

Harmadik évfolyam második szám (2012/2.)

Tanulmányok

- Németh Luca Anna: **48**
*Az irodalmi modernség egy szervezeti kísérlete –
A Vörösmarty Akadémia története és szerepe
a 20. század elejének irodalmi életében*

Kisebb közlemények

- Horváth Krisztina: **80**
*A kettős állítmány jelenségének vizsgálata
a mai magyar nyelvben*
- Robin Edina: **99**
*Fordítások újraserkesztése.
Mit tesz a szerkesztő a fordított szöveggel?*

Filológia.hu

A Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának
lektorált online folyóirata
www.filologia.hu

Alapító főszerkesztő és a szerkesztőbizottság elnöke

Nyomárkay István

Alapító szerkesztő

Veszelszki Ágnes

A szerkesztőség elérhetősége

filologia.hu@gmail.com

A tanácsadó testület tagjai

Bańczerowski Janusz
Bárdosi Vilmos
Bárdos Jenő
Frank Tibor
Gadányi Károly
Giacomo Sciacovelli
Gósy Mária
Jászay László
Jeremiás Éva
Keszler Borbála
Kiss Jenő
Knipf Erzsébet
Kulcsár Szabó Ernő
Lukács István
Pál Ferenc
Papp Andrea
Székely Gábor

A nemzetközi tanácsadó testület tagjai

Gerhard Neweklowsky (Bécs)
Marko Jesenšek (Maribor)
Djuro Blažeka (Zágráb)
Peter Sherwood
Marko Samardžija (Zágráb)

A címlapot
Greiner Balázs
tervezte.

ISSN 2062-7858

A folyóiratról

A Filológia.hu a Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társaságának online megjelenő, lektorált folyóirata.

A Modern Filológiai Társaság online folyóirata és egyben honlapja 2010 januárja óta működik (www.filologia.hu).

A honlapon hosszabb tanulmányok, rövidebb cikkek – kisebb közlemények, illetve recenziók kapnak helyet. A 2009-ben, majd 2011-ben meghirdetett "Az év szakdolgozata" pályázat győztes munkái is folyamatosan kerülnek fel az oldalra. Ezeken felül itt tesszük közzé a fontosabb társasági híreket, konferenciafelhívásokat és -beszámolókat.

Az online folyóirat előnye a papír alapúhoz képest, hogy nincs időhöz, nyomdához, folyóiratszámhoz kötve, így folyamatosan és nagyon gyorsan lehet az új tanulmányokat publikálni.

A honlap nyelve alapvetően magyar, de tudományos írásokat angol, német, francia, orosz, spanyol, olasz, horvát, szerb stb. nyelveken is elfogadjunk (megfelelő nyelvi lektorálás után). Minden cikkhez magyar és angol nyelvű kivonat társul.

A cikkeket a tanácsadó testület lektorálja, csak a lektor engedélyével és ajánlásával kerülhetnek fel a cikkek az oldalra. Mivel lektorált folyóirat, az itt megjelent tanulmányok hivatalos publikációkként elfogadtathatóak.

Konferenciafelhívásokat, híreket, könyvismertetőket is örömmel megjelentetünk.

E-mail címünk: filologia.hu@gmail.com.

Tanulmányok

Németh Luca Anna

AZ IRODALMI MODERNSÉG EGY SZERVEZETI KÍSÉRLETE – A VÖRÖSMARTY AKADEÉMIA TÖRTÉNETE ÉS SZEREPE A 20. SZÁZAD ELEJÉNEK IRODALMI ÉLETÉBEN

Bevezetés

A magyar irodalmi társaságok történetének rendszerező feldolgozása egyelőre gyerekcipőben jár, noha e szervezetek a magyar irodalom- és művelődéstörténet periférikusnak tűnő, valójában azonban tevékeny és jelentős szereplői, így bemutatásuk számos érdekes részlettel gazdagíthatja jelenlegi tudásunkat.

Ezt bizonyítja a 20. század eleji irodalmi modernség, egyben a társadalmi és nemzeti progresszió rövid életű, ám fontos képviselője, a Vörösmarty Akadémia története is, amelynek bemutatására e dolgozat kísérletet tesz. A munkám alapját képező kutatást a Petőfi Irodalmi Múzeumban végeztem, feldolgoztam a Móricz Zsigmond-, illetve egyéb hagyatékokban fellelhető, az Akadémiával kapcsolatos dokumentumokat, valamint felhasználtam a szakirodalom által már publikált anyagokat, írói levelezéseket és memoárokat, továbbá a korszak sajtójának a témára vonatkozó részét.

Az írói monográfiákban és a magyar irodalmat összefoglaló munkákban csak említés szintjén felbukkanó szervezet, a Vörösmarty Akadémia története a história változásainak következtében nem válhatott teljessé, ám a társaság maradandó nyomot hagyott a 20. század elejének irodalmi életében.

1. Történeti háttér

Az első világháború vége Európa térképének átrajzolását, Magyarország számára pedig egyszersmind egy nagy álmot eltűntét is jelentette: az ezer éve fennálló hatalmas birodalom szétesett. Az országot sújtó gazdasági és társadalmi válság ellenszerét sokáig nem találták. Már az 1918-as esztendőben megkezdődött a kiútkeresés, amely különféle politikai erők hatalomra kerülését eredményezte rendkívül rövid időn belül. Minthogy a történelem és az irodalom egymással mindig is kölcsönhatásban volt, e korszak sem múlt el anélkül, hogy ne hatott volna jelentősen a magyar irodalomtörténetre.

A háborúban tönkrement ország lakóinak szívében egyre erősebb lett a békevágy és a politikai változtatások igénye, így örömmel fogadták a pacifizmust és de-

mokráciát hirdető Károlyi Mihályt. Forradalmi idők következtek, október 24-én létrejött a Nemzeti Tanács, majd nem sokkal később a Károlyi-kormány, amelyre a katasztrófális helyzetben lévő ország stabilitásának megteremtése várt. Novemberben az államforma is megváltozott, kikiáltották a köztársaságot, győzött az őszirózsás forradalom. Bár a lelkesedést gyakran csak illúziók táplálták, a forradalmi lendületnek köszönhetően nemcsak új politikai rendszer alakult ki, hanem intézményesült a modern irodalom is, amelynek képviselői létrehozták a Vörösmarty Akadémiát. Amíg azonban egy 1918-ban életre hívott irodalmi szervezet jogosan tűzhetné zászlajára a mindent felülíró pacifizmust, addig egy háborúban vesztes ország kormánya aligha cselekedhetett volna így. A vérontást ellenző írók, költők körében azonban a Károlyi-féle elképzelések szintén népszerűek voltak: a megmenekülés reményét látták ebben a politikában, és közülük csak kevesen ismerték fel, hogy az ország valójában a veszébe rohant.

A korábbi irodalomtörténet a Vörösmarty Akadémia forradalmiságát és progreszív jellegét hangsúlyozta. Szembeállítva a kor hivatalos irodalmát képviselő társaságokkal a szervezet legfontosabb érdekének azt tartotta, hogy a „haladó írókat” végre az őket megillető helyre, az irodalom élére emelte (Szabolcsi szerk. 1965: 514–5). Ennek az írószövetségnek azonban ennél sokkal több feladat rendeltetett pár hónapos fennállása során. Létrejöttét egy sajátos, szinte kegyelmi pillanatnak, helyzetnek köszönhetette: a nemzet változtató és az országot megújító szándéka találkozott az új irodalmat képviselők reform elképzeléseivel.

A Vörösmarty Akadémia nem előzmények nélküli: másfél évtizede alakulóban volt az a kör, amely 1918 végén életre hívta. Az azonban, hogy a modern irodalom intézményesült formát kaphatott, annak a lelkesültségnek és tettekészségnek is következménye volt, amely egy vesztes ország kétségbeesett lakóiban fellobbant az első világháború utolsó évében.

2. Irodalmi társaságok a 20. század elején

A 20. század eleji intézményesült irodalmat a nép-nemzeti esztétikát képviselő szervezetek jelentették. A Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagjai a konzervatív írók köréből kerültek ki, noha az irodalmi társaságok alapításuk idején épp a fiatalok és az új törekvések támogatására, vagy a régi, forradalmi elképzelések felélesztésére és továbbéltetésére jöttek létre.

A Kisfaludy Károly körül csoportosuló ifjak köréből kinőtt irodalmi társaság már első szabályzatában kimondta a fiatal írók évenkénti jutalmazását, fő feladatát pedig a nemzeti öntudat és műveltség ápolásában, a műízlés nemesítésében határozta meg (Kéky szerk. 1936: 30, K Talap: 3). Később a fiataliságot támogató szándék háttérbe szorult, a szervezet soraiban pedig a konzervatív irodalom emblematikus személyiségei foglaltak helyet: 1918-ban a Kisfaludy Társaság tagja volt többek között Herczeg Ferenc, Szabolcska Mihály, Rákosi Jenő és test-

vére, Viktor is, az elnöki tisztséget pedig Beöthy Zsolt töltötte be (Kéky szerk. 1936: 265–73).

Szintén fiatal írók, költők hívták életre a Petőfi Társaságot 1876-ban, elnökül mégis az akkor már 50-es éveiben járó Jókai Mórt választották, ez azonban, a szervezet céljait tekintve, nem meglepő. Jókai Petőfi Sándor egykori barátjaként élő kapcsolatot jelentett a Petőfi-hagyományokkal, amelyek ápolását fontos feladatnak tartották csakúgy, mint a Tízek Társasága eszményének folytatását (Császár–Havas szerk. 1936: 5). Az elnök személye e tekintetben is biztosította a folytonosságot, hiszen Jókai tagja volt a hajdani, fiatal írókból álló csoportnak is.

A Petőfi Társaság első nagygyűlését – ahogyan később látni fogjuk, a Vörösmarty Akadémiához hasonlóan – a névadó születésének napján tartották a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, 1877. január 1-jén. A fiatal írószervezet már az első időkben nagy népszerűsége tett szert, többek között azért is, mert – eltérve az Akadémia és a Kisfaludy Társaság gyakorlatától – nőírókat is felvett tagjai közé, például Kisfaludy Atalát, vagy Beniczkyné Bajza Lenkét (Császár–Havas szerk. 1936: 10). A forradalmiság és a fiatalos lendület azonban lassan tovatűnt, s amikor 1904-ben, Jókai halála után Herczeg Ferencet választották a szervezet elnökévé, a Petőfi Társaság már ugyanolyan konzervatív irodalmi szervezetnek számított, mint a nagy múltú Kisfaludy Társaság.

Az elnök utólag azt írta a kinevezésről, hogy nem kellett volna elvállalnia, mivel nem rendelkezett világos képpel „az irodalmi társaságok feladatairól és hasznáról” (Herczeg 1940: 224). Azt azonban tudta, és már első beszédében kiemelte, hogy a különböző külföldi szellemáramlatok nagy veszélyt jelentenek a nemzeti eszmére és hagyományokra. Nem csoda tehát, hogy évről évre „nagyobbnak és sötétebbnek látta azt a szellemi elfajulást, mely az irodalomban felburjánzott” (Császár–Havas 1936: 19) és keményen bírálta a „külföldieskedő írók nemzetellenes tobzódását” (Császár–Lampérth–Petri szerk. 1926: 31).

Nemsokára beigazolódta „aggodalmai”: a társaság 1918. november 10-i rendkívüli közgyűlésén reformszándékkal léptek fel a szervezet ifjabb, a modern irodalmi irányzatot képviselő tagjai.

3. A Vörösmarty Akadémia megalakulásának közvetlen előzményei

A Petőfi Társaságon belüli nézeteltérések persze nem előzmény nélküliek: a Nyugat megjelenése és A Holnap antológia óta állandóak voltak a modern magyar irodalom képviselőivel kapcsolatos viták, amelyek nem kerülték el a Petőfi Társaságot sem, ahol irodalmi, világnézeti, generációs és politikai véleménykülönbségre egyaránt találunk példát az első világháború éveiben.

1915 decemberében nagy érdeklődésre tartott számot, amikor a szervezet tagjának jelölték többek között Gyóni Gézárt és Babits Mihályt is. Babitsot ekkor *Ját-szottam a kezével* című versének hazafiatlannak tartott utolsó sorai miatt jó ideje támadták a sajtóban, így talán ennek is köszönhető, hogy végül a költő kapta a

decemberi tagválasztáskor a legkevesebb szavazatot – szám szerint kettőt –, Gyóni Géza viszont másokkal együtt a szervezet tagja lett (Téglás szerk. 1997a: 173–5). Az újságok java része a döntést a hetek óta zajló irodalmi csatározások igazságos ítéleteként, mintegy elégtételként kezelte. Két évvel később azonban, az 1917. december 15-i közgyűlésen Babits neve már Herczeg Ferenc által is ajánlott tagként szerepelt, és ekkor Kosztolányi Dezső, Bíró Lajos, Csathó Kálmán és Surányi Miklós mellett őt is megválasztották (Ú 1917/12/16: 11).

1918 őszén, az őszirózsás forradalom napjaiban szintén belső viták jellemezték a Petőfi Társaságot. Az október 28-án tartott közgyűlésen az aktuális politikai kérdések, valamint a szervezet megreformálásának ügye szinte szakadást idézett elő a konzervatív és a reformer tagok között. Herczeg Ferenc elutasította Palágyi Menyhért indítványát, hogy a Petőfi Társaság csatlakozzék a Nemzeti Tanácshoz, így a felek megegyeztek abban, hogy a Társaság csak üdvözli az új politikai egyesülést, az elnök pedig – aki 1896-tól két cikluson keresztül volt képviselő Tisza István híveként – kijelentette, hogy a legközelebbi közgyűlésen lemond tisztségéről addigi politikai tevékenysége miatt (Téglás szerk. 1997a: 178; V 1918/10/29: 4).

A forradalmi hevület azonban nem csitult, a szervezet két héttel későbbi, november 10-i rendkívüli közgyűlésén pedig felmerült az átalakítás és frissítés igénye; a fiatal írók több helyet követeltek maguknak a Petőfi Társaságban.

Ez volt az a pillanat, amikor az országban tapasztalható kavargás találkozott a különböző irodalmi irányzatok képviselőinek vitájával, és a politikai változásokkal is rokonszenvező modern, fiatalabb nemzedék az irodalmi intézmények terén is erősebben kezdte el hallatni a hangját. A gyűlésen az ifjabbak közül Móricz Zsigmond, Babits Mihály és Peterdi Andor szólalt fel, az idősebbeket Kabos Ede és Palágyi Menyhért képviselte. Hangsúlyozták, hogy a szervezet nem Petőfi szellemében cselekszik, amikor a fiatalabb íróársakat csak vonakodva vagy egyáltalán nem fogadja be. A felszólalók egyike a társaságot üres pohárhoz hasonlította, s fiatal borhoz a „kívül rekedt” írókat, felvetve, hogy ha nem hozzák be kintről a bort, maguk keresnek majd új poharat a meglévőhöz – olvasható a Pesti Hírlap cikkében (Téglás szerk. 1997a: 34–5). Végül hattagú bizottságot jelöltek ki, amelyben mindkét oldal képviseltette magát: Móriczon, Babitson és Kaboson kívül Pekár Gyula, Ferenczi Zoltán és Bársony István is helyet kapott benne. A bizottság feladata az alapszabályok módosításának előkészítése volt, hogy lehetővé váljék új tagok felvétele a fiatal írók soraiból, valamint azok közül, akiket addig mellőztek, hiszen az 1908-as alapszabályok szerint a testület létszáma csak 60 fő lehetett (PTalap 1908). A bizottság hatáskörébe tartozott annak eldöntése is, hogy ki kerülhet majd be a Petőfi Társaságba.

Az elnök lemondását nem fogadták el, ezt egy hozzá kiküldött bizottsággal hozták tudomására, Herczeg pedig úgy döntött, hogy megmarad tisztségében, valamint maga is az „új magyar írók” tagválasztása mellett foglalt állást (BP 1918/11/12: 8). Érdekes adalék, hogy Móricz nem ment el hozzá a Petőfi Társaság küldötteivel, emiatt másnap, november 11-én levélben kért bocsánatot (Téglás szerk. 1997a: 39). Kiemelte, hogy indítványa nem politikai színezetű, nincs

köze Herczeg pártállásához, azonban ismét hangsúlyozta kérését, hogy a társaság tegye lehetővé az új tagok felvételét. Cáfolta a – valószínűleg az ellenzők és a konzervatív, idősebb írók által felvetett – gondolatot, miszerint a létszám bővítésével az irodalmi társaság kaszinóvá degradálna. Móricz felhívta a figyelmet arra is, hogy veszélyekkel járhat, ha a szervezet elzárkózik az irodalmi élet ismert szereplőitől, hiszen ezzel kiválthatja a nagyközönség ellenszenvét. Azt, hogy a közvéleményt mennyire foglalkoztatták a Petőfi Társaság belharcai, jelzi, hogy a november 10-i rendkívüli közgyűlés eseményeiről a lapok hosszabb-rövidebb, más-más történetet kiemelő tudósításokat közöltek, hol higgadt és tárgyilagos hangnemben és címmel (*Herczeg Ferenc megmarad a Petőfi Társaság élén, A Petőfi Társaság közgyűlése*), hol pedig a történetek forradalmiságát hangsúlyozva és a fiatal írók törekvéseit kiemelve (*A Petőfi Társaság forradalma, Forrongás a Petőfi Társaságban*) (Téglás szerk. 1997a: 33–8).

A felveendő huszonöt író névsora már összeállt (Téglás szerk. 1997a: 53–4, TÁ lev. 1973: 200), és november 17-én az alapszabályt is módosították, felemelve a rendes tagok számát hetvenre (Téglás szerk. 1997a: 41). Tíz nappal a rendkívüli közgyűlés után azonban Móricz újabb levélben közölte a szervezet elnökével, hogy felmerült az igény egy új irodalmi társaság alapítására, így az akciót befejezettek tekintik (Téglás szerk. 1997a: 42).

E szervezeti kísérlet lett a Vörösmarty Akadémia, amely az irodalmi modernség intézményesült képviselőjét jelentette. Alapításakor – ahogy Oláh Gábor fogalmazott – „a vén Akadémia nem változik, mert nem él. A Kisfaludy Társaság legifjabb tagja is oly öreg, hogy csak a fejét csóválja a nagy reneszánszra. A Petőfi Társaság összezavarodott.” (Oláh 2002: 204)

4. A megalakulás körülményei

4.1. Az előkészítő értekezés

A Vörösmarty Akadémia megalakítását előkészítő értekezletet 1918. november 27-én, szerdán délután négy órakor tartották a Fővárosi Könyvtár földszinti termében. Az erről értesítő meghívót az előkészítő bizottság nevében Schöpflin Aladár küldte szét két nappal az esemény előtt, november 25-én (PIM. M. 100/6168.). Tóth Árpád november 28-án kelt, Nagy Zoltánhoz írott levelében részletes tájékoztatást nyújtott írotársának a találkozón történetekről (TÁ lev. 1973: 200–1).

Beszámolója szerint rajta kívül megjelent Ady Endre, Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Hatvany Lajos, Kassák Lajos, Laczkó Géza, Kosztolányi Dezső, Barta Lajos, valamint Lengyel Menyhért, Schöpflinnek a későbbi alakuló ülésen elhangzott beszédéből pedig tudható, hogy az értekezletre Móricz Zsigmond is elment (PIM. M. 100/6169/1.). A meghívottak között volt még a Tóth Árpád által „nagyfejű”-nek nevezett Bródy Sándor, Herczeg Ferenc, a Petőfi Társaság elnöke, Gárdonyi Géza, valamint a „kényesek”: Szomory Dezső, Kemény Simon és Szép Er-

nő is. A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában található dokumentumok szerint – a később szintén a Vörösmarty Akadémia tagjává választott – Füst Milán is kapott meghívót az eseményre (PIM. V. 4140/541/1.), azonban Tóth Árpád levelében megemlíti, hogy Füst nem ment el az előkészítő értekezletre (TÁ lev. 1973: 203). A meg nem jelenőkről szóló gúnyos sorok arra, hogy ki miért maradt távol, nem adnak választ, kivéve Szép Ernő esetében, aki azért nem jött el, mert „neki saját maga a legjobb irodalmi társaság” (TÁ lev. 1973: 201).

Az értekezleten összeállították a leendő Akadémia harminc tagból álló névsorát. Tóth Árpád leveléből tudható, hogy a meghívottak száma nem érte el a harmincat, a névsort tehát ki kellett egészíteni. Krúdy Gyula taggá választása ellen Kassák tiltakozott, kifogásolta az író egyik Ibsenre vonatkozó megjegyzését, amelyben „őrült norvég patikusnak” nevezte a híres drámaíró (TÁ lev. 1973: 202), valamint követelte az új szervezet céljainak ismertetését – ezeket Babits foglalta össze röviden. A Ma szerkesztőjét kirohanása miatt többen rendre intették, köztük Ady is (vö. Hatvany 1974: 489, Kassák 1983: 455).

Az ülésen a Vörösmarty Akadémia tisztikaráról is döntöttek: elnökké Ady Endrét, alelnökké Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot, főtitkárrá Schöpflin Aladárt, titkárrá pedig Tóth Árpádot választották meg. A titkári tisztségről az utóbbi gúnyosan jegyzi meg, hogy ez csak „másodikleöntésű megtiszteltetés” (TÁ lev. 1973: 203–4), mivel az először jelölt Kosztolányi nem fogadta el a megbízatást.

Ady Endre értekezleten való részvételéről ellentmondásos források állnak rendelkezésre, az azonban bármelyik visszaemlékezés alapján elmondható, hogy Ady utolsó nyilvános szereplése a Vörösmarty Akadémiához kötődik. Kassák Lajos, Tóth Árpád, valamint Ady Lajos emlékeire (Ady 1923: 236–7, Kassák 1983: 454–6, TÁ lev. 1973: 201) alapozva egyértelműnek tűnik, hogy Ady Endre utoljára az előkészítő értekezleten jelent meg és szólalt fel nyilvánosan. (E visszaemlékezésekkel szemben Hatvany Lajos a szervezet megalakulását követő legközelebbi ülést említi Ady utolsó nyilvános szerepléseként (Hatvany 1974: 488), mivel azonban az ülés helyszínéül a Fővárosi Könyvtár földszinti termét jelöli meg, valószínűleg ő is az előkészítő értekezletre gondolt.) Az utóbbi feltevést erősíti meg a Pesti Napló cikke (PN 1918/12/03: 10) is, amely szerint Ady és Kiss József az alakuló ülésen nem jelent meg. A november 27-i előkészítő értekezletre a költő már nagybetegként érkezett, öccse, Lajos kísérte. A tanácskozás ideje alatt jobbára apatikusan bámult a levegőbe, beszéd helyett pedig gyakran artikulálatlan dadogás és hörgés hagyta el a száját (TÁ lev. 1973: 201).

Az elnök üdvözlő beszéde szintén kérdéseket vet fel: Ady Endre összes műveinek kritikai kiadása a nem hiteles szövegek közé sorolja. A megnyitó beszéd ceruzával írt fogalmazványa ugyanis Ady Lajos kézírása, alatta pedig Hatvany megjegyzése olvasható: „Ady Endre megnyitó beszéde a Vörösmarty Akadémiában. Ady Lajos írta. Ady már nem tudta elmondani. Én olvastam fel erről a céduláról.” (Láng 1982: 627) Kassák is utal rá, hogy Ady maga nem mondta el a beszédet, amelyet emlékei szerint az elnökség tagjai fogalmaztak meg négy sorban, arról viszont nem ejt szót, hogy Hatvany tolmácsolta volna az elnök gondolatait (Kassák 1983: 454). A későbbi alakuló ülés jegyzőkönyve (PIM. M. 100/6169/1., lásd

még PN 1918/12/03: 10) alapján azonban kijelenthető, hogy a beszéd elhangzott az értekezleten. A jegyzőkönyvben közölt részlet azonban nem egyezik meg szó szerint a kritikai kiadásban is olvasható megnyitó beszéddel, a jegyzőkönyvben „A ránk szakadt szabadságban és gyászban itt keresünk jövőt az irodalomban” (PIM M. 100/6169/1.) mondat olvasható, szemben a kritikai kiadás szövegével: „A Forradalommal ránk szakadt Szabadságban és Gyászban megbúvunk itt azok, akik hisznek.” (Láng 1982: 156) Ezenkívül eltérések vannak az Ady Lajos könyvében található szöveg (Ady 1923: 237) és a végül lejegyzett sorok között is. A különbségek azonban nem jelentősek, mindössze lexikai szinten jelentkeznek. Kassák és Ady Lajos emlékei szerint az elnök belekezdett mondandójába, azt azonban nem tudta befejezni (Ady 1923: 237, Kassák 1983: 454), a gondolatok megfogalmazása tehát csak ez után következett, így valószínűsíthető, hogy az ülés pár résztvevője hallhatta a töredezett szavakat, amelyekből később a fogalmazvány született. Az Ady-kritikai kiadás szerint is kijelenthető tehát, hogy a ránk maradt szöveg tartalmilag hű, és az Ady-stílus jellegzetes jegyei – például a nagybetűvel írt főnevek – is megtalálhatók benne.

A források ellentétesen nyilatkoznak a beszéd időpontját illetően is. Figyelembe véve, hogy Ady valószínűleg nem várta meg az ülés végét (TÁ lev. 1973: 204), feltételezhetően nem pontosak Kassák emlékei, miszerint a beszéd ekkor hangzott el, sokkal inkább támaszkodhatunk ez ügyben Ady Lajos és Hatvany Lajos visszaemlékezésére. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a beteg költő – eredeti szándékai ellenére – szavait nem az ülés kezdetén, hanem az értekezlet közben mondta el (Ady 1923: 236, Hatvany 1974: 489, valamint vö. Láng 1982: 627–32). Ennek ellentmond azonban az alakuló ülés jegyzőkönyve (PIM. M. 100/6169/1.), amely szerint a november 27-i előkészítő értekezletet Ady nyitotta meg.

A Vörösmarty Akadémiát köszöntő szavak egy birodalom szétesésének és egy nagy költő életének utolsó napjaiban hangzottak el, így mindkettőt kifejezték. 1918 őszén Magyarország a hőn áhított szabadsággal együtt a gyászt és a kétségbeesést is megtapasztalhatta. Az új irodalmi szervezetnek tehát – Ady szerint – azok búvóhelyének kellett lennie, akik még hisznek abban, hogy Magyarország nem vész el, hogy joga van az élethez, s így a Vörösmarty Akadémia egyszerre remény és – utalva a névadó legjelentősebb művére – „bátor kiáltás a >>népek hazája, nagyvilághoz<<” (Láng 1982: 156).

Talán nemcsak egy széteső ország, hanem egy tűnőben lévő élet utolsó kiáltása, fellobbanó életöztöne is ez a pár sor, amely a búslakodás és önsajnálát helyett történelmi fellebbezésre és tiltakozásra szólít fel.

4.2. Az alakuló ülés

Az alakuló ülésről értesítő meghívó (PIM. V. 4140/541/2.) két nappal az előkészítő értekezlet után kelt. Ebben az elnökség nevében Schöpflin Aladár tájékoztatta a meghívottakat, hogy az ülést december elsején, délután öt órakor tartják a Magyar Tudományos Akadémia patkószobájában. Az időpont nem véletlen, hiszen 1800-ban e napon született Vörösmarty Mihály. Az alakuló ülés történéseit

két jegyzőkönyv is megörökítette: a helyszínen készült, Schöpflin Aladár kézírásával lejegyzett, Barta Lajos és Kosztolányi Dezső által hitelesített, valamint egy hosszabb, gépelt változat (PIM. M. 100/6169/1–2., valamint Móricz 2002: 175–176).

Ezek szerint az ülésen jelen volt Babits Mihály, Barta Lajos, Füst Milán, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Heltai Jenő, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Schöpflin Aladár, Szini Gyula és Tóth Árpád. Az előkészítő értekezleten elnökké választott Ady Endre betegsége miatt távol maradt (József szerk. 1962: 100–3, valamint HL lev. 1985: 135), így az elnöki széket Móricz foglalta el, aki először szomorú kötelezettségének tett eleget: a Vörösmarty Akadémia tagjai az alakuló ülésen máris egy tagtársukra, az ülés napján elhunyt Kaffka Margitra emlékeztek, valamint megbízták Schöpflin Aladárt az elhunyt író emlékeit őrző, életrajzát és pályáját bemutató könyv elkészítésével, amely azonban végül nem készült el.

Móricz megnyitó beszéde csak a nyomtatott jegyzőkönyvben szerepel, december 3-án a Pesti Hírlapban is megjelent kisebb változtatásokkal, *A magyar kultúra él* címmel (József szerk. 1962: 98–100). A szöveg szintén az ország aktuális helyzetére reflektál, éppúgy az életben maradást hirdeti, mint Ady korábbi gondolatai, és a nagybeteg költőhöz hasonlóan a helyét átvevő író is Vörösmarty Mihály *Szózatát* idézi, azt sugallva, hogy a nemzethalál víziójával szemben létezik még túlélés és megmenekülés.

1918-ban Móricz is a polgári demokratikus forradalom üdvözlői közt volt. Károlyi békét hirdető politikájában sokan láttak megoldást és reményt arra, hogy az ország kilábaljon a válságból, ehhez pedig nemzeti összefogásra lett volna szükség, amelynek gyökere az a mindig megújuló kultúra, amelynek védelmére az új irodalmi társaság is hivatott. Móricz beszédében szintén megjelenik a kor általános békevágya. A kultúra a barbárság és a háború értékbeli oppozíciójává válik, meghatározva a Vörösmarty Akadémia céljait is. Ezek három pontba szedhetők: nem rendülhet meg a hit a magyarság és az ország jövőjében, e rendületlen hitnek pedig biztosítania kell a magyar kultúra vezető szerepét az országon belüli nemzetiségek kultúrájával szemben, mintegy emlékeztetve őket arra, hogy ez a kultúra az övék is, így nemcsak a magyarság, hanem az ő feladatuk is védeni azt. Az utolsó célkitűzés pedig annak igazolása, hogy a magyar kultúra az európainak szerves része. A társaság tehát mind a nemzeti hagyományokkal, mind pedig az európai eszmékkel közösséget vállalt, és ezt a hitvallást erősítette meg és egészítette ki, hogy a szervezet névadójául Vörösmartyt választották.

A beszéd voltaképpen az irodalom képviselőinek Magyarország akkori helyzetére adott megoldási javaslatát vázolja fel. A javaslat középpontjában a mindennek felett álló és mindent összefogni képes nemzeti kultúra áll, amely egységet teremtve megakadályozhatná az ország szétesését. A történelem furcsa játéka, hogy a nemzetiségeket a magyar kultúra védelmére felszólító szavak éppen azon a napon hangzottak el, amelyen a gyulafehérvári román nemzetgyűlés kimondta a románok által is lakott magyarországi területek egyesülését Romániával, és

egyszersmind kijelentette elidegeníthetetlen jogát egész Bánátra (Romsics szerk. 2000: 70–1).

A Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének levelét, amelyben az új irodalmi társaság létrejöttét üdvözölte, Schöpflin Aladár főtítkár olvasta fel az alakuló ülésen. Lovászy Márton kifejezte örömét, hogy a „magyar cultura legtehetségesebb munkásai” (PIM. M. 100/6169/1.) létrehozták egyesülésüket, illetve a kormány pacifista politikáját is belecsempészte írásába, amikor a névválasztással kapcsolatban kiemelte, hogy a háborús magyar irodalomban csak (!) Vörösmarty énekelte meg a háború szörnyűségét és az áldott béke szükségességét. Az üdvözlő levélben a miniszter a felnövekvő új nemzedék szellemi vezetésének feladatát jelölte ki a Vörösmarty Akadémia számára, amelynek tagjait arra kérte, mindig csak az írói tehetséget nézzék. Végül megjegyezte, hogy örülne, ha az új irodalmi egyesülés a „haladó tudománnyal” (PIM. M. 100/6169/1.) is együttműködne.

A levél felolvasása után a megjelenteket Schöpflin a szervezet megalakulásának előzményeiről tájékoztatta. A Vörösmarty Akadémia megalakításának ötlete először Hatvany Lajosban merült fel, ezt Tóth Árpád is megerősíti, noha ő maga nem volt jelen, amikor a Petőfi Társaság számára összeállítandó tagjelölési lista készítésekor felvetődött egy új társaság alapításának gondolata (TÁ lev. 1973: 200). Az alakuló ülésen mondott beszédében Schöpflin a társulás létrejöttének alapjaként a közös irodalmi célokat, a világnézeti rokonságot, valamint az irodalom feladatairól és a nemzethez való viszonyáról alkotott hasonló koncepciót nevezte meg, ismét hangsúlyozva a romba dőlő ország újjáépítésében fontos szerepet kapó kultúra védelmét.

Az instabil, politikai és erkölcsi válságban egyaránt szenvedő ország iránti aggodalom és a tettvágy szervezte tehát egységgé az irodalmi modernség e csoportját, amelynek tagjait – noha nem hirdettek programszerű harcot a konzervatív eszmék és az addig általánosként elfogadott, a korabeli elvárási horizontnak leginkább megfelelő írói alkotásmód ellen – az őket ért támadások már jóval az intézményesülés előtt egybeforrasztották. 1908 óta sokukat gyűjtötte egybe a Nyugat, szervezetileg azonban csak a Vörösmarty Akadémia létrehozásával erősödtek meg. Az intézményesülés tehát nem a kezdete, sokkal inkább csúcspontja és eredménye volt egy régóta jelen levő folyamatnak. Ezt maga Schöpflin is kiemelte, amikor felhívta a figyelmet arra, hogy ezt az irodalmi társaságot nem önkényesen hozták létre, hanem „az irodalmi fejlődésből úgyszólván magától adódott” (PIM. M. 100/6169/1.). A főtítkár a Vörösmarty Akadémia alapítóit „forradalmi nemzedéknek” (PIM. M. 100/6169/1.) nevezte, ezzel is hangsúlyozva a történelem és az irodalom, főként az újonnan alakult irodalmi társaság szoros kapcsolatát: a Vörösmarty Akadémia létrehozása a kor politikai, történelmi és társadalmi eseményeivel volt összhangban, az általános lelkesedés kifejeződését jelentette az új irodalmi nemzedék részéről.

Az alakuló ülésen több adminisztratív jellegű döntés is született. Babitsot és Móriczot bízták meg az alapszabályok megszövegezésével, valamint Hatvany javaslatára egy négy tagból, a bárón kívül Babitsból, Laczkó Gézából és Schöpflin Ala-

dárból álló bizottságot küldtek ki annak vizsgálatára, hogy a szervezet – az idézett Lovászy-levélnek megfelelően – bevonja-e munkájába a tudomány képviselőit, külön osztályt hozva létre számukra. Az elnökség tagjai és Lengyel Menyhért alkották a társaság munkásságának irányítására alakult bizottságot, a Vörösmarty-kultusz problémájának tanulmányozása pedig Kosztolányi feladata lett. A kéziratos jegyzőkönyv (PIM. M. 100/6169/1.) alapján az alakuló ülés eseményei a következő mozzanatokkal egészíthetők ki: Füst Milánt választották a társulás ügyészévé, a Vörösmarty Akadémia anyagi képviselőjével pedig Móricz Zsigmond alelnököt és Schöpflin Aladár főtítkárt bízták meg. A társaság vagyonának kezelésére felkérték a Pesti Hazai Első Takarékpénztárt.

Babits Mihály indítványára megalapították a Vörösmarty-díjat. Az elismerés intéző bizottságát Babits Mihály, Gellért Oszkár, Hatvany Lajos, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Schöpflin Aladár, valamint Szini Gyula alkotta, majd – a Schöpflin által lejegyzett jegyzőkönyv tanúsága szerint – a szervezet jövőjéről folytatott kötetlen beszélgetés után az ülést berekesztették. Az évtizedeken át vezető konzervatív, de akkoriban a Nemzeti Tanácshoz csatlakozott Budapesti Hírlap cikke (József szerk. 1962: 100–3) szerint az eszmecsere során igen sokféle témáról esett szó: vita folyt a *minapi*, illetve a *napokban*, valamint az *ami* és *amely* helyes használatáról, szóba került az étlapok és cégek magyarosítása, az ifjúsági irodalom megreformálása, a tagok kötelező irodalmi végrendelkezése, valamint felmerült egy állandó vacsorabizottság felállításának gondolata is. Noha látható, hogy a társaság nem függetlenítette magát az aktuálpolitikai helyzetűtől, a magyar irodalom és nyelv iránt elkötelezett tagok közti informális diskurzust – groteszknak tűnő módon – mégis a fent említettekhez hasonló „problémák” alkották. E jelenség pedig gyakran vált a társaságot támadó vélemények alapjává.

A szervezet fogadtatása ugyanis nem volt egyértelműen pozitív. Roboz Imre december 7-i cikkében (ÚN 1918/12/07: 7–8) – amely a jobboldali radikális, később fajvédő Új Nemzedékben jelent meg – túl azon, hogy megkérdőjelezte Hatvany írói tehetségét, felrótta neki, hogy a válságos történelmi pillanatokban épp egy irodalmi társaság szervezésével van elfoglalva. A Figaró gúnyosan tárgyalta (Fig. 1918/13: 25–8), hogy a Vörösmarty Akadémia tagjainak nem felelnek meg a már létező társaságok, és inkább „klikkesedés” ez, nem pedig a magyar irodalom képviselőinek széles spektrumát felvonultató szervezet. A szórakoztató hetilap később is minden alkalmat megragadott az irodalmi társaság támadására, december 25-én például közölte a Vörösmarty Akadémiából kimaradt Somlyó Zoltán *Némely magyar költőkhöz!* című, a szervezet tagjainak ajánlott versét (József szerk. 1962: 800), amely a költő sértettségéről tanúskodik. Ugyanez a szám tartalmaz egy igen gúnyos hangvétellű írást is, amely a társaság létrejöttét parodizálja. A cikk egy Karinthy Akadémia nevű fiktív szervezetről szól, amelyet gyermekek alakítottak, s amelynek alakuló ülésére – az akkor négy esztendő – Kosztolányi Ádámot is meghívták, ő azonban szülei betegsége miatt nem tudott részt venni az eseményen (József szerk. 1962: 800).

5. A szervezet tagjai

A Vörösmarty Akadémia alakuló ülésén elhangzott beszédében Schöpflin Aladár, bár nemzedékének forradalmiságát hangsúlyozta, kiemelte, hogy a szervezet, annak ellenére, hogy a Petőfi Társaság és a Kisfaludy Társaság konzervativizmussával szemben jött létre, nem zárkózik el az irodalom más generációjától sem. A Nyugat tehetségeszményével rokonítható a főtítkár megállapítása, amely szerint a társaságot az igazi tehetség megbecsülésére kell alapozni, és mivel a cél a magyar irodalom szabad szellemű, az európai színvonalnak megfelelő működése, az Akadémia nem zárkozhat el kategorikusan a régebbi korok alkotóitól (PIM. M. 100/6169/1.). A tagok névsorát szemlélve azonban e célkitűzés nem valósult meg maradéktalanul.

A Vörösmarty Akadémia tagjainak legnagyobb része a Nyugathoz kötődött, a lap prominens szerzői közé tartozott. A társaság alakulásának idején Ignotus a főszerkesztő, Ady Endre és Babits Mihály a folyóirat szerkesztői, Ambrus Zoltán, Gellért Oszkár, Kaffka Margit, Laczkó Géza, Móricz Zsigmond és Schöpflin Aladár pedig főmunkatárs. Feltűnő ugyanakkor, hogy a folyóirat emblematisz figurái közül sokan – például Osvát Ernő – nem kerültek be a szervezetbe. Az 1918-as listán, amelyen a tagjelöltek szerepelnek (PIM. M. 100/6169/2.), olvasható a főmunkatárs, Elek Artúr neve Fenyő Miksáéval és Osvát Ernőével egyetemben – ez utóbbi két név át van húzva. Ez a jelölés azonban nem jelent egyértelmű elutasítást, mivel ugyanitt az elnök Ady Endre, valamint Bródy Sándor, Juhász Gyula és Lengyel Menyhért neve is hasonló módon szerepel, őket azonban a szervezet tagjaivá választották.

Osvát Ernő 1918 végén lépett ki a Nyugattól. Döntésének oka nem tudható biztosan, Schöpflin Aladár sem tett erről említést a szerkesztő munkáját méltató cikkében (Nyug. 1919/I: 3–6), felmerül azonban a lehetőség, hogy Osvát távozása és a Vörösmarty Akadémia megalakulása összefügg.

Az 1918 őszén történt politikai változások hatásai a folyóiratot sem kerülték el. Ignotus Károlyi Mihály megbízásából utazott Svájcba, és a Nyugat főszerkesztője a Károlyi-kormány lemondása után még sokáig nem tért haza. Ugyanezen év decemberében hagyta el a folyóiratot Osvát Ernő, aki főmunkatársként szerepelt a címlapon, bár tényleges szerkesztői tevékenységet is ellátott, hiszen a lényegi kérdésekben ő döntött. Noha távozásának pontos oka nem mondható meg teljes bizonyossággal, a Figaró 1918. december 18-i számának rövid közleménye azt sejteti, hogy megsértődött, amiért nem választották be a Vörösmarty Akadémiába, „amely legalább felerészben Osváth (sic) tanítványaiból alakult” (Fig. 1918/14: 6). A cikk felvetését azonban ő maga cáfolta 1919 januárjában ugyanezen lap hasábjain, jelezve, hogy döntésében sokkal komolyabb dolgok játszottak közre annál, minthogy egy irodalmi társaságot nélküle alapítottak meg (Fig. 1919/1: 3).

Azt, hogy valóban a Vörösmarty Akadémia létrejött-e a kilépés oka, nem tudni biztosan, Osvát sértettségét azonban fokozhatta, hogy íróársai korábbi riválisa és párbajjellenfele, Hatvany Lajos mögött sorakoztak fel, amikor egy, a báró által életre hívott irodalmi társaság tagjai lettek (Kosztolánczy 2008: 370).

Fráter Zoltán Osvát Ernőről írott monográfiájában azonban kiemeli, hogy ez a tény nem kizárólagos oka a Nyugatból való kilépésnek, sőt, valószínűleg csak meggyorsította azt az elhatározást, amelyet hosszas folyamat előzött meg, és amelyhez az Osvát és Babits közti konfliktusból adódó feszültség is hozzájárult (Fráter 1987: 153–4).

A Nyugat munkatársai a Hatvany által életre hívott csoporthoz csatlakozva logikus döntést hoztak: a Károlyi-kormány hatalomra jutásakor a báró a Nemzeti Tanács tagjaként a politikai centrum közelébe került, így befolyása – mind anyagi, mind politikai szempontból – fontos tényezővé vált, kiváltképp egy új, nagyra törő tervekkel rendelkező írói szervezet létrejöttékor.

Arról, hogy ki érdemes arra, hogy a Vörösmarty Akadémia tagja legyen, gyakran jelentős véleménykülönbségeket legyőzve kellett döntenet. Egymásnak feszült a tehetség és a befolyás, az irodalom és a politika, de akadt példa generációs szembenállásra is. Már ismeretes a Krúdy Gyula elleni kirohanás Kassák részéről, azonban nem csak Krúdy személye váltott ki heves vitát az előkészítő értekezleten, hiszen a jelölések mögött gyakran húzódott meg elfogultság vagy személyes érdek. Hatvany Lajos nem véletlenül ajánlotta Gábor Andort, aki a polgári demokratikus forradalom támogatójaként annak a Nemzeti Tanácsnak tevékenységét segítette, amelynek a báró is tagja volt. Móricz tiltakozása Gábor ellen irodalmi alapokon állt, mivel nem ismerte el a jelölt addigi tevékenységét, az írói foglalkozás lealacsonyodásának tartotta a kabarétréfáival és sanzónjaival népszerűvé vált szerző művészetét (TÁ lev. 1973: 202). Valószínűleg szintén a személyes kötődéseknek köszönhető a jelölést Ady Endre jó barátja, Kabos Ede, Nagy Endre, aki szintén ennek a baráti körnek a tagja volt, illetve Erdős Renée, akinek költészete 1902-es *Versek* című kötetének megjelenésekor lenyűgözte Adyt (Kádár 2009: 412). Abban azonban nagy egyetértés mutatkozott, hogy őket nem választják be a szervezetbe. A tagválasztás folyamatában némi tekintélyelvűség figyelhető meg. Frissen szerveződő és az aktuális magyar irodalom legjobbait tömöríteni kívánó társaságként a Vörösmarty Akadémia alakulásakor ügyeltek arra, hogy csak igazán jelentőségteljes, reprezentatív alkotók kerüljenek be a szövetségbe. Ezt a felfogást támasztja alá többek között Tóth Árpád barátjának s egyszersmind jelöltjének, Nagy Zoltánnak elutasítása: az akkoriban Debrecenben tevékenykedő író nem bizonyult sem elég ismertnek, sem elég elismertnek. A másik Tóth-jelölt, Tersánszky Józsi Jenő 1918 decemberében olasz hadifogságban volt, így aligha tudott volna aktívan részt venni a társaság munkájában, értelemszerűen tehát az ő nevét is elvetették. A Móricz által preferált Zempléni Árpád hiába volt már a Petőfi, illetve a Kisfaludy Társaságnak is tagja, szintén az „ismeretlenség” lett a veszte: Tóth Árpád még keresztnévére sem emlékszik pontosan (TÁ lev. 1973: 203). Oláh Gábor személye szintén nem bizonyult elég reprezentatívnak, ő maga pedig valószínűleg még a tagság lehetőségének felmerüléséről sem tudott, mivel naplójában, miután üdvözli az új írói csoport létrejöttét, keserűen jegyzi meg, hogy rá senki sem gondol (Oláh 2002: 204). A Nyugat köréhez tartozó Gellért Oszkár és Szini Gyula érdemesnek találtatott a tagságra, ellentétben a szintén a folyóirat rendszeres szerzőjének számító és az őszirózsás forradalmat támogató Balázs Bélával (Oláh 2002: 203). Az elismertség és a világnézetbeli egyezések felülírhatták a nemzedékbeli differenci-

ákat is: a századfordulón lírájában már városi témákkal foglalkozó, a társaság alapításának idején hetvenötödik évét betöltő Kiss József éppúgy bekerült az Akadémia soraiba, mint a Nyugat első nemzedékére nagy hatást gyakorolt Bródy Sándor, vagy Ambrus Zoltán, aki a korszak új irodalmának képviselői közül a Nemzeti Színház igazgatójaként a legintenzívebb kapcsolatot ápolta a konzervatív irodalmi és művészeti élet egyesületeivel és reprezentánsaival (AZ lev. 1963: 21–2). Az elismertség mellett az írói kör sokszínűségének megteremtése szintén fontos szempont volt, így a társaságban helyet kapott a fővárosi újságíró, Bíró Lajos, valamint a Nyugatban is publikáló, elsősorban a vidéket képviselő Barta Lajos. A tagjelöltek nevét összegyűjtő lista (PIM. M. 100/6169/2.) tanúsága szerint felmerült még többek közt Lesznai Anna, Kóbor Tamás, Mikes Lajos és Várnai Zseni neve is.

A gondos válogatás illusztris írói névsort eredményezett, amellyel azonban együtt járt, hogy egyesek meggyőződésük ellenére kerültek a taglistára vagy csupán nevükre volt szükség az induló Vörösmarty Akadémia magas irodalmi minőségének és sokoldalúságának kifejezésére. Kassák Lajos megválasztása például nem titkoltan a széles írói spektrum reprezentálását szolgálta, ezt Hatvany az értekezleten egyértelművé tette: „a jelenlevők közül senki sem híve a »MÁ«-nak, mégis meghívtuk magunk közé Kassákot is, mivel éppen az a cél, hogy a magyar kultúra minden irányzatának a tehetséges művészei alkossanak egy új, tekintélyes akadémiát.” (TÁ lev. 1973: 202) Az avantgárd fiatal képviselőjének felbukkanása már csak a Babitscsal folytatott 1916-os vitáját figyelembe véve is figyelemre méltó, azonban nem megmagyarázhatatlan: Kassákra mindössze mint névre volt szükség a szervezetben. Hasonló felfogás húzódnak meg amögött is, hogy a konzervatív Herczeg Ferencet és Gárdonyi Gézárt is tagnak jelölték, bár ez utóbbi nem határolódott el élesen sem a nép-nemzeti esztétika képviselőitől, sem pedig a modern alkotóktól. A Petőfi Társaság elnökével együtt azonban később ő is visszautasította a tagságot, ezt Hatvany jegyezte fel egy, a Vörösmarty Akadémiától érkező levél hátoldalára, utalva a világnézeti különbségekre is, valamint megjegyezve, hogy Herczegéknek igazuk volt, az Akadémia hibázott, amikor tagjai közé beválasztotta őket (József szerk. 1962: 911). Noha Hatvany egyértelműen rögzítette Gárdonyi elutasító gesztusát, a róla szóló írói monográfiák csak a tagság tényét említik. A Figaró cikkéből (József szerk. 1962: 800) tudható, hogy Szép Ernő – aki egyébként már az előkészítő értekezleten sem jelent meg – szintén nem kívánt részt venni az Akadémia munkájában, bár neve később – Herczegéhez és Gárdonyiéhoz hasonlóan – felmerült a szervezet egyik nagyszabású vállalkozásának tervezésekor.

A Figaró már említett ellenséges cikke a meg nem választott tagokkal kapcsolatban felrótta az társaságnak, hogy nem lehet pártatlan, vagy irodalompolitikailag független, mivel sok jeles szerzőt kihagyott a névsorból (Fig. 1918/13: 25–8). Az írás elsősorban olyan alkotókat hiányolt a taglistáról – többek közt Nagy Lajost, Kaczér Illést vagy Somlyó Zoltánt –, akik az újság prominens szerzői voltak. Ennek kapcsán érdemes azt is kiemelni, hogy a Vörösmarty Akadémiát a későbbiekben is gyakran támadó lap címlapján a szervezet több tagja – Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső és Szini Gyula – is szerkesztőségi tagként szerepelt. A Figaróban közölt írások arról tanúskodnak, hogy a lap munkatársai elsősorban

Füst Milán személyét kifogásolták, sosem mulasztották el megemlíteni Füst kereskedelmi tanári végzettségét, még a szerkesztői üzenetekben is kitértek rá egy tehetségtelen munka visszautasításakor: „Ne írjon verset, vagy ha ír, ne küldje hozzánk. Jelentkezzék tagnak a Vörösmarty Akadémiába. Kereskedelmi iskolai tanárok előnyben” (Fig. 1918/14: 21).

A társaság működésével kapcsolatos pénzügyi adatok vizsgálata során lehetőség nyílik a tagok sajtóízlésének tanulmányozására is. A 1919. február 28-án kelt jegyzék (PIM. M. 100/6171/8.) szerint a szervezet február hónapban összesen 16 korona 52 fillér értékben vásárolt lapokat. Ezek a korabeli sajtó széles keresztmetszetét mutatják be, a bulvársajtót képviselő A Nap és Az Est éppúgy megtalálható a listán, mint a Károlyi politikáját támogató Magyarország, vagy a korábban Tisza mellett álló Az Újság. Többségében azonban a liberális értelmiséghez és polgársághoz kötődő sajtóorgánumok találhatók a jegyzékben, így a Világ, az 1917-től Hatvany kezében lévő Pesti Napló, illetve a Magyar Hírlap neve is olvasható a februárban vásárolt lapok között. A felsorolásban szerepel a Budapesti Hírlap is, amely Rákosi Jenő szerkesztésében sokáig a Tisza-féle politika támogatójának, egyszersmind a Nyugat első számú támadójának számított, 1918 végén és '19 elején azonban a lap profilja változóban volt. Az újságokból általában legfeljebb két-három darabot vettek, a legtöbbet – hatot – a közgazdasági és politikai jellegű hírekkel bőségesen szolgáló Pester Lloydból rendelték. A napilapok listájáról elmondható, hogy tükrözi a szervezet és tagjainak világnézetét, valamint nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a Vörösmarty Akadémia prominensei közül sokan kötődtek akár munkatársként, akár tulajdonosként akkor vagy korábban az egyes sajtóorgánumokhoz.

6. A társaság működésének alapjai

A Vörösmarty Akadémia alakuló ülésén Babits Mihály és Móricz Zsigmond kapta feladatul a társaság alapszabályának megszövegezését, ennek megfelelően – és más Móricz-kéziratokkal összehasonlítva – az alapszabály kéziratosa lejegyzése Móricztól származik (PIM V. 4140/725/1.), végleges formába pedig később Schöpflin Aladár kérésére a szervezet ügyésze, Füst Milán öntötte (PIM V. 4140/541/4.).

A dokumentum rögzítette a szervezet elsődleges célját, vagyis az állandó ellenőrzést a magyar szépirodalmi élet, művelődés, valamint nevelés fölött. A cél eléréséhez az alapszabály szerint rendkívül sokrétű irodalmi és kritikai tevékenység társul: az Akadémia feladata, hogy az irodalmi életben felmerülő fontosabb kérdésekben állást foglaljon, adományokat gyűjtsön, és ünnepi üléseket tartson. A szervezet könyvkiadást, valamint egy folyóirat alapítását, ehhez kapcsolódóan pedig egy állandó kiadó és szerkesztőbizottság létrehozását is tervezte. Az újonnan létrejövő Vörösmarty Akadémiának tehát már a kezdetekkor igen jelentős kezdeményezései, céljai voltak. A társaság működésére, programjára és tevékenységére vonatkozó szabályok ismertetése előtt érdemes felhívni a figyelmet

egy, az Akadémia működésének alapjául szolgáló, ma is működő francia irodalmi szervezetre.

A Budapesti Hírlap december 3-i cikke (József szerk. 1962: 100–3), amely az új irodalmi szervezet létrejöttéről tudósít, megjegyzi, hogy a Vörösmarty Akadémia a francia Goncourt Akadémia mintájára alakult, nevét pedig Babits ajánlotta. A francia irodalmi társaság működési elve és célkitűzései valóban sok tekintetben megegyeznek a Vörösmarty Akadémia alapszabályában foglaltakkal. A Goncourt Akadémia életre hívója az 1896-ban elhunyt francia szerző és kiadó, Edmond de Goncourt volt, aki vagyonát a szervezet alapítására ajánlotta fel. A társaság először 1903-ban osztotta ki éves irodalmi díját, amely eleinte ötezer frank volt, napjainkban azonban csupán egy jelképes, 10 euró értékű csekk (W1). Az elismerést az adott évben publikált legjobbnak tartott regény kapja, amely ifjúságról, merészségről és tehetségről árulkodik. A két szervezet összehasonlításakor fontos szempont, hogy a Goncourt Akadémiát a Francia Tudományos Akadémiával és annak díjaival szemben hozták létre, célként megjelölve a független és „igazi” irodalom reprezentálását a „hivatalos és divatos” (Graham 1935: 9) irodalom ellenében. Különösen hangsúlyos ez a megállapítás, figyelembe véve a magyar irodalmi szervezet létrejöttének előzményeit, vagyis a már vázolt problémát a Petőfi Társaság tagválasztásának kapcsán.

A Vörösmarty Akadémia alapszabályában a francia irodalmi szervezet tevékenységével rokonítható vonások találhatók (PIM. V.4140/725/1.). Már az első pont kimondta, hogy a szervezet szépirodalmi kérdésekben fórum kíván lenni, a későbbiekben pedig rögzítették a társaság által „az akadémia színvonalához és eszméihez rokon és csakis a legszigorúbb ítélkezés szerint legértékesebb irodalmi művek” (PIM. V.4140/725/1. 4. §) számára adományozandó ötezer koronás Vörösmarty-díj odaítélésének feltételeit is. Az elismerést a tervek szerint – a francia szervezet díjához hasonlóan – minden évben a december elsején tartott nyilvános nagygyűlés keretein belül tervezték átadni. Hatvany Lajos anyagi befolyása és segítsége az új szervezet munkájának beindításához máris jelentős volt, hiszen az összeget ő biztosította volna évről évre (PIM. M. 100/6169/1.). Az alapszabály letisztázott, gépelt változatának VI. pontja szerint az elismerést egy hét tagból álló bizottság ajánlata alapján ítélték volna oda az arra érdemesnek.

A Vörösmarty-díj sajátossága volt azonban, hogy csakis akkor adhatták volna ki, ha az adott évi irodalmi termésben akadt olyan mű, amely érdemes a jutalomra, ellenkező esetben nem ítélték volna oda senkinek. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a következő évben több mű díjazása is lehetséges volt, megfelelő minőségű munkák sokasága esetén azonban két vagy három mű díjazását is lehetővé tették. A szervezet tagjai nem részesülhettek volna ebben az elismerésben, ugyanakkor a tervek szerint a későbbiekben a Vörösmarty Akadémia soraiba csak olyan alkotó kerülhetett be, aki már megkapta ezt a díjat. Az első Vörösmarty-díj összegét a december elsejei alakuló ülésen Kaffka Margit fiának neveltetésére ajánlották fel (PIM. M. 100/6169/1.), a gyermek azonban másnap meghalt.

Az társaság rendes, alapító, illetve külsőtagokból állt. A rendes tagokból szerveződött a közgyűlés, amelyen többek között a Vörösmarty-díj várományosának kilétéről, az alapszabályok módosításáról, tagfelvételtől és a különböző bizottságok kiküldéséről döntöttek. Alapító tag lehetett bárki, aki a szervezetet legalább ötezer koronával támogatta. A Vörösmarty Akadémia nemzetköziségre, európaiságra való törekvéseit jelzi, hogy az alapszabály szerint választható külső tagnak számított bármely kiváló külföldi író, aki valamilyen kapcsolatban állt magyar irodalmi törekvésekkel. Az 1918-as listán, amely a tervezett tagok névsorát tartalmazza (PIM. M. 100/6169/2.), Kodály Zoltán és Bartók Béla neve szerepel külső tagként.

A tervek szerint a társaság december elsejei nyilvános nagygyűlésén kívül évente legalább még egy nyilvános ülést tartott volna.

A tagok maximális létszámát harminc főben határozták meg, az elnökség pedig – amelynek megbízatását három évre tervezték – az elnökből, két alelnökből, a főtitkárból, a titkárból, valamint a Vörösmarty-kultusz előadójából és a nyilvános ülések rendezőjéből állt. A Budapesti Hírlap már többször idézett cikkének (József szerk. 1962: 100–3) tanúsága szerint a társaság minden tagjának kötelessége lett volna megjelenő könyvében neve alá nyomtatni: a Vörösmarty Akadémia tagja.

A Vörösmarty Akadémia pénzügyeit Haraszthy Lajos író, újságíró kezelte. Feljegyzései pontosan dokumentálják, hogy a szervezet mennyi pénzt költött a meghívók bélyegére, postázására és apróbb kiadásokra (PIM. M. 100/6171/1–33.).

7. A Magyar Olvasókönyv és az Ady-kultusz: a Vörösmarty Akadémia tevékenysége

7.1. A megalakulástól Ady haláláig

A Vörösmarty Akadémia a gyász jegyében fogant, hiszen már az alakuló ülésen egy elhunyt tagra, Kaffka Margitra emlékezett a társaság. Három nappal később, december 4-én, Kaffka Margit és kisfiának temetésén Babits a Nyugat szerkesztője, Móricz pedig már a Vörösmarty Akadémia nevében búcsúztatta az írónőt, akinek síremlékére később a folyóirat gyűjtést indított (Nyug. 1918/II: 863–4). A Vörösmarty Akadémia által e célra felajánlott ötezer korona valószínűleg ugyanaz az összeg – a Vörösmarty-díj összege –, amelyet december elsején még elhunyt írotársuk gyermekének oktatására szántak.

A szervezetet létrehozók lelkesedését és lendületét jelzi, hogy már pár nappal a megalakulás után, december 5-én együtt vacsoráztak a Pannonia étterem különtermében. Az erről szóló meghívó (PIM. V. 4140/541/3) 1918. december 3-án kelt, az elnökség megbízásából a titkár, Tóth Árpád küldte szét. A december 15-i gyűlést a Városi Nyilvános Könyvtár előadótermében tartották, ennek tárgya Molnár Ferenc és más tagok indítványainak megbeszélése volt (PIM. M.

100/6174/1). A drámaíró kezdeményezése lett az alapja a Vörösmarty Akadémia későbbi, első nagy vállalkozásának.

Az újonnan alakult társaság rövid időn belül támogatókra is talált: egy 1918. december 31-i, a Vörösmarty Akadémia nevében kelt levél (PIM. M. 100/6177) megköszöni a Légrády testvéreknek kiadvóvállalatuk negyven éves jubileumának alkalmából tett felajánlását, amely tízezer koronával járult hozzá a szervezet működéséhez. Hálából – és az alapszabály tizenhetedik paragrafusával összhangban – a Légrády testvéreket alapító taggá választották, s az évfordulóról megemlékezve kifejezték örömüket, miszerint a fivérek kiadói tevékenysége mindig is a magyar szépirodalom gyarapodását szolgálta. A pénzügyi segítségre szükség is volt, hiszen a Vörösmarty-díjat, valamint a többi tervezett irodalmi díjat is a társaság tőkéjéből kellett kiadni, a vagyonnak pedig szerves részét képezték az alapítványok és adományok. A tervek szerint a szervezet biztos pénzügyi hátteréhez a saját könyvkiadó vállalat bevételei és a folyóirat jövedelmei is hozzájárultak volna (PIM. V. 4140/725/1), mivel azonban a Vörösmarty Akadémia rövid fennállásának idején ezek nem jöttek létre, nem beszélhetünk az e területekről befolyt összegekről.

Móricz Virág könyvében beszámol egy 1919. január 5-én kelt jegyzőkönyvről (Móricz 2002: 176), amely arról tanúskodik, hogy az alelnök, Móricz Zsigmond hatalmas lelkesedéssel vetette magát a szervezői munkába. Kiadvójától ezerkoronányi támogatást szerzett a Vörösmarty Akadémiának, valamint levélpapírt és borítékokat vásárolt az irodalmi társaság számára. A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának anyagában még mindig megtalálhatók az A/5-ös méretű papírok, amelyek fejlécén sötétkék betűkkel a szervezet neve szerepel.

Alig egy hónapja létezett a társaság, amikor az új esztendőt már jelentős reményekről és tervekről tanúskodó elhatározásokkal köszöntötte. Egy összefoglaló magyar irodalomtörténeti munka elkészítését tervezték, amelyről Schöpflin Aladár Füst Milánnak küldött, 1919. január 3-án kelt hivatalos értesítője (PIM. V. 4140/541/5.) is tudósít. A főtitkár tagtársának címzett levele beszámol arról, hogy addig, amíg a szervezet nem rendelkezik önálló helyiséggel, a Városi Könyvtár Ázsia-gyűjteményének termét fogja igénybe venni, amely egyszerre funkcionálhat a napi munka és az ülések helyszínéül. A második pont a Vörösmarty Akadémia első nyilvános nagygyűlésének helyét és idejét jelenti be, végül pedig a *Pro Memoria*, a Magyar Olvasókönyv szerkesztésének munkálatairól és tervezetéről számol be a levél. Ennek a „Magyar Bibliának” létrehozása volt Molnár Ferenc indítványa a december 15-i ülésen (Nyug. 1918/I: 436). Móricz Zsigmond hagyatékában szintén található egy, a könyv szerkesztési terveiről szóló levél (PIM. M. 100/6174/6.), amelyből kiderül, hogy a Füst Milánnak küldött végleges tervezet több változtatás eredménye. Móricz a gépelt értesítőbe maga toldotta be a változtatásokat. Az irodalom történetét a társaság tagjai a gyűlésen különböző korszakokra osztották: az első az „ősi nyomoktól kezdve” Kármán József Uránia című lapjáig, a második az Urániától a kiegyezésig, illetve Mikszáth Kálmán fellépéséig, a harmadik – tervezett utolsó – korszak pedig a kiegyezéstől 1918-ig tartó időszakot ölelte volna fel. Ezeket Móricz egy negyedik szakasszal egészítette ki, a közelmúlt irodalmát kisebb egységekre osztva, így a

harmadik időszak a kiegyezéstől a Nyugatig tartó éveket, a negyedik pedig a folyóirat létrejöttétől 1918-ig eltelt idő irodalmát jelentette. A különböző periódusok anyagának átnézésére külön csoportokat alakítottak, részben önkéntes jelentkezés, részben megszavazás útján. A csoportok névsorában is történt változás, ezeket Móricz ceruzás kihúzásai és tollal írt betoldásai rögzítik. A végleges névsor a Füst Milánt tájékoztató értesítőből ismerhető.

A munka során külön munkacsoportok alakultak a próza, illetve a versanyag tanulmányozására. Az első korszak költeményeinek áttekintésével Babitsot, Hatvanyt és Szép Ernőt bízták meg, a prózai alkotások és a népköltészet átnézése pedig – a tagságot később visszautasító – Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond és Laczkó Géza feladata volt. A második korszak verseit Ady Endrének, Heltai Jenőnek, Kosztolányi Dezsőnek és Juhász Gyulának, prózai anyagát pedig Herczeg Ferencnek, Krúdy Gyulának, Révész Bélának és Schöpflin Aladárnak kellett tanulmányoznia. A Mikszáth fellépésétől a Nyugat megindulásáig tartó periódus versanyagát Ignotusra, Kiss Józsefre, Kemény Simonra és Tóth Árpádra, a próza átolvasását pedig Ambrus Zoltánra, Bíró Lajosra, Hatvany Lajosra, Barta Lajosra, valamint Szini Gyulára bízták. A negyedik korszak verseit Füst Milánnak és Kasák Lajosnak, prózáját pedig Gellért Oszkárnak és Karinthy Frigyesnek kellett értékelnie. Az ötödik pont a színdarabok vizsgálatát jelöli meg, ez a társaság drámaíróként, illetve színpadi szerzőként tevékenykedő tagjainak, Molnár Ferencnek, Lengyel Menyhértnek és Szomory Dezsőnek feladata volt. A szerkesztéssel kapcsolatos következő ülés időpontjaként január 12-ét határozza meg a főtktár levele (PIM. V. 4140/541/5.), e gyűlésig az egyes korszakokat vizsgálóknak már egyeztetniük kellett egymással. Azt, hogy a Magyar Olvasókönyv szerkesztési munkálatainak koordinálása Móricz kezében volt, az is jelzi, hogy őt kellett felkeresni, amennyiben valakinek nem felelt meg az az időszak, amelynek tanulmányozására kijelölték.

A Vörösmarty Akadémia első nagy terve tehát egy, a magyar irodalomtörténetet összefoglaló nagyszabású munka elkészítése volt. Babits hét évvel későbbi cikke (Nyug. 1925/I: 436) szerint a Magyar Olvasókönyv létrehozásának célja a magyar irodalom korszakainak összegzésén túl az volt, hogy az ország lakossága olcsón juthasson hozzá a nemzet irodalmát felölelő alkotáshoz.

Az első nyilvános nagygyűlést a tervek szerint Károlyi Mihály miniszterelnök nyitotta volna meg a Nemzeti Színházban. A helyszín kézenfekvőnek tűnik, hiszen az igazgató, Ambrus Zoltán egyben a Vörösmarty Akadémia tagja is volt. Bár a Budapesti Hírlap cikke (József szerk. 1962: 100–3) szerint az eseményre már decemberben sor került volna, a tervezett tényleges dátum 1919. január 19-e volt; az erről tájékoztató levél fogalmazványa olvasható a Móricz-hagyatékban (PIM. M. 100/6173.). Az alelnök a levélben megkérte a Károlyi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztériumának államtitkárát, Juhász Nagy Sándort, hogy tájékoztassa a Nemzeti Színház igazgatóságát a Vörösmarty Akadémia délelőtt tizenegyétől délután egy óráig tartandó programjáról, hiszen, bár Ambrus Zoltánnal már megegyeztek a helyszínt illetően, az eseményt hivatalosan is adminisztrálni kellett.

A gyűlés időpontjáról és helyszínéről értesítő meghívó (PIM. M. 100/6171/1.) éppúgy január 5-én kelt, mint a pizkozat alapján Juhász Nagynak írott levél (W2). Móricz 1919. január 10-i, Ambrus Zoltánnak írott soraiban hivatkozott is az államtitkár engedélyére, közölte ugyanakkor azt is, hogy „közbe jött (sic) akadályok” miatt a gyűlést nem tudják a kitűzött napon megtartani (AZ lev 1963: 302). Az igazgató válaszelevele (W2) szerint a nehézséget az az új rendelet jelentette, amely kimondta, hogy a Nemzeti Színház délutáni előadásainak fél egykor kell kezdődniük, és az előadások között két órának kell eltelnie. Ezeket a kritériumokat nem tudták volna teljesíteni, ha a színház épületét átengedik a Vörösmarty Akadémiának. Ambrus a nagygyűlés megtartásától azonban természetesen nem zárkózott el, hiszen megkérte a szervezet alelnökét, hogy keressen új, alkalmasabb napot az eseményre.

A rendezvény valószínűleg nem jött létre, noha létezett alternatív időpont, amely azonban a dokumentumok tanúsága szerint még a Nemzeti Színház igazgatójának tájékoztatása előtt szóba került. Haraszthy Lajos a társaság későbbi kiadásait különböző meghívók hátoldalára jegyezte fel, ezek közül az egyik félén a január 19-i dátum szerepel, a másikon azonban 26-a, délelőtt fél egy olvasható (PIM. M. 100/6171/12.). Ezek az írások ugyanazon a napon, január 5-én születtek, elképzelhető tehát, hogy a nyomtatás idején még nem döntötték el, melyik napra tegyék a nagygyűlést.

Az elnök betegségének és Móricz lelkesedésének következtében a Vörösmarty Akadémia központi figurájának az alelnök számított, „az ő asztala volt az iroda, az ő szekrénye a raktár” – írta később lánya, Móricz Virág (Móricz 2002: 176). A visszaemlékezésekből tudható, hogy Ady 1918-19 fordulóján már alig kelt fel az ágyból, a spanyolnátha idején tüdőgyulladással is küzdött. Móricz a betegnél tett utolsó látogatására emlékezve leírta a halállal küzdő költő rettenetes állapotát (Móricz 2002: 179–81). A költő 1919 januárjában negyven fokos lázzal feküdt otthon, felesége és annak nagyanja ápolta, és bár beszéde alig volt érthető, fontosnak tartotta kifejezni a maga módján, hogy a szervezet legutóbbi gyűlésére épp betegsége miatt nem mehetett el, de „ott volt gondolatban” (Móricz 2002: 180).

Ady Endre 1919. január 27-én, hétfőn halt meg. A gyászjelentést a Vörösmarty Akadémia adta ki, a temetést is a társaság intézte. Az Ignóus feleségének küldött gyászjelentésben (PIM. Any. 3-759.) a Vörösmarty Akadémia „jelenti a magyar irodalom nevében” Ady Endrének, „az új Magyarország költőjé”-nek halálát, és tájékoztatott a temetés időpontjáról, amely 1919. január 29-e, délután két óra. Az események mozgatója és a főszervező ismét Móricz Zsigmond volt, aki már a friss gyász pillanataiban is a legszebb sírhelyet kereste a Kerepesi úti temetőben, majd tárgyalásokat folytatott ez ügyben az alpolgármesterrel, aki végül megadta az engedélyt a temetésre (Móricz 2002: 181). A ravatalt a Nemzeti Múzeum előcsarnokában állították fel, a Vörösmarty Akadémia megbízásából Móricz Zsigmond, a Nyugat nevében Babits Mihály búcsúztatta Adyt. A temetésről szóló korabeli cikkek mind kiemelik, hogy milyen sokan jelentek meg az eseményen, ugyanakkor némelyik tudósítás botrányos szervezést emleget. A Magyar Hírlap névtelen cikkírója szerint a Vörösmarty Akadémia az eseményt „tehetetle-

nül készítette elő” (József szerk. 1962: 857): a kevés hely és megnyitott kapu miatt az emberek dulakodni kezdtek, a nagy tolongásban sokan lettek rosszul, maga Ady Endre özvegye, valamint a szónokok is csak nehezen jutottak el a gyászszertartás helyszínére. A későn érkező rendőrök már nem tudtak rendet tenni, így eshetett meg, hogy a tömeg egy része a Múzeum emeletére felrohanva leszakította a fekete gyászdrapériát. A cikk írója a felelősséget a Vörösmarty Akadémiára hárítja, mivel az nem gondoskodott megfelelő rendőri jelenlétről. A Világ január 30-i számában jelent meg az irodalmi társaság közleménye, amelyben Móricz Zsigmond a támadásokra reagálva kijelentette, hogy a temetés Ady nagyságához méltó módon, incidensek nélkül folyt le, az eseményen pedig „a mai napok forradalmi láza uralkodott és az általános egyenlőség érzése dörgött” (József szerk. 1962: 367–8). A Magyar Hírlap másnapi számában azonban ismét gúnyos írást, egy, a Vörösmarty Akadémiát támadó viccet közölt, amely szerint a szervezet „még temetni sem tud. Pedig szegények eddig egyebet sem csináltak, csak temettek” (József szerk. 1962: 857). A Kaffka Margit, valamint Ady Endre halálára tett célzást követi a csattanó: „Ez a Vörösmarty Akadémia lassanként hasonlatos lesz a burgonyanövényhez. Ennek java is a föld alatt fekszik” (József szerk. 1962: 857).

A rövid idő alatt egyik tagját és elnökét is eltemető szervezet azonban nem, hogy nem szűnt meg, hanem még grandiózusabb feladatokat és célokat tűzött ki maga elé: az 1918. január 31-én kelt meghívó, amely a Vörösmarty Akadémia február 2-i üléséről értesítette a tagokat, tárgyként már „Ady Endre emlékének megörökítését”-t jelölte meg (PIM. M. 100/6174/2.). A Vörösmarty-kultusz vállalt felélesztésének helyébe az Ady-kultusz megteremtésének célja lépett.

7.2. Ady Endre halálától a társaság megszűnéséig

A temetés napján kelt Budapest főváros tanácsának átírtára Ady Endre díszsírhelyéről, amelyben Folkusházy Lajos alpolgármester arról tájékoztatta a Pesti Napló szerkesztőségét és a Vörösmarty Akadémia elnökségét, hogy a költő „jelenlegi nyugvóhelyét ideiglenesnek tekinti” (József szerk. 1962: 743), temetőrendészeti okokból. Móricz Zsigmond azonnal felkereste Folkusházyt, hogy tárgyaljon vele, a február 25-i találkozót követően pedig feljegyezte, hogy a rendelkezés csak abban az esetben érvényes, ha nem sikerül megoldást találni az emlékmű problémájára (Móricz 2002: 182).

A költőhöz méltó szobor készítésének igénye már a temetést követő napokban felmerült, a Tűz szerkesztősége január 30-án lelkesítő cikket közölt, és felhívta Szeged lakosait, hogy adakozzanak az Ady-szobor javára (József szerk. 1962: 368).

A Vörösmarty Akadémia sem tétlenkedett: a február 2-i ülésen megalakították az Ady-szobor bizottságot, amelynek védnökéül Károlyi Mihályt, elnökéül Hock Jánost kérték fel (József szerk. 1962: 434–5), a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnál pedig „Ady-szobor alap” címen folyószámlát hoztak létre. Terveik szerint a bizottság munkájába minden irodalmi szervezetet be akartak vonni, ezt támasztja alá a Kisfaludy Társasághoz küldött írat, amely a bizottságban való munkára és

az alakuló ülésen való részvételre kéri fel a társaságot (József szerk. 1962: 745). A konzervatív irodalmi szervezet irányába való nyitás nem véletlen: Móriczot 1919. február 5-én a Kisfaludy Társaság tagjává választották, székfoglalójában szintén arra hívta fel a tagokat, hogy támogassák a Vörösmarty Akadémia kezdeményezését (József szerk. 1962: 748–9, Móricz 2002: 183–5). Beszédében Adynak a magyarságot összefogó szerepét hangsúlyozta, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy a költő alakja szimbólum kell, hogy legyen az egész magyar nép számára. Elkezdődött tehát az Ady-kultusz tudatos megalapozása.

A Vörösmarty Akadémia által megindított mozgalom csakhamar országossá vált, a program céljait Móricz Zsigmond a Magyarország című lap hasábjain összegezte. Szavai szerint az Ady-szobor megvalósulásának nemzeti ügynek kell lennie; ennek jelei már mutatkoztak is, hiszen több vidéki nagyvárosban kezdtek el Ady-napot szervezni (József szerk. 1962: 434–5).

A szobor ügyében létrehozott bizottság február 9-én tartotta alakuló ülését a Nemzeti Palotában, az eseményen a politikai támogatást Hock János és Károlyi Mihály jelenléte fejezte ki. Móriczot a bizottság ügyvezető alelnökének választották, a tagok között pedig Babits, Schöpflin és Hatvany is szerepelt, akadtak azonban olyan bizottsági tagok is, akik a Vörösmarty Akadémiának nem voltak tagjai. Az ülésen elhatározták, hogy tavasszal az egész országban Ady-napot tartanak (PN 1919/02/11: 5). Létrejött a végrehajtó bizottság is, amely első ülését február 22-én tartotta a képviselőház elnöki szobájában (MZs lev. 1963: 143). A szervezet emlékszobor-bizottságából végül a Vigadó nagytermében március 1-jén országos bizottság alakult, amelynek ügyvezető elnöke Móricz lett (József szerk. 1962: 887).

Másnap különböző sajtóorgánumok közölték a Vörösmarty Akadémia prominens személyiségeinek egy-egy buzdító írását: *Szobrot Ady Endrének* címmel közölt írást többek között Móricz a Magyarország című lapban, Bíró Lajos a Pesti Hírlapban, Schöpflin pedig A Napban (vö. József szerk. 1962: 577–82). Az említett írásokat – főként Schöpflin cikkét – Kaczér Illés a Figaró 1919. március 12-i számában támadta *Szobrot Schöpflinnek!* címmel (Fig. 1919/11: 8–10), a kezdeményezés azonban sikeresnek bizonyult, hiszen a közlemények hatására, valamint Ady egykori titkárának, Steinfeld Nándornak felhívására megindult az adakozás is. A Nemzeti Tanács már február 11-én ezer koronával támogatta az ügyet, és később is érkeztek a folyószámlára kisebb-nagyobb összegek, többek közt a Pesti Hírlaptól, a Pester Lloydtól és a Nyugat szerkesztőségétől is több ízben (PIM. M. 100/6172/1–30.). *Szobrot Ady Endrének!* címmel a Progressiv Tisztviselők Köre szintén gyűjtést indított. A gyűjtőíven közölt felhívás a proletáriátus képviselőit szólítja meg magasztos hangnemben. Az akció menetét pontos dokumentumok rögzítik (PIM. M. 100/6172/28–29.), amelyeken a gyűjtő és az adományozó neve és tisztsége, valamint az adományozott összeg szerepel. Az íveken magánembernek neve olvasható, ők túlnyomórészt kis összegű felajánlásokat tettek – összesen 217 korona gyűlt össze –, ez is mutatja azonban, hogy a közvélemény számára mennyire fontos volt az Ady-szobor ügye.

A Fáklya című laphoz beérkezett 30 816 koronát a kiadóhivatal Steinfeld Nándornak továbbította. Az adományozók listáján szerepel többek között a Radikális Párt, a Hungária Biztosító, a Budapest-páholy és a Britannia Szálló is (PIM. M. 100/6172/14.).

A kezdeményezés tehát láthatóan nagy népszerűségnek örvendett. Ezt jelzi a Gyöngyösi Állami Főgimnázium VII. osztályának rendezvénye is, amelyről az intézmény igazgatója és az osztály irodalomtanára tájékoztatta Móriczot (PIM. M. 100/6172/5.). A levél arról értesít, hogy a gimnázium VII. osztálya március 11-én küldöttségileg keresi majd fel őt, hogy Beregi Oszkárral és Nagy Endrével együtt egy irodalmi estélyen való szereplésre kérjék fel. Az estélyt a VII. osztály az Ady-szobor javára szeretne volna megrendezni. Egy április 19-én kelt levélből tudható, hogy az esemény április 5-én rendben lezajlott, és Móricz is részt vett rajta (PIM. M. 100/6172/11.). 5150 koronát gyűjtöttek, amelyet egy később rendezett mozielőadásból befolyt 500 koronás összeggel együtt a Világ című laphoz juttattak el. Más iskolák is megmozdultak, a Veres Pálné leány-középiskola például 2761 koronát küldött az Ady-szobor ügyére, ennek nagy részét, 2221 koronát az osztályok gyűjtötték (PIM. M. 100/6172/7.), de a Fáklya által küldött adományozói névsoron szerepel a Mester utcai, a Deák téri, egy jászberényi, illetve egy szolnoki iskola is.

Valószínűleg a február 2-i ülésen hoztak határozatot arról, hogy Hatvany Lajost bízzák meg az Ady-életrajz elkészítésével (Ú 1919/02/4: 6), ezt azonban Füst Milán – feltehetően – Schöpflin Aladárhoz írott levelében ellenezte (FM lev. 2002: 64). Füst felhívta a figyelmet arra, hogy akadnak a Vörösmarty Akadémia soraiban mások is, akik esetleg alkalmasabbak lennének az életrajz megírására, és csalódottságát fejezte ki, mivel szerinte ez a jelenség hasonló a más irodalmi társaságoknál tapasztalható szűklátókörűséghez, amely alapján nagyszabású irodalmi feladatokkal saját „házi bölcseiket” (FM lev. 2002: 64) bízzák meg. Utalt arra is, hogy véleménye nem egyedülálló a szervezeten belül, sokan helytelenítették azt a fajta személyi kultuszt, amely Hatvanyt mint alapító tagot körülvette. Füst levele alapján feltételezhető, hogy ez az eset idézte elő az első jelentős véleménykülönbségeket a szervezeten belül.

A báró a Nyugat 1919. februári Ady-számában jelezte, hogy a Vörösmarty Akadémia Ady-émlékek gyűjtésével bízta meg, és kért mindenkit, aki ismerte a költőt, hogy emlékeit írja le és küldje el az Akadémiának, vagy a folyóirat szerkesztőségének. Emellett közölte azt is, hogy hosszabb tanulmányon dolgozik (Nyug. 1919/I: 320–3). Füst már említett levelében felvetette egy Ady-életrajzra kiírt pályázat ötletét is, amely 1919 februárjának elején meg is valósult, hiszen a szoborbizottság létrehozásán túl a Vörösmarty Akadémia felhívást tett közzé Ady Endre életrajzi adatainak összegyűjtésére is (PIM. V. 85.). Ez tartalmazza egy Ady-múzeum létrehozásának tervét is, amelyben a költő életének tárgyi emlékei is helyet kapnának. Kiemelték az emlékek összegyűjtésének sürgősségét és fontosságát: gyorsan kell cselekedni, amíg a költő közeli ismerőseinek nagy része életben van, és hiteles adatokkal tud szolgálni Ady életéről. A felhívásban húsz kérdés szerepel, amelyek alapján az emlékezőnek többek között számot kellett adnia arról, mikor ismerte meg Ady Endrét és hányszor találkozott vele, versei-

nek keletkezési körülményeiről mit tud, milyen információi vannak a költő pénzügyeiről, politikai pályájáról és újságírói tevékenységéről, valamint öltözködéséről és szerelmi dolgairól. A gyűjtés során tehát Ady életének apró részleteiről is tudomást akartak szerezni, valamint elsőként korszakolták a biográfiát, öt szakaszt különböztetve meg a gyermek- és ifjúkortól kezdve a debreceni, nagyváradi és párizsi éveken át a Budapesten eltöltött időig. A Vörösmarty Akadémia címére küldött kéziratokat egy nagy „Ady-tár”-ban akarták megőrizni és leltározni, valamint a társaság vállalta volna azt is, hogy azon írásokat, amelyek az adott körülmények között nem volnának publikálhatók, az Országos Levéltárban helyezi el. E terv kapcsán érdemes azt is megjegyezni, hogy 1924-ben és 1925-ben jelent meg *Ady-múzeum* címmel, Dóczy Jenő és Földessy Gyula által szerkesztve két kötet, vagyis azok a történeti adatgyűjtemények, amelyekben Adyra vonatkozó emlékezéseket közölnek. A szerkesztői programban utalnak a Vörösmarty Akadémia korai kezdeményezésére, azonban kiemelik, hogy több támogatásra számítottak: sokan „hallgattak” Ady-ügyben. Nem említik, hogy a társaság felhívására érkezett emlékezésekből használtak-e fel munkájuk során (Dóczy–Földessy szerk. 1924: 6–9).

Az Újság cikke (Ú 1919/02/04: 6; lásd még Móricz 2002: 178) szerint a február 2-i ülés tervei között szerepelt még az Ady-érem kiadása, valamint minden olyan könyv megjelentetése, amely Adyról szól. Az Operában ünnepet akartak rendezni a költő tiszteletére, illetve a Vörösmarty-díj mellé létre akartak hozni egy róla elnevezett díjat is, amely szintén ötezer koronás jutalommal járt volna, és csak fiatal költőt díjazhattak volna vele.

Az Ady-kultusz ápolásán túl a kultúra és intézményeinek védelme továbbra is a szervezet fontos feladatai közé tartozott. Ezt példázza Móricz Zsigmond Pogány József kormánybiztosnak címzett levele, amelyben a Néprajzi Múzeum kétségbeejtő helyzetére hívta fel a figyelmet, kiemelve, hogy mivel „főúri vacakokat sohasem lehetett ide bedugni, a régi kormányok kivétel nélkül mindig a legaljasabb módon ellene voltak ennek a gyűjteménynek” (PIM. M. 100/6175.). Az alelnök a Vörösmarty Akadémia nevében az intézményvezető, Seemayer Vilibald kezdeményezésének pártolására kéri a kormánybiztosot. Az igazgató a gyűjtemény megmentésének érdekében önálló helyiséget szeretett volna biztosítani a múzeum anyagának, amelyet csak e módon lehetne megmenteni. Amikor tehát minden érték veszélyben volt, az irodalmi szervezet – hűen alapításának egyik hangsúlyos céljához – kiállt a népi kultúra kincseinek védelme mellett.

1919 tavasza ismét sorsfordító eseményeket jelentett Magyarország történetében. Az irodalmi társaság március 9-i ülésének tárgya a meghívó (PIM. V. 4140/541/6.; PIM. M. 100/6174/3.) szerint a következő volt: elnök és alelnök választása, két alapító tag választása, a nagygyűlés kérdése, a Magyar Olvasókönyv munkálatai, Henry Barbusse felhívása, valamint az Ady-szobor bizottságának ügye. Barbusse felhívása vélhetően a francia író, költő által 1919-ben létrehozott Clarté mozgalomhoz kötődik. Barbusse célja a szervezettel az értelmiség nemzetközi összefogásának megteremtése mellett a Gondolat Internacionáléjának létrehozása és a tömegek nevelésének megkezdése volt (lásd még Relinger 1979: 225–35). Az ülésen elnökként valószínűleg Babits neve merült fel, hiszen a

Figaró című lap már február 5-i cikkében utalt arra, hogy ő követné Ady Endrét a Vörösmarty Akadémia elnöki székében (Fig. 1919/6: 3), ugyanakkor arra vonatkozó dokumentum, hogy ez valóban felmerült, vagy hogy Babitsot meg is választották, nem áll rendelkezésre. A március 14-én kelt újabb meghívóban (PIM. V. 4140/541/7.) azonban az olvasható, hogy a legutóbbi összejövetelt „résztelenség miatt” nem lehetett megtartani, ezért a következő gyűlés időpontját március 19-ében határozzák meg, az imént felsorolt programpontokat „döntő jelentőségű”-nek nevezve, valamint egy újabb, az alapszabályok végleges megállapítására vonatkozó ponttal kiegészítve.

8. Irodalom és politika a Tanácsköztársaságban – a Vörösmarty Akadémia megszűnése

Arra vonatkozó dokumentum, hogy a március 19-ére tervezett gyűlést valóban megtartották-e, nem áll rendelkezésre, annyi azonban bizonyos, hogy ebben az időszakban az országnak az Ady-kultusz ápolása helyett sokkal inkább a politikai helyzet alakulásával kellett foglalkoznia. Vyx alezredes 20-i jegyzéke újabb jelentős területek elszakítását helyezte kilátásba, a Károlyi-kormány pedig ezt nem fogadta el, így március 21-étől a hatalom a szociáldemokratákkal fuzionáló kommunisták kezébe került: megalakult a Tanácsköztársaság, ez a fordulat pedig lényegesen megváltoztatta az irodalom és a politika viszonyát.

Már másnap létrejött az Írói Tanács Osvát Ernő elnökletével, amelynek tagjai között a Vörösmarty Akadémia is képviseltette magát. Az értekezleten az Írók Tanácsának tagjává választották többek között Kassák Lajost, Révész Bélát és Bíró Lajost, március 23-án pedig Molnár Ferencet, Karinthy Frigyest, Heltai Jenőt és Móricz Zsigmondot is, akik szintén a megszüntetett Vörösmarty Akadémiához kötődtek (József szerk. 1967: 25–6).

Ez az Írói Tanács volt a magja a később a Közoktatásügyi Népbizottság által ki-nevezett Írói Direktóriumnak, amelynek létrehozása már az irodalmi élet szorosabb ellenőrzését és irányítását jelezte. A szervezet feladata az írók anyagi érdekeinek védelme, valamint azon könyvek kiadása volt, amelyeket az Írói Választmány erre érdemesnek ítélt. Megalakult az úgynevezett Kataszteri Bizottság is, amelynek öt tagja közül kettőnek, Babits Mihálynak és Barta Lajosnak neve a Vörösmarty Akadémiához is fűződött. A bizottság az írók gazdasági ügyeinek rendezésére gyűjtötte kataszterbe a neveket, hogy megállapíthatóvá válják, kik részesülhetnek állami támogatásban (József szerk. 1967: 1118–23).

Balázs Béla április 19-én ismertette a Tanácsköztársaság irodalomra és kultúrára vonatkozó elképzeléseit (József szerk. 1967: 199–201). Kiemelte, hogy az irodalmi életben tapasztalható centralizáció tulajdonképpen ideiglenes, mégpedig az átmeneti időszak jellege miatt: a politikának erőteljesebb hatással kell lennie az irodalomra a kezdetekkor. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a népbizottság célja és feladata az alkotói szabadság fenntartása, ezt a szabadságot biztosítja majd az írókból alakult szakszervezet. Ennek összeállítása Balázs szerint nem politikai

és nem is esztétikai szempontok alapján történt, csakis a tehetséget tartották szem előtt, és azt, hogy amatőr, illetve nem amatőr íróról van-e szó.

A kataszterbe végül 550 író neve került, belőlük jött létre május 18-án az Írók Szakszervezete, amely azonban az alakuló ülés után nem ült össze többet (József szerk. 1967: 1118–23). Feltűnő, hogy a Vörösmarty Akadémia tagjai az új rendszerben is fontos pozíciókban voltak jelen: Bíró Lajos elnök mellett többek között Babits és Révész Béla volt az alelnök, a szervezet végrehajtó bizottságában pedig helyet kapott Móricz, Schöpflin, Kassák és Szini Gyula is.

Az irodalmi ügyosztály proletárdiktatúra idején kifejtett tevékenységéről szóló 1919. októberi jelentés az irodalmi szervezetek ügyére is kitér: „Az irodalmi társaságok: mint a Kisfaludy Társaság, a Petőfi Társaság, a Vörösmarty Akadémia a diktatúra alatt stagnálnak” (József szerk. 1967: 1123), mivel működésükhöz a népbizottság nem nyújtott anyagi fedezetet, feladatkörüket pedig átvették az irodalmi élet központosított szervei, így meg is szűntek.

A Vörösmarty Akadémia rövid története a Tanácsköztársasággal tehát véget ért, érdemes azonban tanulmányozni az Írói Direktórium névsorát: a tíz főből álló szervezetből heten az egykori Akadémia tagjai voltak, a Direktóriumhoz kapcsolódó választmány névjegyzékében pedig szintén sok olyan név található, amely már a megszűnt irodalmi társaság soraiban is felbukkant: a választmány tagja többek között Füst Milán, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár és Tóth Árpád is (József szerk. 1967: 336). A Vörösmarty Akadémia megalakulását és működését övező lelkesedés megmaradt a Tanácsköztársaság kikiáltásának idején: az egykori tagok közül többen üdvözölték a proletárdiktatúrát, az újabb politikai rendszertől várták a valódi társadalmi változásokat, így hát kezdetben kedvvel és reménnyel vettek részt a központosított irodalmi szervezetek tevékenységében. Feltehetően ezzel magyarázható, hogy nem tiltakoztak hevesen az Akadémia – és más irodalmi társaságok – elsorvasztása ellen. Az új irodalmat képviselő alkotók szervezeti erősödése tehát folyamatosnak tetszett, az intézményesülés első próbálkozását a Tanácsköztársaság idején több olyan irodalmi szervezet létrejötte követte, amelyben modern írók is tömörültek.

A kommün bukásával természetesen az Írói Direktórium is megszűnt, a Vörösmarty Akadémia újjáalakítására azonban várni kellett, a szervezet életében – Babits Mihály szavaival élve – „tetszhalott” (Nyug. 1925/I: 434) évek következtek. Bár az Akadémia tevékenysége szünetelt – a megszűnésére vonatkozó hivatalos dokumentum valószínűleg nem létezik –, folyószámláját csak 1920. december 31-ével zárták le (PIM. M. 100/6171/33.), illetve megmaradt az Ady-alap folyószámla is, amelyre a Tanácsköztársaság idején, sőt, még az után is érkeztek kisebb-nagyobb összegek. Ezt még később, 1922. június 30-án szüntették meg. Az erről értesítő július 1-jei kivonat szerint a lezáráskor 38 560 korona volt a számlán, a címzettnél pedig ez állt: „Vörösmarty Akadémia, Nagyságos Móricz Zsigmond elnök úr” (PIM. M. 100/6172/30.), noha Móricz hivatalosan nem volt a társaság elnöke, csak az országos szoborbizottságé. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár értesítőivel összhangban Móricz Virág is megjegyzi, hogy a társaság „halódó évei azzal teltek, hogy pénzt gyűjtött az Ady síremlékére.” (Móricz 2002:

185) A pénzügyeket intéző Haraszthy Lajos is vett fel pénzt a szervezettől még 1919 szeptemberében is: tiszteletdíja három hónapra ezeröttszáz korona volt, de villamosbérletének árát is rendszeresen a társaság utalta ki neki (PIM. M. 100/6171/15–32).

Beck Ö. Fülöp 1925-ben vázlatot készített az Ady-sír fölé tervezett emlékműről (Nyug. 1925/III: 95), később pedig pályázatot írtak ki a síremlék elkészítésére, amelyről Elek Artúr tudósított a Nyugatban (Nyug. 1928/I: 331–4). A felhívásra száznál is többen jelentkeztek, közülük hat művészt – többek között Csorba Gézát, Sztankó Gyulát és Becket – hívtak meg egy második, szűkebb pályázatra. Noha Elek a szoborpályázatról írt cikkében hangsúlyozta, hogy véleménye szerint Beck Ö. Fülöp terveinek megvalósítása – és az új pályázatra küldés helyett a megbízás – lett volna kívánatos, az emlékművet mégis Csorba Géza készíthette el: 1930. március 23-án leplezték le alkotását (Nyug. 1930/I: 665–6).

Addig is más módokon teremtettek a költőnek méltó nyughelyet: Móricz 1919. november 25-i feljegyzése szerint halottak napján hófehér krizantémokkal díszítette a sírt, amely „mint egy fehér máglya, égett és sikoltott” (PIM. M. 100/6172/22.).

9. Kísérlet az újraindításra

A Nyugat 1925. május 2-i számában olvasható Babits Mihály *A Vörösmarty Akadémiáról* című cikke (Nyug. 1925/I: 433–7), amelyben a szerkesztő egy újból felmerülő igényről ír, arról, hogy a folyóirathoz köthető alkotók köréből irodalmi testület jöjjön létre. Az, hogy a szervezet ügyét Babits vette újból kézbe, nem véletlen, hiszen Ady halála után az ő neve merült fel az elnöki tisztség betöltésének kapcsán. A modern írók intézményesülésének gondolata nem volt új, és Babits szerint a körülmények sem változtak, mivel a létező konzervatív irodalmi társaságok bénítólag hatottak az írók alkotói tevékenységére, így hét év után ismét kimondatott: „társaságra van szükség a társaságok ellen.” (Nyug. 1925/I: 433) E tekintetben a modern irodalom képviselői valóban nem tapasztalhattak változást, sőt, az új politikai rendszerben a konzervatív irodalmi szervezetek ismét megerősödtek. Lényeges azonban megemlíteni azokat a jelenségeket, amelyek miatt az újjáalakításkor tapasztalható szellemi légkör mégis eltért az 1918-astól. A háború véget ért, Magyarországnak pedig addig nem tapasztalt helyzettel kellett szembenéznie: területének kétharmadát elvesztette, és milliók rekedtek az anyaország határain kívül. Ilyen körülmények között tehát már nem a pacifizmus eszméjét, sokkal inkább a kultúra és a nemzeti hagyományok összetartó erejét volt hivatott kifejezni Vörösmarty alakja a társaság nevében. Az intézményesülést sürgetővé tehetette az is, hogy 1923-ban létrejött a Nyugat riválisának szánt sajtóorgánus, a Napkelet, amelynek nem titkolt célja volt a konzervatív irodalom és eszme újbóli megerősítése a modern törekvésekkel szemben.

Mivel a Vörösmarty Akadémia megszűnése előtt Ady Endre emlékének megőrzésével foglalkozott legintenzívebben, felmerült egy Ady-társaság alapításának gondolata is, ám ez végül szükségtelennek mutatkozott. Az irodalmi szervezet egykori tagjai az egyesület megszűntével sem távolodtak el egymástól, az újrászervezésre épp az összetartásban rejlő erő, valamint az első elnök személye szolgált alapul. Az, hogy az 1918-ban alakult egyesülés első embere Ady volt, nyilvánvalóvá tette, hogy az irodalmi társaságok közül a Vörösmarty Akadémiának van a legtöbb közé a nagy költőhöz. Babits írásában kiemelte, hogy Ady „személyes ügyének tekintette az új Akadémiát” (Nyug. 1925/I: 434), és mivel utolsó, nyilvánosság előtti szereplése épp a társaság megalakítását előkészítő értekezleten volt, így a szervezetet ismét életre hívó alkotók voltaképpen a költő „irodalmi végrendeletének végrehajtói.” (Nyug. 1925/I. 434)

Babits szerint ideje volt, hogy a tetszhalott éveket a tettekészség váltsa fel. A Nyugat-cikkben, valamint A Reggeli című lapnak az újjáalakuló értekezlet után adott Babits-nyilatkozatban (Téglás szerk. 1997b: 148) felsorolt elképzelések nem sokban különböztek az 1918-as alapszabályban, illetve az alakuló ülésen lefektetett céloktól: változatlanul fontos volt a tagok pártatlansága, a magyar irodalom bekapcsolása az európai kulturális életbe, pályadíjak útján új irodalmi kritika teremtése, valamint a nagyközönség irodalmi ízlésének formálása a nyilvános üléseknek köszönhetően.

A szervezet újjáalakítását, csakúgy, mint 1918-as létrejöttét, nem fogadta osztatlan lelkesedés. A Magyarországon megjelent cikk (Magy. 1925/06/07: 11) ki-mondottan támadó jellegű, agresszívnek és kérkedőnek tartotta Babits írását. A kritika világnézeti alapú, szerzője egyszersmind hevesen támadta a Nyugat író körének „ál-liberalizmusát” és „a magyar faji lélektől idegen” (Magy. 1925/06/07: 11) szellemiségét, gúnyosan jegyezve meg, hogy az Akadémiának nem lesz nagy jövője, hiszen az egykori forradalmárok is megöregedtek. Az írás szerint a régi társaság a „nemzetgyilkos októberi forradalom irodalmi fiókja” (Magy. 1925/06/07: 11) volt, inkább vörös, mint Vörösmarty Akadémia. E kritikában is tetten érhetők azok a megváltozott politikai körülmények, amelyek ismét szükségessé tették a modern irodalom szervezeti megerősödését.

A támadásokra az Akadémia a Nyugatban reagált (Nyug. 1925/II: 100). A közleményben hangsúlyozták, hogy a politika nem képezi részét az újjáalakult társaságnak, amelynek célja és elvei tisztán irodalmiak. Ezt emelte ki Schöpflin Aladár is (Nyug 1925/II: 3–5), aki szerint a Vörösmarty Akadémiának még megalakulása idején sem volt politikai színezete, hiszen a Magyar Olvasókönyv munkálataival, valamint az alapszabályok tisztázásával voltak elfoglalva. Fontosnak tartotta megjegyezni azt is, hogy a tagokat ért támadások sem irodalmi alapúak, ezzel is bizonyítva, hogy az Akadémia soraiban valóban a magyar irodalom legkiválóbbjai foglalnak helyet.

A szervezet működésének újraindítását szorgalmazó Babits-cikkre hivatkozott az 1925. május 20-án kelt meghívó is (PIM. V. 4140/541/8.), amelyben a társaság egykori tagjait Schöpflin Aladár főtktár a május 23-án, este 9 órakor a Pálffy

étterem különtermében tartandó baráti vacsoráról értesítette. Az összejövetel tárgya a Vörösmarty Akadémia tevékenységének felújítása volt.

Az első értekezletre június 14-én, a Margitszigeti Nagyszálloda különtermében került sor, itt vitatták meg az alapszabályokat (PIM. V. 4140/541/9.). Az eseményen Molnár Ferenc, Szomory Dezső, Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond nem vett részt (Téglás szerk. 1997b: 146). Az addigi működési tervezetek tanulmányozására háromtagú bizottságot jelöltek ki, amely Füst Milánból, Nagy Zoltánból és Kosztolányi Dezsőből állt. Az általuk készített jelentésből (PIM. V. 4140/725/6.) tudható, hogy az új alapszabály (PIM. V. 4140/725/4.) létrehozásakor rövidsége törekedtek, ezzel is a szervezet életképességét akarták elősegíteni. Fő szempontjuk a rugalmasság és a határozottság volt, az alapítók szellemiségét is figyelembe véve. Meghagyták a harmincfős létszámkorlátot, a tisztségviselők számát azonban az elnökön kívül egy titkárra, valamint három végrehajtó bizottsági tagra redukálták. Javasolták, hogy a tagság életfogytig tartson, továbbá, hogy senkit ne lehessen megfosztani tagságától közéleti vagy politikai szereplése miatt. Ez a pont valószínűleg az Tanácsköztársaság bukása után az irodalmi társaságoknál bekövetkezett „tisztoztatásokra” és politikai vizsgálatokra reflektált, amelyeknek áldozatául esett többek között Móricz Zsigmond is, akit a kommün alatti tevékenysége és anyagi támogatottsága miatt zártak ki a Kisfaludy Társaságból, 1920. február 21-én pedig a Petőfi Társaságbeli tagságától is megfosztották Babitscsal egyetemben (Serf 2009: 37–8).

Az új alapszabály-tervezetnek a végrehajtó bizottság felállításáról és tagjairól, valamint az elnök helyettesítéséről szóló pontja azonban vitákat eredményezett a június 14-i ülésen, hiszen két nappal később az új működési szabályok kidolgozására létrehozott bizottság tagja, Füst Milán levélben kérte Babits elnőzését és ígérte, hogy ezeket, az őt „irritáló” pontokat megváltoztatják (FM lev. 2002: 140–1). A június 22-i válaszlevelében a sértett fél hangsúlyozta, hogy támogatja az új alapszabály elveit, és maga is bocsánatot kért túlzott érzékenysége miatt (PIM. V. 4140/178/4.). Az aggályos pontokat valószínűleg valóban átalakították, hiszen egy másik tervezet aláírta Füst Milán a következő kiegészítéseket írta: a végrehajtó bizottság öt helyett hat tagból áll, mivel tagja az alelnök is, aki egyézersmind az elnök helyettese; bármely tisztségről való lemondás csak az elnökhöz intézett levél útján lehetséges; az alapszabály megváltoztatásához pedig húsz tag szavazata szükséges (PIM. V. 4140/725/5.).

A Margitszigeten tartott ülésen határoztak az ideiglenes tisztikarról is, ennek értelmében a megfelelő tisztségeket ugyanazok töltötték be, mint 1918-ban. Az időközben elhunyt öt tag – Ady Endre, Bródy Sándor, Kaffka Margit, Kiss József, Gárdonyi Géza – helyére újakat választottak: Elek Artúrt, Nagy Lajost, Nagy Zoltánt, Osvát Ernőt és Tersánszky Józsi Jenőt (Nyug. 1925/II: 100.). Ők azok, akik szinte kivétel nélkül minden fennmaradt tagajánló cédulán (PIM. V. 4140/715/1–10.) szerepelnek, így felvételüket viszonylagos egyetértés övezhette. Nevük már az alapításkor is felmerült, a Nyugat induló második nemzedékének fiataljai közül tehát senki sem került az Akadémia közelébe. Az új névsorból hiányzik Kassák Lajos neve. Ő 1920 óta Bécsben tartózkodott, és csak 1926-ban tért haza, vagyis a szervezet újjáalakításának idején sem volt Magyarországon, feltehetőleg ezért

maradt ki a lajstromból, amelyen ugyanakkor szerepelt Fenyő Miksa, akinek neve 1918-ban még csak lehetséges tagként merült fel. 1925-ös megválasztásában szerepet játszhatott pénzügyi befolyása, amellyel a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatójaként rendelkezett. A fennmaradt tagajánló cédulákból tudható az is, hogy a szervezet soraiba jelölték a fiatal Földi Mihályt, Kárpáti Aurélt és Szabó Dezsőt is.

A Vörösmarty Akadémia újjászervezésének idején a Nyugat és a társaság kapcsolata szorosabbá vált, konkretizálódott: a június 14-i ülésen született döntés arról, hogy az Akadémia három-háromfős bíráló bizottságot küld ki a folyóirat novella-, illetve kritikaitanulmány-pályázatára. Az előbbit Gellért Oszkár, Kosztolányi Dezső és Osvát Ernő alkotta, utóbbi Babits és Schöpflin mellett a kritikai írások elbírálásában is részt vett. A pályázatot a folyóirat augusztus 1-jei számában közölték (Nyug. 1925/II: 1–2). A pályadíjak összege tíz-tíz millió korona volt, a beküldés határidejeként pedig október 25-ét jelölték meg. A felhívásban az olvasható, hogy a bírálók a Vörösmarty Akadémia soraiból kerülnek ki, valamint az Akadémia szabályainak értelmében a szervezet tagjai nem lehetnek díjazottak. Később Babits lemondott a tanulmányokat bíráló bizottsági tagságáról, mivel sok pályamű foglalkozott az ő munkásságával, helyére Fenyő Miksa került (Nyug. 1925/III: 483).

Az eredményről a decemberi szám (Nyug. 1925/III: 485–8) értesített: a 272 beküldött pályázat közül a bizottság Németh László *Horváthné meghal* című novelláját ítélte a legjobbnak. Január elsején a Nyugat még közölte a tanulmánypályázat eredményét (Nyug. 1926/I: 14–5), ezt követően azonban a Vörösmarty Akadémia tevékenységéről nem érkezett hír. A társaság tehát ismét elhalt, nem is éledt fel többé. Talán hiányzott az a mindent elsöprő lelkesedés, amely 1918-ban életre hívta.

10. Összegzés

Noha a Vörösmarty Akadémia újjászervezésére tett kísérlet sikertelennek bizonyult, és történetét a história rövidre szabta, ez nem lehet ok arra, hogy a szervezet neve és munkája feledésbe merüljön. A társaság az irodalmi modernség első kísérlete volt az intézményesülésre a magyar történelem olyan időszakában, amelyben a kultúra védelme egyszersmind a háborúval való szembenállást is jelentette.

Bár az egyesülésnek fennállása idején elsősorban szomorú kötelességeinek kellett eleget tennie az elhunyt tagok temetésének megszervezésével, nagyra törő irodalomszervezői tervekben sem volt hiány: a *Pro Memoria* című reprezentatív antológia az addigi magyar irodalomtörténet rendszerező összefoglalását kívánta volna megadni. Az a politikai környezet és lelkesültség azonban, amely 1918 végén a szervezet megalakulását segítette, csakhamar a szuverén működést megakadályozó tényezővé módosult, így a Vörösmarty Akadémia tevékenysége nem teljesezhetett ki.

A társaság irodalom- és művelődéstörténeti jelentősége azonban túlmutat működésének rövid idején: megalakulásához köthető Ady Endre utolsó nyilvános szereplése, és fontossága megkérdőjelezhetetlen a máig ható Ady-kultusz megteremtésében és ápolásában is. Az újjászervezési kísérletnek köszönhetően pedig elmondható, hogy e szervezet tagjai felfedezték fel a későbbi irodalmi élet egyik meghatározó alakját, Németh Lászlót.

Források

Az eredeti megjelenési helyük szerint felhasznált, korabeli újságcikkek

- BP 1918/11/12: 8. = Forrongás a Petőfi Társaságban
 Fig. 1918/13: 25–8. = Vörösmarty-Akadémia (sic)
 Fig. 1918/14: 21. = Szerkesztői üzenetek
 Fig. 1919/1: 3. = Osvát Ernő nyilatkozata
 Fig. 1919/11: 8–10. = Szobrot Schöpflinnek!
 Fig. 1919/6: 3. = [Ady Endre utódja...]
 Magy. 1925/06/07: 11. = A Vörösmarty Akadémia
 MH 1918/11/12: 7. = A Petőfi Társaság közgyűlése
 Nyug. 1918/II: 863–4. = A Nyugat hírei
 Nyug. 1919/I: 3 – 6. = Schöpflin Aladár: Osvát Ernő
 Nyug. 1919/I: 320–3. = Hatvany Lajos: Ady-levelek
 Nyug. 1925/I: 436. = Babits Mihály: A Vörösmarty Akadémiáról
 Nyug. 1925/II: 100. = A Vörösmarty Akadémia Közleményei
 Nyug. 1925/II: 1–2. = A Nyugat 20 milliós pályázata
 Nyug. 1925/II: 3–5. = Schöpflin Aladár: A Vörösmarty Akadémiáról
 Nyug. 1925/III: 483. = A Nyugat hírei
 Nyug. 1925/III: 485–8. = A Nyugat novellapályázata
 Nyug. 1926/I: 14–5. = A Nyugat tanulmánypályázata
 Nyug. 1926/I: 434. = Babits Mihály: A Vörösmarty Akadémiáról
 Nyug. 1928/I: 331–4. = Elek Artúr: Ady síremléke
 Nyug. 1930/I: 665–6. = Kárpáti Aurél: Ady Endre síremléke
 PN 1918/12/03: 10. = A Vörösmarty Akadémia megalakulása
 PN 1919/02/11: 5. = Ady Endre szobráért
 Ú 1917=12/16: 11. = A Petőfi Társaság közgyűlése
 Ú 1919/02/04: 6. = Szobrot Ady Endrének
 ÚN 1918/12/07: 7–8. = Roboz Imre: Hatvany Lajos akadémiaja
 V 1918/10/29: 4. = A Petőfi Társaság köszönti a Nemzeti Tanácsot
 V 1918/11/12: 13. = A Petőfi Társaság forradalma

A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának felhasznált dokumentumai

- PIM. Any. 3-759. = Ady-gyászjelentés
 PIM. M. 100/1891/1–4. = Schöpflin Aladár – Móricz Zsigmondnak
 PIM. M. 100/6168. = Schöpflin Aladár értesítője a Vörösmarty Akadémia alakuló üléséről – Bp. 1918. nov. 25.
 PIM. M. 100/6169/1–2. = A Vörösmarty Akadémia alakuló ülésének jegyzőkönyve – Budapest, 1918. december 1-jén
 PIM. M. 100/6171/1–33. = [A Vörösmarty Akadémia működésével kapcsolatos jegyzékek, nyugták, számlák] – Budapest, 1919. január 24. – 1920. december 31.
 PIM. M. 100/6172/1–30. = Az Ady-szobor alapidokumentumai – Budapest, 1919. február 10. – Budapest, 1922. augusztus 1. és k.n.

- PIM. M. 100/6173. = [Móricz Zsigmond] – Juhász Nagy Sándornak
 PIM. M. 100/6174/1–6. = Vörösmarty Akadémia – [Móricz Zsigmondnak] – Budapest, 1918. december 12. – Budapest, 1925. június 10. és [k.n.]
 PIM. M. 100/6175. = [Móricz Zsigmond] – Pogány Józsefnek [1919]
 PIM. M. 100/6177 = Vörösmarty Akadémia a Légrády testvéreknek – Budapest, 1918. december 31.
 PIM. V. 3195/475–479 = Schöpflin Aladár – Gellért Oszkárnak – 1909. július 9. – 1945. június 1. és k.n.
 PIM. V. 4140/178/1–9. = Babits Mihály Füst Milánnak, Fogaras, 1910. jan. 7. – Bp., 1927. márc. 2. és k.n.
 PIM. V. 4140/541/1–10 = [Vörösmarty Akadémia] – [Füst Milánnak] – Budapest, 1918. november 25. – Budapest, 1925. június 10.
 PIM. V. 4140/715/1–10. = A Vörösmarty Akadémia tagajánlásai [1925?]
 PIM. V. 4140/725/1–8. = [A Vörösmarty Akadémia alapszabályai és alapszabálytervezetei]- kelt Budapesten, 1918. december 1-jén; 1925. június és [k.n.]
 PIM. V. 85. = A Vörösmarty Akadémia fölhívása Ady Endre életrajzi adatainak összegyűjtésére

Világhálós források

- W1 = <http://www.academie-goncourt.fr/?rubrique=1229172131> (utolsó megtekintés: 2011. február 23.)
 W2 = <http://www.hunbook.hu/index.php?op=news&id=689> (utolsó megtekintés: 2011. április 25. A tartalom már nem elérhető.)

Szakirodalom

- Ady Lajos 1923: *Ady Endre*. Budapest: Amicus. 236–8.
 AZ lev. 1963 = Fallenbüchl Zoltán kiad. és jegyzetek 1963: *Ambrus Zoltán levelezése*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 5–24., 302.
 Bessie, Graham 1935: *Famous Literary Prizes and Their Winners*. New York: R. R. Bowker Co. 9–11.
 Császár Elemér; Havas István szerk. 1936: *A Petőfi-Társaság hatvan éve a magyar irodalom szolgálatában*. Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet.
 Császár Elemér; Lampérth Géza; Petri Mór szerk. 1926. *A Petőfi Társaság ötven esztendeje 1876–1926*. Budapest: Petőfi Társaság.
 Dóczy Jenős; Földessy Gyula 1924: *Ady-múzeum*. Budapest: Athenaeum Kiadó. 6–9.
 FM lev. 2002 = Szilágyi Judit kiad. 2002: *Füst Milán összegyűjtött levelei*. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
 Fráter Zoltán 1987: *Osvát Ernő élete és halála*. Budapest: Magvető Kiadó. 153–5.
 Hatvany Lajos 1974: *Ady: Cikkek, emlékezések, levelek*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. 441–605.
 Herczeg Ferenc 1940: *Herczeg Ferenc emlékezései II*. Budapest: Singer és Wolfner Irodalmi Intézet.
 HL lev. 1985: Hatvany Lajosné; Rozsics István kiad. 1985: *Hatvany Lajos levelei*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
 József Farkas szerk. 1962: *„Mindenki ujkra készül...” (sic) II. A polgári forradalom publicisztikája és irodalmi élete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 József Farkas szerk. 1967: *„Mindenki ujkra készül...” (sic) IV. A Tanácsköztársaság publicisztikája és irodalmi élete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
 Kádár Judit 2009: *A „zseniális poétalány”*: Erdős Renée szubverzív lírájáról In: Varga Virág; Zsávolya Zoltán szerk.: *Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Budapest: Ráció Kiadó. 410–421.
 Kassák Lajos, *Egy ember élete*, Bp., Magvető Kiadó, 1983, II. kötet, 309–674.
 Kéky Lajos szerk. 1936: *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936)*. Budapest: Franklin Társulat.

- Kosztolányi Tibor 2008: „Voltunk már királyok Bergengóciában”: Osvát Ernő, Babits Mihály és Kassák Lajos 1918–19-ben In: Nédli Balázs; Pienták Attila; Sipos Lajos szerk. *Közelítések... Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*. h. n. : Savaria University Press. 369–83.
- KTalap = 1906: *A Kisfaludy-Társaság (sic) alapszabályai és ügyrendje* Budapest: Franklin Társulat.
- Láng József kiad. 1982: *Ady Endre összes prózai művei. Újságcikkek, tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 156., 627–32.
- Móricz Virág 2002: *Apám regénye*. Budapest: Osiris Kiadó.
- MZs lev. 1963: F. Csanak Dóra kiad. 1963: *Móricz Zsigmond levelezése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Oláh Gábor 2002: *Naplók*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 204–5.
- Relinger, Jean 1979: Barbusse, a Clarté mozgalom és az értelmiség (1919–1926). In: *Literatura*, 2–3. sz. 225–35.
- Romsics Ignác szerk. 2000: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999, I.* Budapest: Osiris Kiadó. 63–120.
- Serf András 2009: Tollfosztás: Írók meghurcolása a Tanácsköztársaság után. In: *HVG* 30. 37–8.
- Szabolcsi Miklós szerk. 1965: *A magyar irodalom története V. A magyar irodalom 1905-től 1919-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TÁ lev. 1973= Kocztur Gizella; Kardos László kiad. 1973: *Tóth Árpád összes művei V.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 199–205.
- Téglás János szerk. 1997a: *Babits és a Petőfi Társaság*. Budapest: Tótfalusi Tannyomda.
- Téglás János szerk. 1997b: *Babits Mihály – „Itt a halk és komoly beszéd ideje”. Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*. Celldömölk: Pauz–Westermann.

Lektorálta: Nyomárkay István

Kisebb közlemények

Horváth Krisztina

A KETTŐS ÁLLÍTMÁNY JELENSÉGÉNEK VIZSGÁLATA A MAI MAGYAR NYELVBEN

1. Bevezetés

1.1. A dolgozat célja

Dolgozatom a kettős állítmány kérdéskörével kíván foglalkozni, célja, hogy minél alaposabban bemutassa a jelenséget, és megpróbálja megválaszolni a vele kapcsolatos kérdéseket, különös tekintettel állítólagos terjedésére és ennek okára. A 2011-es diplomamunkámban a mondatátszövődés jelenségét vizsgáltam, amelyhez szorosan kapcsolódik a kettős állítmány; az ott bemutatott korpuszt és vizsgálatot is felhasználva és kiegészítve azóta gyűjtött adatokkal szeretném körüljárni minél alaposabban a kettős állítmány témakörét.

A szakirodalmi áttekintés után a *Magyar Nemzeti Szövegtár* saját gyűjtéssel kiegészített korpuszán végzett gyakorisági felmérés eredményeit mutatom be. A felmérés remélhetőleg segít közelebb kerülni a jelenség létrejöttének és terjedésének okaihoz.

2. A kettős állítmány jelenségéről

2.1. A kettős állítmány a szakirodalomban

A *Magyar nyelvtörténetben* Horváth László azt írja, hogy „a beszélt nyelvben talán már a középmagyar kor előtt megjelent a kettős állítmány, adatolni azonban csak a 16. század utolsó negyedéből tudjuk; [...] egy szóbeli megnyilatkozást idéző boszorkányperből” (Horváth 2005: 664). Szerinte a kettős állítmány „kontamináció eredménye”; egyrészt olyan mondatokra vezethető vissza, amelyekben a *kell* állítmány mellett személyragos főnévi igenév az alany, másrészt olyan mondatokra, amelyekben „a főmondatot a *kell* állítmány zárja, és az utána következő alanyi mellékmondatot a *hogy* kötőszó vezeti be” (Horváth 2005: 664). A keveredés közvetlen előzménye szerinte ennek a típusnak a mondatátszövődéssel módosult formája. A kettős állítmányt eredményező kontamináció ezek alapján: „1. *el kell mennem* × 2. (*[az] kell, hogy elmenjek* >) *el kell*_(,) *hogy menjek* → *el kell menjek*” (Horváth 2005: 664).

Zolnai Gyula szerint mondatátszövődés esetén „az igekötő éppúgy eléje kerülhet valamely főmondat értékű ige elé, mint bármely más kiemelt vagy tudatunkban előbb fölmerülő mondatrész”, egyik példája: *Le akarta, hogy feküdjek* (Zolnai 1926: 16). Szerinte „nincs [...] semmi szükség arra, hogy az *el kell hogy menjek*-féle mondatfűzést az eredetibb *el kell mennem* és a *kell hogy elmenjek*-félék [...] contaminációjából magyarázzuk” (Zolnai 1926: 16). Szerinte a *kell menjek*, ill. *el kell menjek* szerkezet „egyenesen a *kell hogy menjek*, ill. *el kell hogy menjek* szerkezetből” fejlődött ki a kötőszó elhagyásával (a kötőszó a rövidségre való törekvés miatt marad el) (Zolnai 1926: 21–3).

Tompa József *A mai magyar nyelv rendszerében* már kettős állítmánynak nevezi a szerkezetet: „úgynevezett kettős állítmányú mondataink is vannak. Ezekben a *kell, szabad* stb. személytelen állítmány mellett az eredetibb főnévi igenévi alany helyett is ragozott állítmányt találunk, illetőleg a *kell, szabad* stb. eredeti alanyi mellékmondata beleszövődik a főmondatba” (Tompa 1962: 124).

A Magyar grammatikában Lengyel Klára azt írja, hogy kettős állítmány alanyi alárendelő összetett mondat tagmondatainak átszövődésével keletkezik, és példaként az *el kell menjünk* (= *kell az, hogy elmenjünk*) mondatot hozza. Kettős állítmány szerinte úgy jön létre, hogy az egyik tagja a *kell* ige egy alakja, a másik pedig egy felszólító módú ragozott igealak lesz (vagy kopulás névszó). „A *kell* ige kettős állítmány tagjaként nincsen szám- és személyparadigmája, hiszen az állítmány személykategóriáit a felszólító módú igealakon jelöljük, [...] az állítmány idő- és módbeli jelentéseit azonban a *kell* alakjai hordozzák” (Lengyel 2003: 396–7). A ragokat ezek szerint a felszólító módú igealak, a jeleket pedig a *kell* alakjai hordozzák. Lengyel Klára kiemeli, hogy egyes nyelvi rétegekben megfigyelhető a *szabad* és a *muszáj* állítmányi szerepű szavakkal létrehozott kettős állítmány is (*be szabad menjek, muszáj elmenjek*) (Lengyel 2003: 397).

Szűcs Márta Zita hosszabban foglalkozott a kettős állítmánnyal 2006-os tanulmányában, amelyben a szerkezet terminológiai, szerkezeti, történeti és nyelv-művelési problémáinak bemutatása mellett egy gyakorisági felmérést is elvégzett. Tanulmányában a *Magyar grammatika* definícióját veszi át, és ír a *kell* segédigeszerű szerepének kérdéséről is: „A *kell* [...] segédigeszerűen viselkedik, és a felszólító módú igealakkal együtt egyfajta összetett igei állítmányt hoz létre, melyben a *kell* az idő- és módjelet, valamint a modális értéket (a szükségszerűséget), a felszólító módú igealak pedig a szám- és személy paradigmáját hordozza” (Szűcs 2006: 213). A *kell* segédigeszerűségének kérdésével jelen dolgozat nem kíván bővebben foglalkozni, ahogy a szerkezet eredetével sem (egyések latin, többen pedig román hatást említenek, mások viszont belső keletkezésűnek tartják, erdélyi eredete nem bizonyított) (Zolnai 1926: 14), Szűcs tanulmánya jól áttekinthető szakirodalmi összefoglalást ad mindkét problémáról.

2.2. Terjed vagy nem terjed?

Dóra Zoltán egy 2006-ban megjelent tanulmányában több nyelv-művelő cikkre hivatkozva (amelyekben szintén ezt állítják) azt mondja, hogy szerinte a médiában és a szépirodalomban is gyakori a *kell* + felszólító módú igealakot tartalmazó

szerkezet a *kell* + főnévi igenevet tartalmazó szerkezet mellett. A szerző azt írja, hogy elkezdte gyűjteni a kétféle szerkezetet, hogy megállapíthassa, hogy a beszélt és írott köznyelvben milyen arányban fordulnak elő. Több példát közöl a média és a szépirodalom köréből, és bemutat egy kérdőíves felmérést is a kétféle szerkezet használatáról (Dóra 2006: 413–7).

Szűcs Márta Zita szintén azt írja tanulmányában, hogy a kettős állítmány terjed, és ezt a *Magyar Nemzeti Szövegtár* korpuszának felhasználásával végzett gyakorisági vizsgálatnál kívánja megerősíteni vagy cáfolni (Szűcs 2006: 216).

Dóra példái véleményem szerint ebben a formában értelmezhetetlenek, de legalábbis semmilyen gyakoriságra vonatkozó kijelentés nem tehető belőlük (28 darab véletlenszerűen gyűjtött *kell* szót tartalmazó mondatot használ fel). A kérdőíves felméréseinek eredményeiből (62 válaszadó és 50 válaszadó, gyerekek és tanárok) véleményem szerint szintén nem szabadna gyakoriságra vonatkozó következtetéseket tenni. Dóra azt mondja, hogy a felmérései azt bizonyítják, hogy a főnévi igeneves szerkezet használata gyakoribb, néha azonban előfordul a *kell* után felszólító módú igealakot tartalmazó változat is, a kétféle szerkezet egymás mellett él a nyelvben (Dóra 2006: 420).

Szerinte elképzelhető, hogy a két szerkezetnek majd megoszlik a funkciója, és a *kell* + felszólító módú igealak a nagyobb nyomaték kifejezésére, a *kell* + főnévi igenév az egyéb beszédhelyzetek kifejezésére lesz használható. Az összefoglalásban azt írja, hogy a *kell menjek*-szerkezet az ő adatai szerint „a média nyelvben egyre gyakoribb” (Dóra 2006: 420).

Szűcs gyakorisági vizsgálata szerint „a *kell* + infinitivusz és a *kell* + felszólító módú használatának megoszlása [...] egyértelműen az infinitivusz javára dől el [...]” (Dóra 2006: 420). Szűcs ír „egy jelentős észrevételről” is, megvizsgálta, hogy a felszólító módú igealak mely paradigmái jelennek meg leggyakrabban a kettős állítmány szerkezetben. Azt a következtetést vonta le, hogy mivel az E/3., E/1., T/1. és T/3. a leggyakoribb nála, ez azt az (a dolgozatban később bemutatandó) elméletét erősíti, hogy ezekben az esetekben a kettős állítmány a főnévi igeneves szerkezettel szemben „alkalmas erősebb, parancsszerű kinyilatkoztatás hordozására” (Szűcs 2006: 217–8).

Véleményem szerint ahhoz, hogy ilyesfajta következtetéseket tehesünk, egy nagy korpusz összes igéjének paradigmáját meg kellene vizsgálni, mert elképzelhető, hogy ott is az E/3. lenne a leggyakoribb. Lehetséges, hogy a kettős állítmány esetében ez a gyakoriság teljesen véletlenszerű, de az is, hogy a korpuszokban legtöbbször (a korpusz típusától függetlenül) az E/3., E/1., T/1. és T/3. igealakok fordulnak elő (szépirodalmi, publicisztikai szövegekben ez igen könnyedén feltételezhető).

A következőkben bemutatom majd saját felmérésem eredményeit, amelynek egyik ösztönzője Dóra Zoltán fent említett tanulmánya volt, a másik pedig Máta Mária a *Magyar grammatikáról* írott recenziója, melyben a kettős állítmányról ezt írja: „Érdekelne egy felmérés arról, mennyire terjedt el napjainkra ez a szerkesz-

tés. Nyelvjárási különbségek vannak. De vajon mi lehet a valóságos köznyelvi helyzet?” (Mátai 2000). A saját gyűjtésű anyagom két korpusz összes *kell* szót tartalmazó adatát tartalmazza, ebből a mostani dolgozathoz a beszélt nyelvi adatokat fogom felhasználni. Nem csupán a két előre gyártott kategóriába (*kell* után főnévi igenév, ill. felszólító módú igealak) tartozó adatokat válogattam ki, hanem az összes előfordulást megpróbáltam rendszerbe foglalni, a két vizsgálandó kategória mellett azonban jelen dolgozatban a többről csak említést teszek.

3. Egy izgalmas kísérlet, mely folytatásra vár – gyakorisági felmérés a *kell* szót tartalmazó mondatokról

3.1. Módszertani kérdések

Egy nagy korpuszból elég pontos adatokat lehet kapni arra vonatkozóan, hogy a kettős állítmány, illetve a *kell* szót tartalmazó átszövődéses mondatok valóban terjednek-e a mai magyar nyelvben. Szűcs Márta Zita a *Magyar Nemzeti Szöveg-tárból* dolgozott, nyelvváltozat és alkorpusz szerint is lekérdezte a *kell* utáni felszólító módú igealak, illetve főnévi igenév arányait (Szűcs 2006: 217). Bár az arányok szemléletesek, mindenképpen érdemes kicsit más oldalról is megközelíteni a kérdést, ezért egyrészt más típusokat is bevezetek a felmérésemben, másrészt pedig az *MNSZ* mellett a saját beszélt nyelvi adataimat is felhasználom, az *MNSZ* ugyanis sajnos pont olyan alkorpuszt nem tartalmaz, amelyben a nyelvi változások megindulása legjobban regisztrálható lenne.

A saját gyűjtésemből most azt a 250 beszélt nyelvi adatot fogom felhasználni, melyeket egy nagyobb korpuszból válogattam az alapján, hogy megtalálható legyen bennük a *kell* szó. Természetesen nagyon friss adatokkal dolgozom csak, ezért az adatokat élő sportmérkőzés-közvetítésekből vettem, 2010 szeptemberétől októberéig, a férfi- és női kézilabda BL-ből és a magyar válogatott labdarúgó Eb-selejtezőiből. A korpusz adatait és magát a korpuszt a dolgozat végén mellékletben közlöm, az egyes típusoknál egy-egy beszélt, illetve írott nyelvi mondatot hozok példaként, ezeknek adatai a mellékletben megtalálhatók.

A mondatok csoportosításához nem alakítottam ki előre kategóriákat, az ugyanolyan felépítésű mondatok szépen kirajzolták saját csoportjaikat. Először mindent különválasztottam, ami csak egy kicsit is különbözött, így rengeteg csoportom lett, ezeket össze kellett vonnom. Nem veszem tehát külön csoportnak azokat az alakokat, amelyek igemód vagy igeidő (vagy mind a kettő) tekintetében különböznek, valamint nem választom külön a *kell* után jövő főnévi igenév szótári alakját a főnévi igenévi személyranggal ellátott alakoktól – érdemes lenne ezt is megvizsgálni, összehasonlítani a beszélt és az írott nyelvi szövegekben a két alak használatának arányát, ennek a dolgozatnak a keretein azonban a kérdés túlmutat, ezért nem foglalkozom vele. Ebben a vizsgálatban szintén nem foglalkozom a főnévi igenév és a *kell* szórendjével; egy csoportnak veszem a *-ni kell* és a *kell -ni* alakokat.

Az igekötős alakokat azért veszem külön csoportnak, mert nem kevés az olyan átszövődéses mondat, amelyben csak az igekötő kerül az alaptag elé, ezért érdekes megnézni, hogy nem átszövődéses mondatok esetében milyen arányban kerül az igekötő a *kell* elé. Nem feltétlenül kellene külön csoportba tenni őket, de mindenképpen érdekes kérdés, hogy attól, hogy az igekötő a *kell* elé kerül, már átszövődésről beszélünk-e; főleg annak tükrében, hogy úgy tűnik, a *meg kell, hogy mondjam/meg kell mondjam* szerkezet elég gyakran hangzik el mind a médiában, mind a mindennapi életben. Ezen kívül természetesen más csoportosítási lehetőség is elfogadható és megengedett; én a szerkezetek hasonlósága alapján rendeztem el a mondatokat, és a fent említett szűkítés után ezek a főbb típusok rajzolódtak ki: 1. csoport: *kell* + főnévi igenév, 2. csoport: igekötő + *kell* + főnévi igenév, 3. csoport: *kell* (főige), 4. csoport: *kell, hogy* átszövődés nélkül, alanyi alárendelés, 5. csoport: *kell, hogy* átszövődés nélkül, célhatározói alárendelés, 6. csoport: *kell, hogy* átszövődéssel, 7. csoport: igekötő + *kell, hogy* átszövődéssel, 8. csoport: *kell* + felszólító módú igealak (kettős állítmány), 9. csoport: igekötő + *kell* + felszólító módú igealak (kettős állítmány).

Nem kis problémát okoz a mondatátszövődés tanulmányozásában, hogy az *MNSZ* nem igazán használható a jelenség vizsgálatára, ugyanis a programban csak szavakra, szerkezetekre lehet keresni, a főmondat és a mellékmondat sorrendje kívül esik a kompetenciáján. Így aztán a 4., 5., 6., 7. csoportba csak akkor tudnék adatokat sorolni, ha egyesével átnézném a *kell, hogy*-szerkezet korpuszbeli megvalósulásait. Mivel nem lehet három szóra keresni, így az igekötős csoportok arányait is csak a saját anyagomból tudom közölni. A 3. csoporthoz, melyben a *kell* a mondat főigéje, szintén nem lehet érdemi adatot közölni az *MNSZ*-ből, mivel szűrőként nem tudjuk beállítani, hogy ne következzen utána főnévi igenév. Így aztán az *MNSZ*-ből valóban csak a *kell* után főnévi igenevet, ill. felszólító módú igealakot tartalmazó csoportokhoz kapunk adatot a teljes korpuszra vonatkozóan.

Ezért aztán lekértem az *MNSZ*-ből egy 250 mondatos véletlen mintát úgy, hogy a *kell*-t írtam be szótőnek, és egy mondat kontextust kértem hozzá (egy 200-as és egy 50-es véletlen minta adatait tettem össze). A mondatokat a dolgozat végén mellékletben közlöm. Az *MNSZ*-ben 605 162 a *kell* szótő száma összesen (3225,04 db/millió), de ezzel a fent említett nehézségek miatt nem tudok dolgozni. A két 250 mondatból álló korpusz adatait jól össze lehet hasonlítani, és talán a szerkezetek arányairól is lehet majd megfigyeléseket tenni.

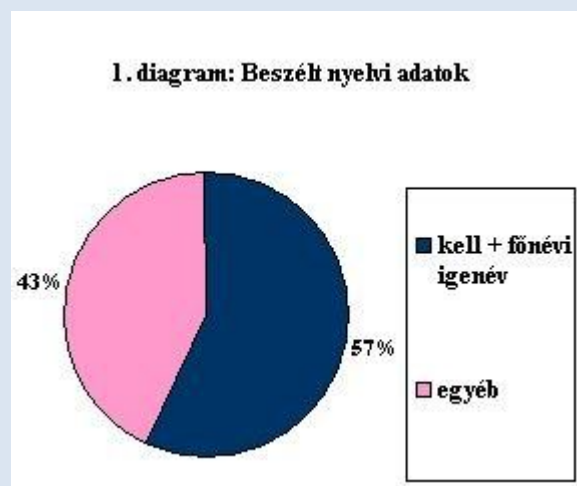
3.2. A vizsgálat eredménye

A fentiek alapján az **első csoport**ba az a szerkezet tartozik, melyben a *kell* után főnévi igenév következik (szótári vagy ragos alakban). Példák: beszélt nyelvi: *Ezt az emberelőny-figurát kell behozni*, *MNSZ: Marxizmust iskolai órák után délután kellett hallgatnunk*. Ide a saját gyűjtésemből 142 beszélt nyelvi (56,8%) adatot sorolhatunk, tehát a korpusz adatainak több mint a felét. Az *MNSZ* mondatainál is hasonló a helyzet, 171 esetet sorolhatunk ebbe a csoportba (68,4%). Az összes mondatnak ez a csoport teszi ki a 62,6%-át, ami elég jelentős (az összes mondat csoportok szerinti megoszlását az egyes csoportok tárgyalása után mu-

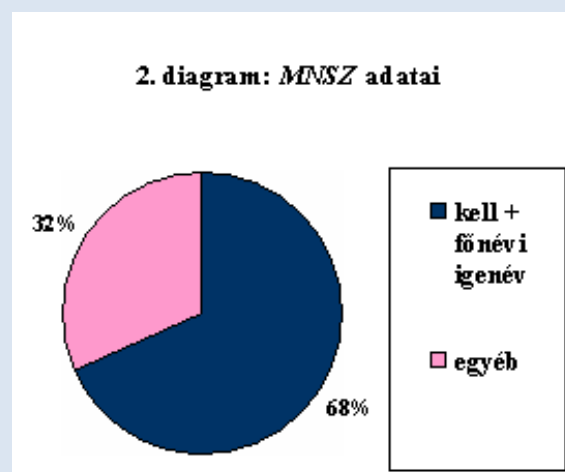
tatom meg egyetlen kördiagramon). Láthatjuk, hogy messze ez a leggyakoribb típus a különféle szerkezetek között, és ha egybevennénk az igekötős csoporttal, szinte az egész korpuszt le is fedné.

Meg kell említeni, hogy igen sokszor alaptag és vonzat közé ékelődik a *kell* szó, úgyhogy akár ezt a típust is lehetne külön csoportban vizsgálni, és lehet, hogy így az igekötős alakok különválasztása sem annyira jövedelmező. A vonzatosság kérdése (az igekötőével együtt) a *kell* szó segédigeként való értelmezésének problémájához visz közelebb.

1. diagram

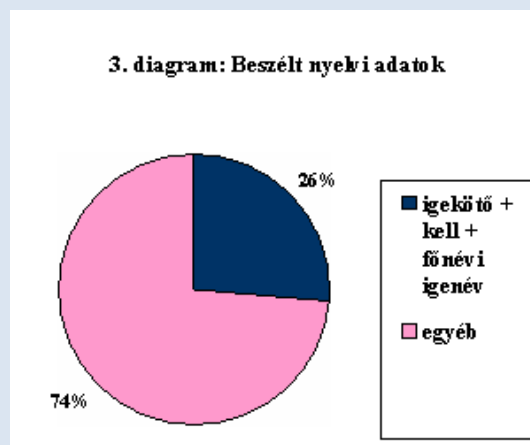
2. diagram

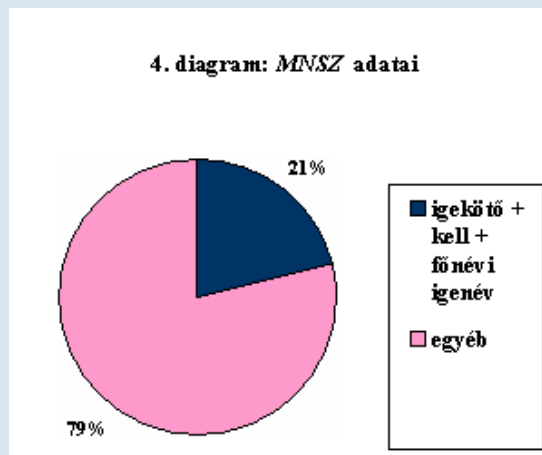
A **második csoport**ba az a szerkezet került, amely csupán annyiban különbözik az elsőtől, hogy a *kell* szó igekötős főnévi igenévhez kapcsolódik, és szétvágja azt. Példák: beszélt nyelvi: *Föl kéne örölni a franciákat*, MNSZ: *Össze kell bújni, hideg ellen is jó, meg több is lesz a hely*. Az elemek sorrendje: igekötő + *kell* + főnévi igenév. Ebbe a típusba a saját beszélt nyelvi adataim közül 66 darab (26,4%) tartozik, az MNSZ mondataiból 53 darab (21,2%). Ez a típus is nagyobb részét, körülbelül negyedét teszi ki az összes mondatnak (23,8%). Az első és a második csoport (tehát ha az igekötő miatt nem veszünk fel újabb csoportot) az összes mondat 86,4%-át teszi ki, tehát az összes többi csoportra csupán 12,6% jut, és abból is a következő csoport foglalja le a legtöbb mondatot.

Az MNSZ teljes anyagában való keresés *kell* után közvetlenül következő főnévi igenévre 350 309 előfordulást eredményezett (1866,87 db/millió). Ez a keresési beállítás eléggé pontatlan adatot eredményez, ugyanis a *kell* és a főnévi igenév közé bekerülhet akár több szó is (pl. MNSZ: *Nem kellene a város pénzügyi helyzetével összekeverni*), de ha nem a *közvetlenül* opciót adjuk meg, rengeteg olyan adat is kijön, amelyek esetében nem a *kell* szóhoz kapcsolódik a főnévi igenév (például már másik tagmondatban található). Erre a kérdésre Szűcs Márta Zita nem tér ki az említett tanulmányában, feltételezhető, hogy ő is a *kell* után közvetlenül következő alakok arányát vizsgálta.

3. diagram

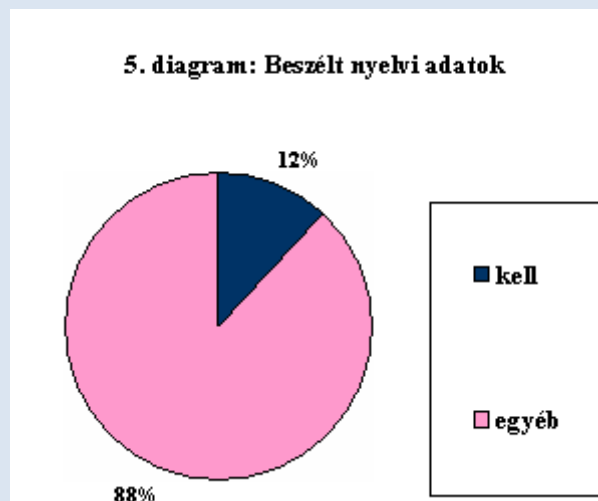
4. diagram

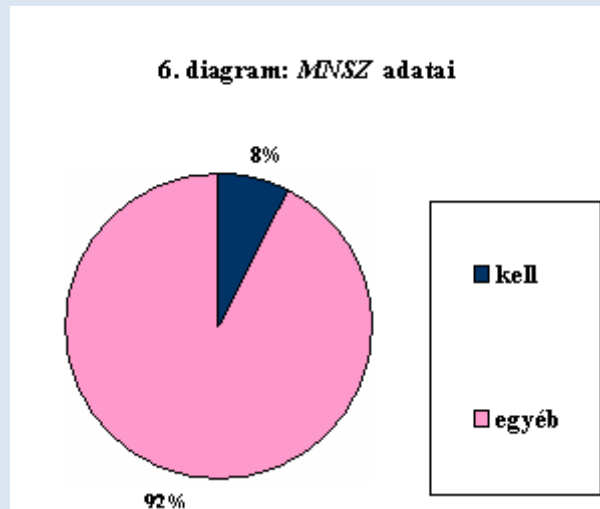
A **harmadik csoport**ba azok a mondatok tartoznak, amelyekben a *kell* önmagában áll, nem követi főnévi igenév, sem bármilyen mellékmondat, tehát a mondat főigéje. Példák: beszélt nyelvi: *Kéne egy-két könnyű gól*, MNSZ: *A hódpatkány bundája nem kellett senkinek*. Ide 30 beszélt nyelvi (12%) adat tartozik, az MNSZ adataiból pedig 19 darab (7,6%), úgyhogy ez a típus már nem nevezhető gyakorinak. Az első három csoport a beszélt nyelvi adataim 95,2%-át teszi ki, az MNSZ mondatainak 97,2%-át, az összes mondat 96,2%-át. A további hat csoport tehát szinte elenyésző kisebbséget jelent, ezen korpusz alapján semmiképpen sem nevezhetjük az egyéb szerkezet típusokat gyakorinak.

A korpuszomban nem találtam rá példát, de ehhez a típushoz kapcsolódik a *kell, mert*-szerkezet, amely okhatározói alárendelésű összetett mondatokban jelenik meg. Ebben a típusban a főmondat *kell*-je ugyanolyan főige, mint az előbb bemutatott harmadik csoportomban, az utána következő mellékmondat tartalmazza a szükségesség okát. A *kell* után nem *hogy* kötőszó jön, hanem *mert*, és a mellékmondatban nem lehet felszólító módú az igealak.

5. diagram

6. diagram

A **negyedik csoport**ba az a típusú szerkezet tartozik, ahol összetett mondat főmondatában található a *kell*, és ezt követi *hogy* kötőszó után alanyi alárendeléssel a mellékmondat, amelyben az ige felszólító módban van. Ebben a típusban nincs mondatátszövődés. Példa: beszélt nyelvi: *Nagyon kéne, hogy labdát szerezzünk*. Az MNSZ 250 mondata között nem találtam ilyen példát, úgyhogy ezt a típust összesen 4 darab beszélt nyelvi mondat képviseli (1,6%) a korpuszomban.

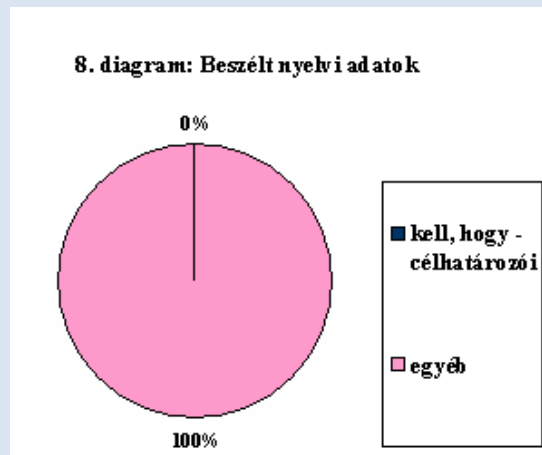
7. diagram

Az **ötödik csoport**ba azokat az összetett mondatokat soroltam, amelyekben a főmondatban lévő *kell* után a mellékmondatban *hogy* kötőszó után felszólító módú az igealak, de nincs átszövődés, hanem célhatározói alárendeléssel kapcso-

lódnak egymáshoz a tagmondatok. Példa: beszélt nyelvi: *Pálinger bravúrja kell, hogy ne kapjunk gólt*. Erre a típusra összesen 1 darab beszélt nyelvi (0,4%) példát találtam, az *MNSZ* mondatai között erre sem volt példa. Ha hozzáadjuk az előző csoporthoz, összesen 5 darab (2%) olyan mondatunk lesz, amelyek összetett mondatok, a főmondat állítmánya a *kell*, a mellékmondatban az igealak felszólító módban van, a főmondat utalószava az *az* vagy az *azért/arra/a célból*, tehát alanyi vagy célhatározói az alárendelés, és nincsen átszövődés a tagmondatok között.

8. diagram

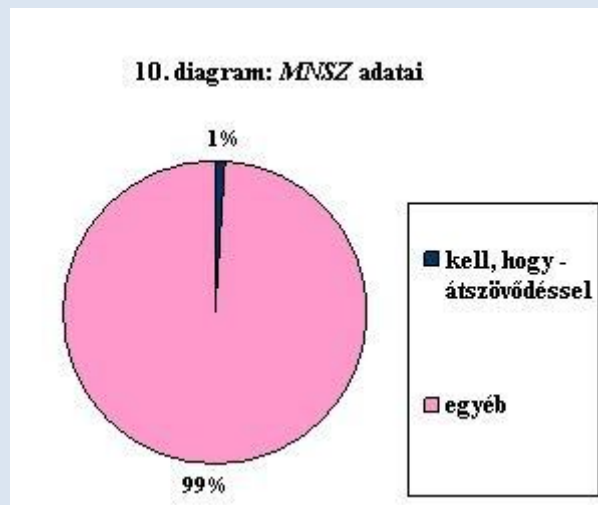

A **hatodik csoportba** az a szerkezet tartozik, amelynél az összetett mondat főmondatában a *kell* az állítmány, a mellékmondatot a *hogy* kötőszó vezeti be, és a tagmondatok között átszövődést figyelhetünk meg. Példák: beszélt nyelvi: *Ez hétméteres kéne, hogy legyen*, *MNSZ*: *Garanciát kellene, hogy jelentsenek*. Ebbe a típusba az utolsó hat csoport adataihoz képest viszonylag sok mondat tartozik, 7 beszélt nyelvi (2,8%) és 3 az *MNSZ*-ből (1,2%). A teljes korpusznak ez azonban csupán a 2%-a, tehát ez alapján a korpusz alapján egyáltalán nem mondható gyakorinak ez az átszövődéses típus sem.

9. diagram

10. diagram

A **hetedik csoport** annyiban különbözik az előzőtől, hogy itt csak az igekötő miatt beszélhetünk átszövődésről, az igekötő és a *kell* a főmondatban található, az igekötőhöz tartozó felszólító módú igealak *hogy* kötőszó után a mellékmondatba kerül. Ehhez a típushoz beszélt nyelvi adatot nem találtam, és az *MNSZ* mondatai között is csupán egy van, amelyben igekötő szövődik át, de az igekötő mellett más mondatrész is: *A házasságkötéssel meg kellene, hogy szűnjön az én és te kapcsolat.* Ha összeadjuk az előző átszövődéses csoporttal ezt az eredményt, kiderül, hogy az egész korpusz mondataiban a mondatátszövődés összesen 2,2%. Ez több, mint az átszövődés nélküli összetett mondatoké (4. és 5. csoport, 1%), de nem sokkal.

Elmondhatnánk, hogy ez alapján a korpusz alapján a *kell, hogy*-típusú összetett mondatok gyakrabban jelennek meg átszövődéssel, mint átszövődés nélkül, de az adatok szerény mennyisége miatt ez eléggé megalapozatlan lenne. Azt viszont meg kell említeni, hogy érdekes, hogy a korpuszban nem találtam erre a típusú átszövődésre beszélt nyelvi adatot, hiszen a diplomamunkámhoz gyűjtött átszövődéses mondatokat tartalmazó korpuszomban a *meg kell, hogy mondjam*-szerkezet elég sokszor előfordult.

A **nyolcadik** és a **kilencedik csoportba** az ún. kettős állítmány két típusát tettem, a nyolcadikba azt, amelyben a *kell* után felszólító módú igealak következik (tehát nincs előtte *hogy* kötőszó, mert akkor a hatodik csoportba kerülne). Példa: *MNSZ: Miért pont most [...] kell iskolába járjak.* Erre a típusra a beszélt nyelvi adatok között nem találtam példát, az *MNSZ* mondatai között viszont 3-at is (1,2%). A kilencedik csoporthoz – amely annyiban különbözik az előbbtől, hogy a *kell* elé igekötő kerül, és így következik utána a felszólító módú igealak, tehát a *kell* szó kettévágja az igekötős igét – nem találtam a korpuszban példát. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy az 500 mondatos teljes korpuszban egyáltalán nem gyakori a kettős állítmány.

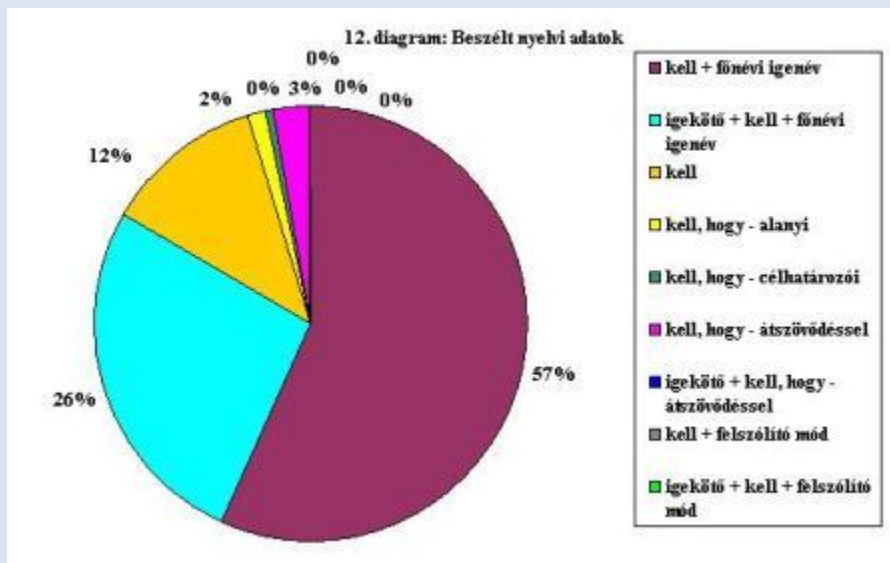
11. diagram

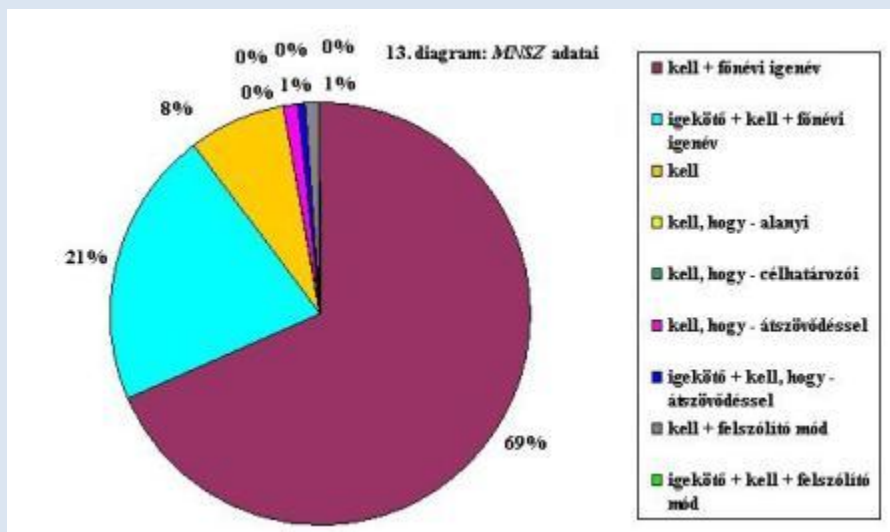
Az MNSZ teljes anyagában való keresés *kell* után közvetlenül következő felszólító módú igealakra 4637 előfordulást eredményezett (24,71 db/millió). Mint fentebb kifejtettem, ez a keresési beállítás pontatlan adatot eredményez, ugyanis nem csak a *kell* és a főnévi igenév közé, hanem a *kell* és a felszólító módú igealak közé is bekerülhet akár több szó is (pl. MNSZ: *Bruttó jövedelmük két százalékát kell majd a pártkasszába befizessék*). Ha nem a *közvetlenül* opciót adjuk meg, ehhez a típushoz is rengeteg olyan adatot kapunk, amelyek esetében a felszólító módú igealak nem a kettős állítmány része (például másik tagmondat állítmánya a *kell*-től teljesen függetlenül, kötőszóval elválasztva).

A két csoport arányai azonban így is figyelemre méltóak, a *kell* szót követő főnévi igeneves szerkezet ~76-szor többször fordul elő, mint a kettős állítmány szerkezete (az MNSZ teljes korpuszában keresve). Ehhez érdemes hozzátenni azt is, hogy hogyan alakult a beszélt nyelvi adatok, majd az MNSZ adatainak csoportok szerinti aránya a 250 mondatos korpuszokban, majd megnézni, hogy az összes, 500 mondatos korpuszban milyenek is ezek az arányok.

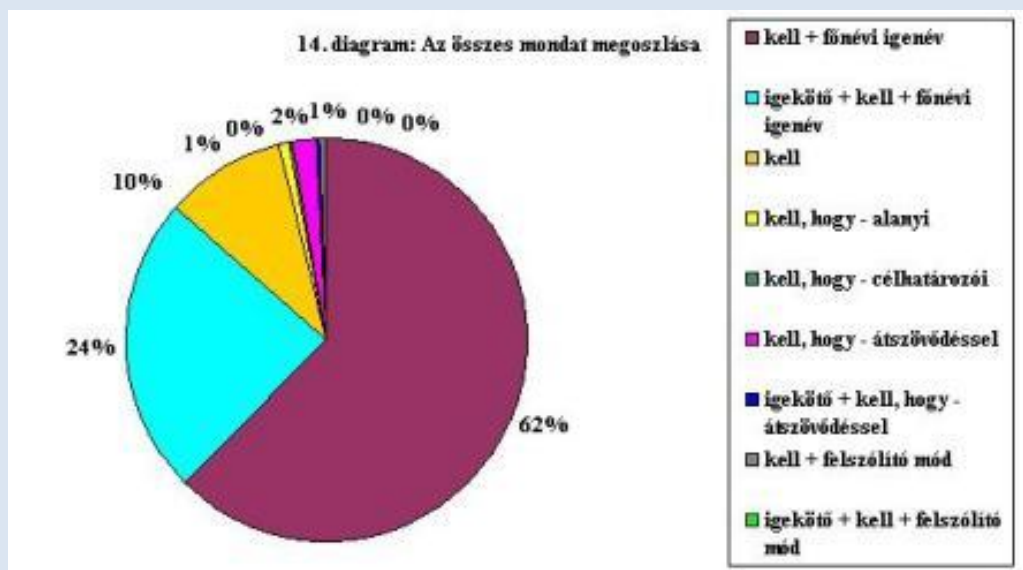
12. diagram

13. diagram

14. diagram

Az arányok itt is nagyon szemléletesek, látható, hogy az 500 mondatos korpuszban elenyésző a kettős állítmányt tartalmazó mondatok száma, pontosan 144-szer többször fordul elő a *kell* főnévi igeneves szerkezetben, mint felszólító módú igealakokkal.

Ez a rövid vizsgálat természetesen nem alkalmas az egész nyelvhasználati színtérre vonatkozó messzemenő következtetések levonására, de az arányok így is elég érdekesek nem csak a főnévi igeneves és a felszólító módú igealakos, hanem mind a hat csoport között. Az mindenesetre kiderült, hogy a *kell* szó főnévi igenévvel való használata messze a leggyakoribb jelenség a *kell* szót tartalmazó mondatok között. A legkevésbé gyakori jelenség ezen felmérés alapján a kettős állítmány használata, és az is meglepő, hogy egyetlen beszélt nyelvi adatot sem találtam rá, pedig egyes (főként nyelvűvelő jellegű) szakirodalmak szerint a beszélt nyelvben figyelhető meg inkább.

4. A kettős állítmány terjedésének kérdéséről

4.1. A felszólító módú igealakokkal kifejezhető többlet

A fenti vizsgálat alapján a kettős állítmány nem tekinthető gyakori jelenségnek, ám a vizsgálat természetesen nem fedi le a teljes nyelvhasználati színteret, és a beszélt nyelvi adatok száma is igen alacsony – ezért nem állíthatjuk, hogy a kettős állítmány jelensége nem terjed, úgyhogy érdemes megvizsgálni, hogy milyen okok állhatnak az állítólagos terjedés hátterében.

Szűcs Márta Zita a kettős állítmány terjedésének kapcsán azt írja (kvázi a jelenség magyarázataként), hogy szerinte a nyelvi gazdaságosságra való törekvés a

szerkezet egyik mozgatórugója, „hiszen a nyelvhasználó ezzel a szerkezettel megspórol egy *hogy* kötőszót és egy új tagmondatot úgy, hogy a tartalom, a kívánt mondanivaló közben nem sérül, vagyis a szerkezet funkcionálisan betölti a kommunikációban ugyanazt a szerepet, mint amit a *hogy* kötőszós forma” (Szűcs 2006: 215). Szűcs osztja továbbá azt a véleményt, miszerint a főnévi igeneves forma általános értelmű végrehajtandó cselekvés esetén használatos, amelyben „az alanyt nem szükséges pontosan megjelölni”, „a *kell* + felszólító módú igealakokkal való szerkesztésnek azonban funkciója van: erős követelést, parancsszerű kinyilatkoztatást hordoz, és a cselekvő személyét is pontosan kívánja megjelölni: ő és nem más” (Szűcs 2006: 215).

A kötőszó elmaradásának kérdéséről az a véleményem, hogy a gazdaságosságra való törekvés természetesen motiválhatja a szerkezetet, de szerintem itt nem a kötőszón van a hangsúly, nem feltétlenül az *el kell, hogy menjek* szerkezet áll szemben az *el kell menjek* szerkezettel, hanem inkább az *el kell menjek az el kell mennem* szerkezettel. A *hogy* kötőszó csupán azért érdekes, mert megléte esetén nem kettős állítmányról beszélünk, hanem átszövődéses mondatról, amelyben lehetséges, hogy csupán az igekötő kerül a mellékmondatból a főmondatba a *kell* elé (erre a diplomamunkámhoz gyűjtött korpuszban rengeteg példát találni, ahogy arról fentebb már volt szó).

Szűcs Márta Zita a már említett felmérése alapján is arra a következtetésre jut, hogy a főnévi igeneves forma általános értelmű cselekvés esetén használatos, a *kell* + felszólító módú igealakos forma ezzel szemben „parancsszerűséget és szükségszerűséget hordoz, s az alany többnyire E/3. vagy E/1., esetenként T/1. vagy T/3. személyű” (Szűcs 2006: 218). A szám-személy kérdéséről korábban már kifejtettem a véleményemet, de az állítás többi részével sem értek egyet. Az infinitivusos forma valóban általános, az állítmány részeshatározója, vagyis a cselekvés végrehajtója (az ágens, akinek végre kell hajtani a cselekvést) nincs pontosan megjelölve (és nem az „alany” nincs pontosan megjelölve, mert az alany az infinitivusz), ám a magyarban létezik a főnévi igenévnek személyragozási paradigmája, amikor a részeshatározói ágens elég pontosan meg van jelölve, ugyanis a személyrag egyeztetve van vele számban és személyben: *el kell menned (neked), meg kell írnotok (nektek)*. Itt a cselekvő száma és személye a főnévi igenévi személyrag miatt tökéletesen megállapítható, tehát valószínűleg nem az általános-konkrét szembenállás a megoldás, nem az *el kell menni* áll szemben az *el kell menjek* szerkezettel, hanem inkább (ahogy már említettem) a főnévi igenévi személyragos *el kell mennem* forma az igei személyragos *el kell menjek* szerkezettel.

A szerkezet létrejöttének, terjedésének és gyakoriságának magyarázatához a kulcs valószínűleg az igei és a személyragozott igenévi alakok szembeállításánál keresendő. A főnévi igenévi személyrag abban különbözik az igei személyragtól, hogy csak szám- és személyparadigmája van. A kettős állítmányi szerkezetben az idő- és módjeleket a *kell* hordozza (illetve a felszólító módjelet az igealak), így azok nem annyira érdekesek, a ragozás viszont annál inkább. A főnévi igenévi személyragnak ugyanis nincsen határozott és általános ragozási sora, hiába tárgyas egy ige, a belőle képzett főnévi igenévhez csak egyféle főnévi igenévi sze-

mélyrag illeszthető: *fel kell tenned (azt / valamit)*. Ezzel szemben a felszólító módú igealakon könnyedén tudjuk jelölni a 3. személyű tárgy határozottságát: *fel kell tedd (azt), fel kell tegyél (valamit)*. A határozottság-határozatlanság megosztása gyorsabb és egyszerűbb kommunikációt eredményezhet, így a gazdaságosságra és az egyértelműségre való törekvés is megvalósulhat a használatával.

A doktori dolgozatomhoz gyűjtött korpuszomban eddig 87 darab kettős állítmányt tartalmazó mondat található, ebből 33 darab tárgyatlan igével létrejövő kettős állítmány van, és a tárgyatlan igék közül 13 a *legyen* szó (vagyis a létige), amely többször is összetett állítmányban szerepel. Az 54 darab tárgyas ige közül 12-nek van határozatlan tárgya, tehát ezek általános ragozásúak, 40 pedig harmadik személyű határozott tárggyal áll, ezek határozott ragozásúak. A határozott ragozású alakok közül 11 a *(meg)/(azt) kell mondjam* szerkezet. Látható, hogy a tárgyas igék jóval nagyobb arányban határozott ragozásúak, mint általános ragozásúak, ami a fenti elméletet erősíti.

Az *MNSZ*-ből is lekérdeztem, hogy a *kell* után közvetlenül következő felszólító módú igealakos szerkezetek közül mennyi „alanyi” ragozású, 2721 előfordulás (14,50 db/millió), mennyi „tárgyas”, 1832 előfordulás (9,76 db/millió), és mennyi „-IAK” ragozású (E/2. tárggyal álló ige), 84 előfordulás (0,45 db/millió). Sajnos azt nem lehet lekérdezni, hogy az általános ragozású igealakok közül mennyi a tárgyas ige, így lényegi információt nem kapunk arról, hogy a tárgyas igék milyen arányban állnak 3. személyű határozott tárggyal. A későbbiekben esetleg érdemes lenne egy olyan felmérést elvégezni, amelyben magyar anyanyelvi beszélőknek a főnévi igeneves és a felszólító módú igealakos szerkezet között kellene választaniuk úgy, hogy határozott tárgy/határozatlan tárgy/semmi nem áll a tárgyas/tárgyatlan igenévi- ill. igealakok mellett. Ezzel is erősíteni lehetne a fent bemutatott elképzelést.

A „-IAK”-ragozás azonban felvet egy újabb érdekes elképzelést, annak ellenére, hogy elég kevés adat található csak rá az *MNSZ*-ben. A saját korpuszomban is előfordul két olyan mondat, amelyek igéi második személyű tárggyal állnak (*Amiről remélem nem kell győzködjek; Meg kellett gyűlöljek miatta*). A kettős állítmány használatának terjedése minden bizonnyal nem csak a 3. személyű tárgy határozottságának jelölésére kínál egyszerűbb megoldás, hanem a 2. személyű tárgy jóval könnyebb jelölése miatt is elképzelhető. Ha ugyanis alaposabban megnézzük ezt a szerkezetet, láthatjuk, hogy főnévi igeneves szerkesztéssel a 2. személyű tárgy nem jelölhető úgy az igenéven, ahogy a felszólító módú igealakon: *fel kell vidítsalak – fel kell vidítanom (téged)*. A főnévi igenév (mivel nincs többféle ragozási paradigmája) ugyanúgy nem alkalmas a 2. személyű tárgy, ahogy a 3. személyű határozott tárgy jelölésére sem. A főnévi igeneves szerkezethez az egyértelműség miatt muszáj hozzátenni a névmást, ez viszont bonyolultabb és kevésbé gazdaságos is.

A felszólító módú igealakon a többi személyű tárgyat nem lehet ilyen egyszerűen megjelölni (*fel kell vidítsam magam/öt/magunkat/őket*), és a többes szám második személyű tárgynál is kellhet a névmás az egyértelműség miatt (*fel kell vidít-*

salak titeket), de kétszemélyes interakciónál a névmás felesleges (*fel kell vidítsalak*). Az egyértelműsége és gazdaságossága való törekvés ennél a szerkezetnél is nagyon jól megmutatkozik, a kettős állítmány terjedése valószínűleg ennek is köszönhető.

4.2. Két kiemelt gyakoriságú szerkezet

Szűcs Márta Zita külön részt szentel tanulmányában a kettős állítmányi szerkezetben előforduló igéknek, és megállapítja, hogy a „lesz és a mond” ige emelkedik ki, ezek a leggyakoribbak (Szűcs 2006: 218). Az én korpuszom ugyan jóval kevesebb kettős állítmányt tartalmaz, de nálam is a *legyen* és az (*azt/meg-/el-*) *mondjam* felszólító módú alakok a leggyakoribbak. Az MNSZ-ben a *kell* utáni felszólító módú *lesz* alakjai 957 előfordulással állnak, ami az általános ragozású igealakok 35%-a; a *kell* utáni felszólító módú *mond* alakjai pedig 819 előfordulással, ebből 785 darab határozott, és 34 darab általános ragozású, a határozott ragozású igealakoknak ez a 785 darab a 43%-uk.

Elképzeltetőnek tartom, hogy a kettős állítmány terjedése a ragozás és az *azt kell mondjam* szerkezet grammatikalizálódása mellett összefügg a *legyen* igealakokkal alkotott szerkezet felépítésével is. Átalakítottam a 13 darab ilyen típusú mondatot úgy, hogy főnévi igeneves szerkezetet tartalmazzanak, és kétféle mondat lehetséges, az egyik egyszerűbb:

Egy jó házasságban is kell [állítmány] (az [alany], hogy) legyen [állítmány] hibaelemzés [alany]

→ *Egy jó házasságban is kell [állítmány] lennie [alany] hibaelemzésnek [részeshatározó].*

Abban az esetben, ha a létige önállóan alkotja a kettős állítmány egyik állítmányi tagját, a főnévi igeneves mondatban alany lesz belőle, az állítmányként hozzá tartozó alanyból pedig a főnévi igeneves mondatban részeshatározó. A mondataim közül hat így alakítható át, tehát nem összetett állítmány tagja a *legyen*.

A másik átalakítási típus már jóval bonyolultabb:

Tiéd [állítmány] kell [állítmány] legyen [állítmány] Donna Anna [alany],

azaz kicsit áttekinthetőbben:

(Az) [alany] kell [állítmány] (, hogy) Donna Anna [alany] a tiéd legyen [állítmány]

→ *Donna Annának [részeshatározó] a tiédnek [állapothatározó] kell [állítmány] lennie [alany].*

Abban az esetben, ha a *legyen* a kettős állítmány egyik tagjaként összetett állítmány tagja, a főnévi igeneves mondat igen komplikált felépítésűvé válik. Ebben az esetben a *legyen* nem létige, hanem segédige, a *kell* pedig beékelődik az összetett állítmány névszói és igei része közé. Ha átalakítjuk a mondatokat, a *kell*

lesz az állítmány, a segédigéből főnévi igenévi alany lesz, az összetett állítmány névszói részéből állapotthatározó, az alanyból pedig részeshatározó válik.

Elképzelhetőnek tartom, hogy ennél a szerkezetnél nem véletlen a kettős állítmány használatának terjedése (ha valóban terjed). Ha összefüggés van a figyelem irányulása és a szintaktikai szerkezet között, akkor az alany valószínűleg hangsúlyosabb mondatrész a részeshatározónál, az állítmány pedig hangsúlyosabb mondatrész az állapotthatározónál. Előfordulhat, hogy a kettős állítmányt tartalmazó mondatok (főleg a második esetben, összetett állítmánynál) könnyebben, gyorsabban megérthetők, mint főnévi igeneves változatuk, ezzel a rövidsége, egyszerűsége és egyértelműsége való törekvést erősítve. A szerkezet mindenesetre érdekes témaként szolgálhat további kutatások számára.

5. Összefoglalás

Dolgozatomban megpróbáltam bemutatni a kettős állítmány jelenségét úgy, hogy a szakirodalmi áttekintés után a *Magyar Nemzeti Szövegtár* saját gyűjtéssel kiegészített korpuszán elvégeztem egy gyakorisági felmérést, majd ennek eredményeit bemutatva jutottam el bizonyos következtetésekhez. A felmérés alapján a jelenség állítólagos terjedése nem bizonyított, ám a korpusz mérete miatt nem is zárható ki – a terjedés több tényező miatt is lehetségesnek mondható.

Ezen tényezők között vélhetően nem a szerkezet „parancsszerűsége” játssza a legnagyobb szerepet – ez ugyanúgy megvan a főnévi igeneves alakban is, legfeljebb intenzitásában érezhetnek egyesek eltérést. A lényegi különbség valószínűleg nem is a *hogy* kötőszó elmaradásában vagy az infinitívuszos alak általánosságában keresendő – egyrészt a két szerkezet ragozását érdemes mélyebben megvizsgálni, a felszólító módú igealakon kifejezhető többletet (az egyes szám második, illetve a harmadik személyű tárgy határozottságát), amely gazdaságossá és egyértelművé tehet egyetlen apró mozzanattal. Másrészt pedig érdemes a létige-segédige felszólító módú alakjának viselkedését összevetni a főnévi igeneves szerkezettel, főleg a befogadói oldalról nézve, ugyanis itt is felmerülhet a rövidsége és egyszerűsége való törekvés motiváló ereje.

[Melléklet](#)**Szakirodalom**

- Dóra Zoltán 2006: Kell mennem, kell menjek? In: Magyar Nyelvőr 130: 413–21.
- Horváth László 2005: Szó szerkezet-történet. In: Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): Magyar nyelvtörténet. Budapest: Osiris Kiadó, 663–674.
- Lengyel Klára 2003: Az állítmány. In: Keszler Borbála (szerk.): Magyar grammatika. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 394–404.
- Mátai Mária 2000: Magyar grammatika. In: Magyar Nyelvőr, 124.
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1243/124313.htm>
- Szűcs Márta Zita 2006: Kettős állítmány a magyar nyelvben. In: Nyelvtudomány II. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Linguistica. Szeged, 211–20.
- Tompa József 1962: Az állítmány. In: Tompa József (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. Budapest: Akadémiai Kiadó, 118–38.
- Zolnai Gyula 1926: Mondatátszövődés. Értekezések a nyelv- és szépirodalom köréből. XXXIV/8.

Lektorálta: Keszler Borbála, Balázs Géza

Robin Edina

FORDÍTÁSOK ÚJRASZERKESZTÉSE. MIT TESZ A SZERKESZTŐ A FORDÍTOTT SZÖVEGGEL?

1. Bevezetés

A leíró fordítástudomány születésével a fordított szövegek tulajdonságainak vizsgálata, leíró és nem előíró szemléletű elemzése került a kutatások középpontjába. A fordítás eredményeképpen született szövegek között újr fordítások tanulmányozásával is régóta foglalkozik a fordítástudományi szakirodalom. Újr fordítás alatt általában olyan írásmű fordítását értjük, amelyet valamikor korábban egyszer már lefordítottak ugyanarra a nyelvre (Gürçağlar 2009). Az újr fordítással kapcsolatos kutatások hagyományosan a szent szövegekre, illetve kanonizált szépirodalmi művekre összpontosulnak, hiszen ezeket az írásműveket fordítják újra a leggyakrabban. Ilyen szövegeknél az újr fordítást nem haszontalan ismétlésnek tekintik a kutatók – mint tudományos és technikai szakszövegek esetében (Koskinen–Paloposki 2003) –, hanem pozitív jelenségnek tartják, amely hozzájárul az irodalmi kánon sokszínűségéhez (Brownlie 2006), és lehetővé teszi az eredeti mű több szempontú, illetve több rétegű értelmezését (Venuti 2004).

Az újr fordítások mellett azonban gyakran találkozunk újr szerkesztett szövegekkel is. Újr szerkesztés nem csupán a szépirodalomban fordul elő, hanem szórakoztató írásművek, illetve szent szövegek esetében is, gondoljunk csak az új protestáns Biblia javított változatára (1975; 1990) vagy Károli Gáspár fordításának 1908-as, valamint 2003-as új kiadására. Ilyenkor a korábban nyomtatásban megjelent szöveg mintegy „nyersfordításként”, javítatlan fordítói kéziratként szolgál, amelyet a szerkesztő – a lektorálás műveletei szerint – ismét egybevet a forrásszöveggel, és olyan módosításokat végez, hogy azok eredményeképpen tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű fordítás jöjjön létre.

Mindezidáig azonban az újr szerkesztés – és általában a lektorálás – sajátosságaival, okaival nem sokat foglalkoztak a kutatók, sem a nemzetközi, sem a magyar szakirodalomban. Ennek a tanulmánynak a célja tehát, hogy az újr fordításról és a lektorálásról szóló elméleti kérdések rövid összefoglalásával, valamint C. S. Lewis klasszikus gyermekregénye, a *The Lion, the Witch and the Wardrobe* (1950) két magyar kiadásának (1988; 2006) összevetésével feltárjuk az újr szerkesztés okait és jellemzőit, megvizsgáljuk a szerkesztő műveleteit és az újr szerkesztés közben érintett nyelvi paramétereket – vagyis megvizsgáljuk, mitől javul a szöveg minősége az újr szerkesztés során, újr fordítás nélkül.

2. Újrafordítás és újraszerkesztés

2.1. Az újrafordítási hipotézis

Az újrafordítás jelenségéről a *Palimpsestes* című folyóirat 1990-ben különszámot jelentetett meg. Ebben a számban szerepelt Antoine Berman nevezetes cikke, amelyben kifejti nézetét – kifejezetten irodalmi szövegek újrafordításával kapcsolatban –, miszerint a fordítás önmagában véve „befejezetlen” tevékenység, és csak többszörös újrafordítás során válhat a fordított szöveg befejezett művé (Berman 1990: 1, idézi Gürçağlar 2009: 233). A francia fordításkutató szerint az újrafordítások során a fordítás minősége javul, miközben a fordított szöveg egyre közelebb kerül a forrásnyelvi eredetihez, a célnyelvi normák, a honosító fordítás helyett az eredeti szöveg sajátosságai kerülnek ismét előtérbe (Berman 1990: 3). Ezt a nézetét Berman tehát elsősorban az egymás után következő és egymással kapcsolatban álló újrafordításokra vonatkoztatja, és az is egyértelmű, hogy hipotézise nem számol az újrafordítások kontextusával, egyértelműen a forrásszövegtől, a fordítások hiányosságaitól és a forrásnyelvi szöveg visszaadásának precizitásától eredezteti az újrafordítás jellemzőit.

A későbbi kutatások azonban nagyrészt cáfolták Berman hipotézisét (Brownlie 2006). Újrafordítások egymástól függetlenül is születnek, és gyakorta előfordul az is, hogy két fordítást nem sok idő választ el egymástól, illetve ugyanazon időben jelennek meg (lásd 2.2.). Az sem ritkaság, hogy egy-egy újrafordítás minősége nemhogy javuló tendenciát nem mutat, hanem még egyenértékűnek sem tekinthető a szöveg korábbi fordításával. Andrew Chesterman (2010) fordítási univerzálékról szóló összefoglaló cikkében a Berman (1990) nyomán ismertté vált „újrafordítási hipotézist” a fordításra jellemző általános jellegzetességek közé sorolja, mégpedig azok közé, amelyek a forrásnyelvhez viszonyítva mutatkoznak meg. Chesterman ugyanakkor megjegyzi, hogy a hipotézis nem tekinthető valódi univerzálénak, hiszen csak bizonyos feltételek mellett érvényesül (2010: 42). Ezen feltételeket az újrafordításokat körülvevő kontextusban kereshetjük, amelyek meghatározzák azok okait is.

2.2. Az újrafordítás okai

Az újrafordítás szükségességének általános okait nem lehet egyszerűen meghatározni, annyi azonban megállapítható, hogy az okok sokkal inkább fakadnak az újrafordítások célnyelvi kontextusából, mintsem a forrásnyelvi szöveg sajátosságaiból (Gürçağlar 2009: 234). Leggyakoribb ok az újrafordításra a korábbi fordított szöveg valamilyen gyengesége, amely fakadhat abból, hogy az első fordítás minősége kívánnivalót hagy maga után, nyelvezete tökéletlen, illetve a fordított szöveg nem tekinthető egyenértékűnek az eredeti forrásnyelvi művel (Venuti 2004: 26). Az, hogy az újrafordítás ilyenkor a forrásnyelvi szöveghez kerül-e közelebb, nagyrészt attól függ, milyen hiányosságok fordultak elő az előző kiadásban.

A korábbi fordítás elégtelensége azonban eredhet azokból a változásokból is, amelyek az első fordítás és az újrafordítás között bekövetkeztek. Az újrafordítás kontextusát befolyásoló változások között említhetjük a nyelvi és fordítási nor-

mák módosulásait, amelyek jól nyomon követhetők az egyes fordításokban (Brownlie 2006, Kujamäki 2001). Az eredeti szöveg újrafordítását társadalmi, ideológiai és politikai tényezők változásai is szükségessé tehetik, amelyek a korábbihoz képest a mű új interpretációját kívánják meg. Akadnak olyan művek is, amelyek első fordítása a célnyelvi irodalmi kánonban marginális pozíciót foglalnak el, és a kiadók egy új fordítás elkészítésével kívánják elérni a fordított szöveg kanonizációját a célnyelvi kultúrában (Venuti 2004: 27). Ezek az okok olyan fordítást eredményeznek, amely a célnyelvhez igazodik, és amelyet a célnyelvi befogadók, a célnyelvi kontextus határoz meg.

Venuti (2004) felhívja a figyelmet arra, hogy az újrafordításokat egyfajta versengés jellemzi. Az újrafordítások bizonyítani igyekeznek saját létjogosultságukat a korábbi fordításokkal szemben, és ennek érdekében a fordítók tudatosan töreksenek a különbségek kihangsúlyozására: sajátos, meghatározott stratégiákat követnek, amelyek jól tetten érhetők a szövegekben kimutatható műveletekben (Venuti 2004: 25). Az újrafordítások célja – ebben a tekintetben Berman (1990) újrafordítási hipotézisével megegyezően –, hogy a korábbi fordításnál megfelelőbb, pontosabb, teljesebb, és a mindenkor célnyelvi kontextusba illeszkedő szöveg szülessen (Kujamäki 2001).

A fentieknél sokkal egyszerűbb és prózaibb okok is vezérelhetik a kiadókat az újrafordítás elkészítésére. Előfordul, hogy a már létező fordítás „gyengesége” a megfizethetőségében rejlik. Gyakori helyzet, hogy a kiadó azért kényszerül egy újrafordítás elkészítésére, mert nincs módjában megvásárolni a korábbi kiadás – többnyire „nagy” fordítás (Berman 1990: 2) – szerzői jogait. Mivel a kiadókat elsősorban költségtakarékosság vezérli, inkább választják egy megfizethetőbb fordító szolgáltatást a korábbi „hírneves” fordítás szerzői jogainak megvásárlása helyett. Az újrafordító – és a kiadó – ilyenkor még a fenti okoknál tárgyalt fordítási stratégiáknál is nagyobb hangsúlyt helyez arra, hogy az új fordítás létjogosultságát bizonyítsa, hiszen az újrafordítást nem minőségi kifogások, hanem költségtakarékossági indokok motiválják. Ezek azonban azok az esetek, amelyekben gyakorta születik a korábbinál gyengébb minőségű fordítás.

Előfordul az is, hogy a fordítónak nincs tudomása a forrásszöveg egy már létező, korábbi fordításáról, sőt egyszerre több fordítása is születhet egy-egy műnek. Ezek a szövegek azonban egymástól függetlenül jelennek meg, nem állnak kapcsolatban egymással, így tulajdonképpen az is felmerül, valóban „újrafordításról” van-e szó az esetükben. Venuti ugyanis kifejti, hogy az újrafordítások mindig meghatározott céllal születnek, és előre meghatározott hatást kívánnak elérni: a szövegekben tetten érhető a fordító szándékolt különbözőségekre való törekvése, amely összetett, különleges intertextualitást eredményez (Venuti 2004: 25). Az egymástól függetlenül születő fordítások nem töreksenek arra, hogy különbözőségüknek hangsúlyt adjanak, és bár a nyelvi és fordítói normák változásainak tanulmányozására alkalmasak lehetnek, az újrafordítás komplex jelenségének kutatására nem tekinthetők alkalmasnak (pseudo-újrafordítások).

2.3. Az újraszerkesztés és az újrafordítási hipotézis

Az újraszerkesztés a már korábban kiadott fordítás újbóli lektorálását jelenti. A kiadó ebben az esetben megvásárolja a korábbi – megfizethető – fordítás szerzői jogait, és ismételt átdolgozásnak, szerkesztésnek veti alá a szöveget. Az újraszerkesztés oka tehát nyilvánvalóan az előző kiadás valamilyen elégtelenségében rejlik, amely szükségessé teszi a fordított szöveg ismételt átdolgozását, a teljes újrafordítás azonban nem indokolt. Az újraszerkesztett változat magától értetődően kapcsolatban áll a korábbi kiadással, és időben is utána következik. Ebben az értelemben az újraszerkesztés jelensége közel áll Berman (1990) újrafordításról alkotott elképzeléséhez: a fordítás befejezetlen szövegnek tekinthető, amely tökéletesítésre szorul.

Az már azonban korántsem bizonyos, hogy az újraszerkesztés során a szöveg a forrásnyelvi változathoz kerül közelebb, a forrásszöveg sajátosságait hangsúlyozva, ahogyan azt Berman az újrafordításokkal kapcsolatban megállapítja (1990: 3). A korábbi fordítás elégtelenségét – mint az újrafordítás okainál említettük – itt is az új kiadás célnyelvi kontextusa határozza meg. Az, hogy a szerkesztő munkája során a forrásszöveghez vagy a célnyelvi – nyelvi, fordítói, kiadói, ideológiai, politikai, társadalmi – normákhoz közelíti-e a lektorálandó szöveget, elsősorban attól függ, milyen minőségi kifogások merültek fel a fordítással kapcsolatban, amelyek az újraszerkesztést szükségessé teszik. Az okok között említhetjük mindazokat, amelyeket a valódi újrafordítások kapcsán fentebb (lásd 2.2.) felsoroltunk.

Az újrafordításokkal kapcsolatban tárgyalt versengés vagy „versenyszellem” – a különböző fordítások tudatos különbözősége a korábbi szövegekhez képest – az újraszerkesztések esetében még inkább kidomborodik. Az újraszerkesztés egyértelműen, sőt, kimondottan javító céllal történik, a korábbi szöveg hiányosságai miatt. A szerkesztő stratégiáiban ezért a két szöveg közötti minőségi különbségre való törekvés még inkább tetten érhető, hiszen igazolni kívánja munkájának létjogosultságát. Horváth (2011) a lektori kompetenciával kapcsolatos kutatásai eredményeképpen megállapítja, hogy a lektorálás a szükségesnél több változtatással jár. Míg az első lektorálás rutineljárásnak tekinthető a kiadói protokollban, amely a kiváló és gyengébb fordítások esetében egyaránt végrehajtandó, addig az újraszerkesztés hangsúlyozottan javító céllal történik, így a fenti „versenyszellem” megnyilvánul nemcsak a hibák javításában, hanem a jobbító célú – talán szükségtelen – módosítások terén is, miközben a szerkesztő a lektorálás jellemzőinek megfelelően (Horváth 2011) inkább a célnyelvhez közelíti a fordítást.

2.4. A lektorálás (szerkesztés) paraméterei és műveletei

Az újraszerkesztés valójában a fordított szöveg újbóli lektorálását jelenti: a szerkesztő összeveti a fordítást az eredetivel, és javító, illetve jobbító célú módosításokat hajt végre a szövegen. A lektorálás tehát változtatásokkal jár, és javítási műveletsorként is értelmezhető, a műveletek négy kategóriájával: beszúrás, törlés, csere, átrendezés (Horváth 2011: 106–108). Horváth korpuszvizsgálatának eredményei alapján továbbá megállapítja, hogy a műveletek végrehajtásán kívül

a lektori kompetenciának része a hat lektorálási paraméter azonosítása is. Ezek a nyelvi paraméterek az ekvivalencia, a helyesírás, a stílus, a szerkesztés, a szórend és a terminológia (2011: 154). Megállapítható, hogy a hat lektorálási paraméter közül csupán egy, az ekvivalencia paramétere összpontosít a forrásnyelvre, a többi a célnyelvhez kapcsolódik. Horváth a fordítók és lektorok tevékenységének különbségei közt említi azt is, hogy míg a fordító a forrásnyelvi szövegből indul ki, a lektor kiindulópontja a célnyelvi szöveg, amelyet globális, a szöveg egészére irányuló stratégiával közelít meg, miközben igen gyakran saját szemléletének, illetve nyelvhasználatának igyekszik érvényt szerezni (2011: 35). Mindez megerősíti azt a feltételezést – korpuszvizsgálati eredményekkel alátámasztva –, hogy a lektorálás inkább a célnyelvhez, és nem a forrásnyelvhez közelíti a fordítást, miközben a szükségesnél több változtatással jár (Horváth 2011).

Mivel az újraszerkesztést valójában ismételt lektorálásnak tekinthetjük, ugyanazon műveletekkel és nyelvi paraméterek figyelembevételével jár, mint a lektorálás, aminek eredményeképpen az újraszerkesztés „természeténél fogva” – Berman hipotézisével szemben – a célnyelvhez közelíti az új, átdolgozott szöveget. Ez alól egyetlen kivétel lehet, ha a nyelvi paraméterek közül a fordítás minősége miatt az ekvivalencia kerül túlsúlyba a szerkesztésben. Ebben az esetben azonban már nem is szerkesztés, hanem valójában újrafordítás történne.

3. Az esettanulmány bemutatása

A tanulmány alapjául szolgáló mű C. S. Lewis (1898–1963) angol író *The Chronicles of Narnia* című gyermekeknek szóló világhírű regénysorozatának második része: *The Lion, the Witch and the Wardrobe* (1950).

Az esettanulmány a második kötet két magyar kiadását – *Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszekrény* (1988), illetve *Az oroszlán, a boszorkány és a ruhásszekrény* (2006) – veti egybe, és kísérletet tesz arra, hogy az elemzések alapján összefoglalja, milyen műveleteket végzett a lektor, mire helyezett hangsúlyt, és mitől javult a fordított szöveg minősége az újraszerkesztés során.

3.1. Az új kiadás körülményei

A mű első hivatalos – szerzői jogok által védett – magyar nyelvű kiadása a katolikus Szent István Társulat gondozásában jelent meg *Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszekrény* (1988) címen. A szöveget K. Nagy Erzsébet fordította magyarra, a könyvet Kohl Attila rajzai illusztrálják. Nem lehet véletlen, hogy a könyv első magyarországi kiadását éppen egy egyházi kiadó jelentette meg, hiszen a szerző, C. S. Lewis elsősorban egyházi műveiről ismert, és világhírű könyvsorozata is keresztény szellemiségű, allegorikus mese. A kiadás még a rendszerváltás előtt látott napvilágot, így szinte kizárólag keresztény körökben terjedt, a szélesebb olvasóközönség előtt azonban nagyrészt ismeretlen maradt.

2005-ben az M&C Könyvkiadó Kft. megvásárolta C. S. Lewis teljes könyvsorozatának kiadási jogát, Pauline Baynes eredeti illusztrációival együtt. A kiadót nem a

történet keresztény szellemisége motiválta a jogok megvásárlására, inkább a mű szépirodalmi értéke, nemzetközi hírneve, és nem utolsósorban a közelgő film-adaptáció megjelenése a Disney Studio és a Walden Media égisze alatt. A kiadót a jogok megszerzése után először a bizonytalanság jellemezte a sorozat új kiadásának részleteivel kapcsolatban. Saját pénzügyi érdekei, a minél nagyobb forgalom reménye, a piaci követelmények, valamint a C. S. Lewis Társaság és a Disney szigorú ellenőrzése miatt olyan kiadványt kívánt megjelentetni, amely felér az eredeti mű hírnevéhez, és minél több olvasó vesz majd a kezébe. Az addig a magyar irodalmi kánon perifériáján elhelyezkedő művet a kiadó a közép-pontba akarta juttatni. A korábbi kiadás ennek a célnak sem külső megjelenésében nem felelt meg, sem a szöveg minőségét tekintve. A történet keresztény szemlélete nem játszott szerepet.

A kiadó végül két próbafordítás készíttetése után köztes megoldás mellett határozott. Nem kívánván teljes mértékben szakítani a korábbi kiadással, megvásárolta a fordítás szerzői jogait K. Nagy Erzsébettől azzal a kikötéssel, hogy beleegyezik a szöveg újraserkesztésébe. A forrásnyelvi szöveg és a fordítás egybevetését az ekvivalencia szempontjából a kiadó egyik belső munkatársa, Liszky Szilvia végezte. A könyv szerkesztésével ezután Háy János díjnyertes kortárs író bízták meg, aki saját műveiről és szerkesztéseiről is jól ismert szereplője a magyar irodalmi életnek. Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a kiadó a korábbi fordítás hagyományának, a folytonosság megőrzése miatt döntött az újrafordítás ellen, az újraserkesztésre pedig a korábbi kiadás nyelvi igénytelensége motiválta, és az a cél, hogy egy addig ismeretlen művet a célnyelvi kultúra középpontjába helyezzen. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a kiadó a mű új kiadásával elérte célját. A könyvekből a korábbi kiadás és a magyarországi könyvkiadási átlag (3000 db/kötet) többszöröse fogyott el. Ehhez minden kétséget kizáróan hozzájárult a Disney filmfeldolgozás rendkívüli hazai sikere is.

3.2. Célok és hipotézisek

A tanulmány célja az volt, hogy az újrafordításról és általában a lektorálásról szóló elméleti kérdések rövid összefoglalásával, valamint egy regény eredeti és újraserkesztett fordításának összevetésével feltárjuk az újraserkesztés okait, megvizsgáljuk a szerkesztő műveleteit és az újraserkesztés közben érintett nyelvi paramétereket – vagyis megvizsgáljuk, mitől javul egy fordított szöveg minősége az újraserkesztés során, újrafordítás nélkül. A fentiekben ismertetett újrafordítással és lektorálással kapcsolatos elméletek, illetve az új kiadás körülményei alapján feltételeztük, hogy a mű újraserkesztése során a fordítás a célnyelvi normákhoz, a célnyelvi kontextushoz került közelebb. Az újraserkesztett szöveg abban az értelemben közelít a forrásnyelvi szöveghez, hogy a fordítás nyelvi minőségének javításával igyekszik felérni az eredeti mű presztízséhez, kiemelve a magyar változatot az irodalmi kánon perifériájáról.

Feltételeztük továbbá, hogy a szerkesztő a műveletek (beszúrás, törlés, csere, átrendezés) végzése közben elsősorban a stílusra, szórendre, valamint a Horváth (2011) tipológiájából hiányzó – és tulajdonképpen a szórendet is felölelő – *nyelvhelyességre* helyezte a hangsúlyt, amely magában foglalja a nyelvtani sza-

bályokat és a nyelvhasználat normáit is. Nem szakszövegről lévén szó, a terminológia paramétere valószínűleg nem játszott nagy szerepet a szerkesztésben, ahogyan a helyesírás sem, mivel egy már korábban korrektúrázott szövegen dolgozott a szerkesztő. Végül feltételezéseink szerint a hibák javításán kívül a szerkesztő olyan műveleteket is végzett, amelyek szükségtelennek minősülhetnek ugyan, de jobbító szándékkal kerültek a szövegbe, és az a „versenyszellem” nyilvánul meg bennük, amelynek célja, hogy jobb minőségű, a célnyelvi normáknak megfelelő, az irodalmi kánonba illő szöveg szülessen.

3.3. A vizsgálat menete

A vizsgálat során először a két kiadás külső megjelenését (grafika, borító, tördelés), illetve a jól látható jellemzőket (cím, tartalom) vetettük egybe. A kutatást ezután statisztikai vizsgálatokkal folytattuk, mivel a szövegek digitális formátumban is a rendelkezésünkre álltak. Gépi elemzéssel összevetettük a szövegek terjedelmét, összeszámoltuk a második magyar kiadásban fellelhető műveleteket, majd megvizsgáltuk a szövegek szövegszó/szótípus (*type/token*) arányát, valamint a két magyar szövegre jellemző közös és egyedi elemeket. Végül kontrasztív szövegelemzést végeztünk, és egybevetettük a két magyar szöveg első, utolsó és tizedik fejezetét a műveletek azonosítására.

4. A kutatás eredményei

A kutatás eredményeit a vizsgálat három fázisa szerint ismertetjük. Először azokról a benyomásokról és következtetésekről számolunk be, amelyeket a könyv külseje, címe és tartalomjegyzéke alapján vonhatunk le. Ezután a statisztikai vizsgálatok adatait ismertetjük, majd rátérünk a kontrasztív szövegelemzés eredményeinek, a műveletek típusainak bemutatására, amelyeket a szövegekből vett példákkal szemléltetünk.

4.1. Első benyomások

A kutatás első lépésében a két kiadás külső megjelenését, a borítót, a belső grafikai elemeket, illetve a jól látható jellemzőket, a címet és a tartalomjegyzéket vizsgáltuk. Mint a fentiekben említettük, a kiadó C. S. Lewis művének kiadási jogaival együtt a magyar illusztrátor, Kohl Attila rajzai helyett az eredeti illusztrációk reprodukciós jogait is megvásárolta az új magyar változathoz (2006). A borító a mű 2001-es angol nyelvű kiadásának tervei alapján készült. Mivel az újraszerkesztett változatban a tördelés is ezen kötet mintáját követi, megállapíthatjuk, hogy a könyv új, 2006-ban megjelent magyar kiadása – különösen az 1988-as változathoz képest – megjelenésében az eredeti forrásnyelvi mű legfrissebb kiadásának jellemzőihez igazodik. Ugyanezt mondhatjuk el a könyv címéről is. Míg az 1988-as kiadás *Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszokrény* címet viseli, addig az újraszerkesztett változat már kihagyja a fordító által betolt „különös” szót, és ezzel az eredeti cím pontos fordítását adja vissza: *Az oroszlán, a boszorkány és a ruhásszokrény*. Az új magyar változat tehát ebben is a forrásnyelvi mű jellemzőihez igazodik.

A fejezetek címével azonban már más helyzetet tapasztalunk. A tizenhét fejezet-cím közül nyolcat módosított a szerkesztő, ám ezek a változtatások nyilvánvalóan nem azt a célt szolgálták, hogy az új címek a forrásnyelvi változathoz kerüljenek közelebb. Valódi javítás kizárólag a nyolcadik fejezet címének esetében történt, ezt azonban nem tekinthetjük a forrásnyelvi szöveghez való ragaszkodásnak, hiszen nyilvánvaló félrefordítás történt, amely a célnyelvi szövegben is logikátlanosnak tűnt (*ebéd* helyett *vacsora*). Ezen kívül a szerkesztő három esetben is olyan módosítást hajtott végre, amely az egyébként forrásszöveghez hű fordításon változtatott. Erre példa az alábbiakban a hetedik fejezet címe:

- (1) *A day with the beavers* (2001)
- (1a) *Egy nap a hódokkal* (1988)
- (1b) *Egy nehéz nap a hódokkal* (2006)

A fenti példában a cím olyan információ betoldását tartalmazza, amelyet a szerkesztő a történet kontextusából emelt ki, és a célnyelvi olvasó tájékozottságát, ismereteit gazdagítja a mű eseményeivel kapcsolatban. Olyan eset is előfordul, hogy egyszerű betoldás helyett a szerkesztő teljes mértékben szakít a forrásnyelvi változattal, és egészen új címet ad, mint a tizenkettedik fejezetnél:

- (2) *Peter's first battle* (2001)
- (2a) *Péter első ütközete* (1988)
- (2b) *Találkozás Aslannal és a vérfarkasokkal* (2006)

A szerkesztő választása érthetetlennek tűnik, hiszen a fordító megoldása nem hibás, a fejezet mondanivalóját, lényegét tükrözi. Az újraserkesztett változat azonban – bár célja nyilván az olvasó szolgálata – a cím változtatásával elveszi a hangsúlyt az ütközetről, és ezzel tulajdonképpen csorbát ejt Lewis történetének eredeti üzenetén. Mint az új kiadás körülményeinek bemutatásánál említettük, a kiadó nem kívánta hangsúlyozni a könyvsorozat keresztény szellemiségét, egyedüli célja a mű népszerűsítése volt. A célnyelvi normák hangsúlyozása mellett így az újraserkesztésben nem kapott érvényt – nagyobbat a korábbinál semmiképpen – a forrásnyelvi mű mondanivalója, üzenete. Az „újrafordítási hipotézis” azon feltételezése tehát, hogy az újabb kiadással a célnyelvi szöveg az eredeti tökéletesebb interpretációját nyújtja, ebben az esettanulmányban nem igazolódik.

4.2. Statisztikai elemzés

A statisztikai elemzés első lépéseként összehasonlítottuk a három kiadás – az eredeti, az 1988-as és a 2006-os szöveg – terjedelmének adatait: a szavak és a karakterek számát. Célunk az volt, hogy megvizsgáljuk, árulkodik-e a szövegek terjedelme az újraserkesztés során végzett műveletek számáról, illetve történt-e nagyobb mértékű betoldás a korábbi magyar kiadáshoz képest a szövegbe, hiányos fordítás miatt. Az elemzés eredményeit az 1. táblázat mutatja. A két magyar szövegre vonatkozó adatokat a kiadás évszámával jelöltük.

1. táblázat: A vizsgált szövegek terjedelmének adatai

	Eredeti	1988	2006
Szavak száma	38426	24946	26500
Karakterek száma	160130	171088	171072

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a két magyar kiadás terjedelme csak igen kevés eltérést mutat, míg az angol nyelvű eredeti szöveg szavainak száma jóval magasabb a magyar változatokénál. Utóbbi jelenség magyarázata valószínűleg nem a magyar fordítás során történt nagyszámú lexikai kihagyásban keresendő, hanem az angol nyelvben fellelhető funkciószavak gyakoriságában. Erről tanúskodnak a karakterszámok adatai, amelyekben már kisebb, ráadásul fordított eltérés tapasztalható. Abból azonban, hogy a két magyar szöveg számadatai alig (6%) mutatnak különbséget, arra következtethetnénk, hogy nem történt nagymértékű változás az újraszerkesztés során (bár 1500 szó betoldása a szövegbe önmagában is nagy változásnak tűnhet). Erről úgy bizonyosodhatunk meg, ha megvizsgáljuk a szerkesztő műveleteinek számát.

A két magyar szöveg gépi összevetésével megkapjuk az újraszerkesztés során végrehajtott műveletek összesített számadatait. A program csak a törlések és a beszúrások összesítését teszi lehetővé, nem különíti el ezekből a szórendben történt változásokat, illetve a cseréket – ezeket is törlésként és beszúrásként tartja számon. Az adatokból azonban annyi így is kitűnik, hogy a szerkesztő jelentős mennyiségű módosítást hajtott végre a korábbi magyar szövegen, valamint a beszúrások száma meghaladja a törléseket – a szerkesztés tehát inkább gazdagította a szöveget. Ez utóbbi különbség tükröződik a két magyar szöveg terjedelmében.

2. táblázat: Műveletek száma az újraszerkesztett (2006) változatban

Műveletek típusa	Műveletek száma
Törlés	6380
Beszúrás	6565
Összes módosítás	12965

A műveletek számadatai után a két magyar kiadás lexikai jellemzőit elemeztük statisztikai módszerekkel. Először a szövegek *type/token* arányát vizsgáltuk, vagyis a szövegekben található összes szövegszó és a különböző szóalakok vagy szótípusok arányát. Ezzel a vizsgálattal a szavak előfordulásának gyakoriságára,

a szóismétlésekre, a szókincs gazdagságára következtethetünk. Az elemzés számadatait a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat: A szövegek szövegszó/szótípus (*type/token*) arányának adatai

	Eredeti	1988	2006
Szövegszó (<i>token</i>)	38426	24946	26500
Szótípus (<i>type</i>)	3713	7683	7783
Arány	0,096	0,307	0,293

Rögtön szembetűnik, hogy az eredeti angol szövegben a szövegszavak és szótípusok aránya sokkal alacsonyabb, mint a két magyar kiadásban. Ennek okát az angol nyelvnek azon fentebb említett sajátosságában kereshetjük, hogy az angolban az ismétlődő funkciószavak sokkal nagyobb arányban fordulnak elő a lexémákhoz viszonyítva, mint a magyar nyelvben. A korábbi magyar kiadás és az újraszerkesztett változat számadatai azonban megközelítőleg azonosak, amiből arra következtethetnénk, hogy a szerkesztő nem hajtott végre jelentős mennyiségű lexikai módosítást a fordított szövegen: a szókincs gazdagsága, változatosága, a szóismétlések aránya körülbelül ugyanannyi maradt.

A szövegszavak és szótípusok arányának fenti elemzése azonban nem világít rá, milyen jellegű lexikai cserék, kihagyások és betoldások történtek, és milyen mennyiségben az újraszerkesztés során. Ennek vizsgálatára elvégeztük a két magyar szöveg egybevetését a közös és egyedi szókincs szempontjából. Az összehasonlításhoz a Compleat Lexical Tutor nevű program Text_Lex_Compare funkcióját használtuk. A közös szókincsbe azok az elemek tartoznak, amelyeket a szerkesztő az újraszerkesztés során (a szórendi változtatásoktól eltekintve) változatlanul hagyott. A korábbi változat (1988) egyedi elemei azokat a szavakat tartalmazzák, amelyeket a szerkesztő törölt, és már egyáltalán nem bukkannak fel a szövegben, míg az újraszerkesztett változat (2006) egyedi elemei a betoldásokat tartalmazzák, azokat a szavakat, amelyek a korábbi szövegben egyáltalán nem szerepeltek. A számadatokat a 4. táblázat sorai mutatják.

4. táblázat: Ismételt és egyedi elemek a két magyar fordításban

	Egyedi (1988)	Közös	Egyedi (2006)
Szövegszó (<i>token</i>)	1598	23348	3152
Szótípus (<i>type</i>)	1435	6248	1535
Arány	0,897	0,267	0,486

A táblázat adatai szerint a szerkesztő 1435 szótípust törölt teljes mértékben a szövegből. A szövegszavak számából az is kiderül, hogy ezek a szavak többségükben egyszer fordultak csak elő a fordításban. A listára tekintve megállapíthatjuk, hogy a szerkesztő által következetesen törölt elemek között szerepelnek rövidítések: *stb.* (3), *kb.* (5); idegen szavak: *lady* (2), *mr* (2), *rumblebuffin* (2); illetve gyermekirodalmi műbe kevésbé illő kifejezések is: *szatír* (3). Ezek alapján leszögezhetjük, hogy a lexikai törlésekkel a célnyelv irodalmi stílusának, valamint a célnyelvi olvasóközönség, kifejezetten a gyermekek igényeinek kívánt megfelelni, akik számára a célnyelvi normákat követő stratégia mindig közelebb hozza a mű mondanivalóját.

Ugyanezt tapasztaljuk akkor is, amikor az újraszerkesztett változat egyedi elemeit vizsgáljuk. A szerkesztő 1535 szótípust toldott be a fordításba, amelyek átlagosan kétszeres gyakorisággal fordulnak elő a szövegben, ahogyan az az egyedi szövegszavak számából kiderül. Az újraszerkesztés során tehát a szöveg lexikája gazdagabb lett: a betoldott szótípusok meghaladják a törlések számát. Az újraszerkesztett változatban szereplő egyedi elemek listájában olyan szavak is megjelennek, amelyeket Tirkkonen-Condit (2004) célnyelv-specifikus egyedi elemeknek (*unique items*) nevez. Idetartoznak a magyar nyelvre jellemző indulatszavak: *na* (5), *bizony* (5), *mindenit* (3) *húha* (2), illetve bizonyos diszkurzív, szövegszervező elemek: *különben* (5) *holott* (3), *immáron* (3), amelyek többször is felbukkannak a szövegben, közelítve a fordítást az eredeti célnyelvi művekhez.

Ha összevetjük a két magyar szövegváltozatra jellemző egyedi elemek számát a 2. táblázatban szereplő összes művelet számával, megállapíthatjuk, hogy a két szövegben szereplő egyedi elemek törlése és betoldása a műveletek csaknem 40 százalékát adja. Ugyanakkor elmondható, hogy a műveletek fennmaradó részében is bizonyára található olyan további elemeket érintő betoldások és törlések, amelyek a korábbi és az újraszerkesztett szövegben is szerepelnek. Ám a fennmaradó műveletek nagyszámú átrendezést is takarhatnak.

4.3. Kontrasztív szövegelemzés

A kontrasztív szövegelemzés során azt vizsgáltuk, milyen műveleteket végzett a szerkesztő az újraszerkesztésben, illetve arra próbáltunk fényt deríteni, mi motiválhatta az egyes módosításokat a szövegben. A kvalitatív vizsgálatok során egybevetettük az eredeti angol mű, a korábbi kiadás (1988) és az újraszerkesztett változat (2006) első, tizedik és utolsó fejezetét. A műveletek azonosítása során a módosításokat grammatikai és lexikai csoportba soroltuk, K1audy (1997) fordítói műveletekre kidolgozott tipológiáját követve. A változtatásokat kötelező, normakövető és fakultatív („szükségtelen”) javításoknak minősítettük, amelyek a lektorálási paraméterek közül az ekvivalenciát, a helyesírást, a stílust, a szórendet, valamint az általunk idesorolt nyelvhelyességet érintik. Az alábbiakban példák alapján mutatjuk be, milyen módosításokat hajtott végre a szerkesztő az újraszerkesztésben, és mi motiválhatta műveleteit.

4.3.1. Grammatikai lektorálási műveletek

Grammatikai műveletek közé tartoznak a szerkesztő azon módosításai, amelyek a helyesírási szabályok betartását célozzák. Ezek a javítások kötelezőnek tekinthetők, mivel semmi kétség sem férhet szükségességükhöz. Ilyen jellegű javítás azonban csak igen kevés fordult elő, például: *vigyázzba* (1988: 42) – *vigyázba* (2006: 122); *harcieszközök* (1988: 42) – *harci eszközök* (2006: 122) –, hiszen egy már korrektúrázott szövegen dolgozott a szerkesztő. Ugyanez mondható el azokról a nyelvtani hibákról is, amelyek előfordulása helytelen magyar szöveget eredményez, mint az alábbi példában (a könyv két királyról és két királynőről szól):

(3) *the mermaids [...] singing in honour of their new Kings and Queens.*
(2001: 196)

(3a) *a sellők [...] dalukkal az új királyuk és királynőjük dicsőségét zengték.*
(1988: 71)

(3b) *a sellők [...] dalukkal új királyaik és királynőik dicsőségét zengték.*
(2006: 200)

A kötelező nyelvtani és helyesírási műveleteknél sokkal gyakoribbnak bizonyultak az újraszerkesztésben azok a normakövető grammatikai módosítások, amelyek a célnyelvhez közelítik a szöveget, vagyis a szerkesztő azért végzi őket, hogy megfeleljen a nyelvhasználat, a nyelvszokás normáinak. Ilyenkor a szerkesztés előtti változat nyelvtanilag talán helyesnek mondható, mégsem felel meg a nyelvhasználati normáknak, azaz kvázi-helyesnek (Klaudy 1997) minősül. Ebbe a kategóriába tartoznak a szórendet érintő szerkesztői módosítások is, mint ahogyan azt a következő példában láthatjuk:

(4) [...] *everyone began bundling themselves **into coats**.* (2006: 110)

(4a) [...] *mindenki eszeveszetten **a kabátjába** kezdte gyömöszölni magát.*
(1988: 40)

(4b) [...] *mindenki eszeveszetten gyömöszölni kezdte magát **a kabátjába**.*
(2006: 114)

Ebben a mondatban különösen szembeűnő a javítás mibenléte, hiszen a szórendi változtatás hangsúlyeltolódással jár: a *kabát* helyett az újraszerkesztett változatban immár – helyesen – az igei szerkezetre kerül a hangsúly. A szórenddel kapcsolatos problémák hozzájárultak a korábbi szöveg fordításíéhez, javításuk ezért gyakorinak bizonyult az újraszerkesztésben, ami arra utal, hogy összefüggő szövegek esetén ez a nyelvi paraméter is előtérbe kerülhet.

Normakövető grammatikai műveletnek tekinthető továbbá a magyarban az ige-neves szerkezetek felemelése (Klaudy 1997). Bár az ige-neves a magyar nyelvben is használatosak, a nyelvi norma inkább az ige-neves szerkezetek mondat-szintre történő emelését kívánja meg.

(5) [...] and a great big teapot all **snizzling and piping hot**. (2001: 120)

(5a) [...] és egy öblös teáskanna, **még forrón gőzölögve**. (1988: 43)

(5b) [...] és egy öblös teáskanna, amiből **illatos tea gőzölgött**. (2006: 123)

A fenti példában a fordító megőrizte a forrásnyelvi szövegben szereplő igeneves szerkezetet, amelyet a szerkesztő azután mondatszintre emelt (explicitált), tehát végrehajtotta a fordító által elmulasztott átváltási műveletet. Ugyanúgy a nyelvi normák betartását szolgáló művelet azonban a jobbra álló jelzős mellékmondat lesüllyesztése, beemelése (implicitációja) a főmondatba, mint ahogyan azt az alábbi példában láthatjuk:

(6) *They were sent to the house of an old Professor **who lived in the heart of the country** [...]* (2001: 9)

(6a) *Egy olyan öreg professzor háza lett az új otthonuk, **aki a világtól elzárkózva élt itt***. (1988: 4)

(6b) ***Egy világtól elzárkózó**, szórakozott öreg professzor háza lett az új otthonuk*. (2006: 13)

A fordító ebben a mondatban is ragaszkodott az eredeti szöveg nyelvtani szerkezetéhez, a szerkesztő azonban pótolta az elmulasztott műveletet, és a fenti (6b) példában megfigyelhető implicitáció segítségével csökkentette a szöveg grammatikai redundanciáját.

A szerkesztő akkor is a szöveg redundanciájának csökkentésére törekedett, amikor célja nem a fordító által elmulasztott normakövető átváltási műveletek pótlása volt, hanem az, hogy a célnyelvi szöveget érthetőbbé, feldolgozhatóbbá tegye az olvasó számára. Ennek érdekében nemcsak mellékmondatokat emelt be a főmondatba, hanem gyakran a mondatatárokat is módosította, mint ahogyan azt az alábbi példában is láthatjuk:

(7) *And shortly after that they looked into a room that was quite empty except for one big wardrobe; the sort that has a looking-glass in the door.* (2001: 12)

(7a) *Végül bekukucskáltak egy üres szobába, aminek egyik sarkában régi, kopott ruhásszekrényt pillantottak meg. Egyik ajtaja üvegezett volt.* (1988: 5)

(7b) *Végül megint egy majdnem üres szobára bukkantak, csak egy hatalmas, kopott tükrös ajtajú ruhásszekrény meredt rájuk a túloldalról.* (2006: 17)

Az ilyen tömörítést szolgáló fakultatív, talán első látásra szükségtelennek tűnő műveletek, amelyek az újraszerkesztés során a grammatikai módosítások többségét alkották, hozzájárulnak a kohézió és a koherencia megteremtéséhez. Ezt a célt szolgálja továbbá az olyan grammatikai szervező elemek betoldása is a szö-

vegbe, amelyek világosabbá, érthetőbbé teszik a szöveget: kötőszavak, utalószavak, mutató névmások. Ezekre ugyancsak sok példát találtunk az újraszerezett szövegben.

4.3.2. Lexikai lektorálási műveletek

A grammatikai lektorálási műveletekhez hasonlóan a lexikai műveletek esetében is azonosíthatunk kötelezően végrehajtandó műveleteket. Azok a javítások tartoznak ebbe a kategóriába, amelyek nélkül a szöveg értelmezhetetlen volna. Erre mutat példát a következő mondat, amelyben a szerkesztő egy lexikai elem betoldásával javította a hibát:

(8) *Once a king or queen in Narnia, always a king or queen. (2001: 196)*

(8a) *Akit egyszer Narniában királlyá vagy királynővé koronáztak, az örökké viselni fogja. (1988: 71)*

(8b) *Akit egyszer Narniában királlyá vagy királynővé koronáztak, az örökké viselni fogja **a koronát**. (2006: 200)*

Kötelező lektorálási műveletnek tekinthető a félrefordítások javítása is, különösen azokban az esetekben, ahol a fordító megoldása nem illik a célnyelvi szöveg kontextusába. Például amikor *hintó* szerepel a fordításban az angol *sledge* helyett, pedig a történetben hófödte világban járunk. A fordító eltérése a forrásnyelvi szövegtől teljesen indokolatlan, ráadásul értelmét tekintve helytelen, ezért a szerkesztő az újraszerezés során a *hintó* helyett a *szán* szót alkalmazta. Ezek a javítások az ekvivalencia paraméterét érintik, mégsem állíthatjuk, hogy ez a paraméter a döntő a lexikai műveletek esetében, illetve hogy a szöveg lexikai téren a forrásnyelvi eredetihez került közelebb az újraszerezés során. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a szerkesztő elsősorban azokat a fordítási hibákat javította, amelyek zavarták a célnyelvi szöveg értelmét, nem illettek a célnyelvi szöveg kontextusába. Nem javította például a szerkesztő az alábbi egyértelmű félrefordítást:

(9) *"I think he is an old **dear**," said Susan. (2001: 10)*

(9a) – *Engem egy öreg **medvére** emlékeztet – folytatta Susan. (1988: 4)*

(9b) – *Engem egy **medvére** emlékeztet – tette hozzá Susan. (2006: 14)*

A *medve* szó tökéletesen beleillik a szöveggörnyezetbe, amikor a gyerekek az öreg professzorról beszélgetnek, így a szerkesztő nem látta szükségesnek – ha a hibát észre is vette – a javítást. Nem pótolta azokat a szövegrészeket sem, amelyeket a fordító valamilyen megfontolásból kihagyott, ám a történet szempontjából nem tekinthetők nélkülözhetetlenek, nincs különleges stilisztikai értékük, illetve a betoldásuk nehézkesnek bizonyulhatott volna.

(10) *He himself was a very old man **with shaggy white hair which grew over most of his face as well as on his head**, and they liked him almost at once. (2001: 9)*

(10a) *A Professzor ősz hajú, idős ember volt. **Derű és vidámság sugárzott róla**. Az első látásra megkedvelték a gyerekek. (1988: 4)*

(10b) *A Professzor ősz hajú, idős ember volt, **de mindig jókedvű**. A gyerekek első látásra megkedvelték. (2006: 13)*

A fenti (10) részletben láthatjuk azt az esetet, amikor a szerkesztő nem pótolja a fordító által kihagyott szövegrészt. A példa érdekessége, hogy a szerkesztő a fordító betoldását sem törölte, hiszen a hozzáadott közlés beleillik a szöveg kontextusába. Csupán a megfogalmazást tömörítette, csökkentve a grammatikai redundanciát (lásd 4.3.1.).

Külön figyelmet érdemelnek a szerkesztő azon módosításai, amelyek a korábbiakkal ellentétben leginkább az ekvivalencia és – meglepő módon, hiszen nem szakszövegről van szó – terminológia paraméteréhez köthetők. Szerepelnek ugyanis a szövegben olyan tárgyak, eszközök és helyek, amelyeket a szerző különleges terminusokkal, megnevezésekkel illet a szövegben. Ezeknek az elemeknek fontos jelentőségük van a történet szempontjából, így fordításuk is nagy körültekintést igényel. A korábbi kiadásban a fordító leginkább honosító és általánosító stratégiát alkalmazott. A szerkesztő azonban szinte minden esetben felülbíráta a fordító megoldásait, és a forrásnyelvi szöveghez közelebb eső, a történetben játszott szerepüket kiemelő alakra módosította ezeknek az elemeknek a fordítását: *Turkish Delight* (2001: 40) – *csodálatos torta, csodatorta* (1988: 15) – *török csemege* (2006: 44); *Stone Table* (2001: 172) – *Kőtábla* (1988: 33) – *Kőasztal* (2006: 116).

Nem tekinthető kötelező jellegű javításnak, ugyanakkor mindenképpen a célnyelvi normát követik azok a szerkesztői módosítások, amelyek az értelemzavaró, nem odaillő, illetve nem idiomatikus szóválasztás javítását célozzák. Ezek a kifejezések nem minősülnek félrefordításnak, hiszen gyakran épp a forrásnyelvi kifejezés tükörfordítását adják, mégis hozzájárulnak a célnyelvi szöveg fordításízához, ezért a szerkesztő szükségesnek látta a javításukat. Ilyen műveletre látunk példát a következő kifejezésekben: *jóízűen kifáradva* (1988: 71) – *jólesően kifáradva* (2006: 199); *sűrűsége* *át* (1988: 7) – *hósesően át* (2006: 19). Ide sorolhatjuk talán a hangutánzószavak fordítását is, amelyeket a fordító többnyire átírással ültetett át a magyar szövegbe, a szerkesztő viszont a célnyelvi szokásoknak megfelelő alakra módosította őket: *drip, drip, drip* (1988: 46) – *csöpp, csöpp, csöpp* (2006: 133).

A célnyelvi norma követését szolgálja azoknak az indulatszavaknak és meta-kommunikációs eszközöknek a betoldása is a szövegbe, amelyekre a forrásnyelvi szöveg nem ad indítást, mégis beleillenek a szöveg kontextusába, és hozzájárulnak ahhoz, hogy a célnyelvi szöveg közelebb kerüljön a nem fordítás útján keletkezett célnyelvi szövegekhez.

(11) *Lucy felt a little frightened [...] (2001: 15)*

(11a) *Kissé meglepődött [...] (1988: 6)*

(11b) **Hát szó se róla**, *kissé meglepődött [...] (2006: 19)*

A fenti példához hasonló kifejezéseket nevezi Tirkkonen-Condit (2004) célnyelvspecifikus egyedi elemeknek. Mivel ezeknek az elemeknek a beillesztése elősegíti a szöveg minőségének javulását, nem meglepő, hogy a szerkesztő többször is alkalmazta a műveletet az újraszerkesztés során.

Lexikai betoldásokat azonban más esetekben is végrehajtott, például amikor bizonyos információkat kiemelt a kontextusból, és betoldotta őket a szövegbe, gazdagítva a közlés szókincsét, információtartalmát: *an old Professor* (2001: 9) – *öreg professzor* (1988: 4) – *szórakozott, öreg professzor* (2006: 13). A szerkesztő lexikai konkretizációval emelt a célnyelvi szöveg információs tartalmán, és ezzel stílusán is:

(12) *"By the Lion's Mane, a strange device," said King Peter, "to set a lantern here." (2001: 199)*

(12a) – *Az oroszlán sörényére mondom, hogy különös ötlet ide lámpát tenni. (1988: 72)*

(12b) – *Az oroszlán sörényére mondom, különös gondolat e helyre lámpát állítani. (2006: 205)*

Lexikai elemek betoldásával igyekezett gondoskodni a szerkesztő arról, hogy az újraszerkesztett szöveg illeszkedjen a mindenkori olvasóközönség igényeihez, kultúrájához:

(13) **Once** *there were four children whose names were Peter, Susan, Edmund and Lucy. (2001: 9)*

(13a) **Valamikor, századunk elején** *élt négy kisgyermek; Peter, Susan, Edmund és Lucy. (1988: 4)*

(13b) **Valamikor, a kilencszázas évek elején** *élt négy kisgyermek; Peter, Susan, Edmund és Lucy. (2006: 13)*

Ezen fenti lexikai műveletek – betoldások és konkretizációk – fakultatívnak, akár szükségtelennek is tekinthetők, mégis hozzájárulnak ahhoz, hogy a célnyelvi szöveg minőségében közelebb kerüljön a nem fordítás eredményeképpen született szövegekhez, illetve hogy megkönnyítse az olvasók számára a szöveg feldolgozását.

Ugyanakkor – mint ahogyan azt a grammatikai lektorálási műveletekkel kapcsolatban tárgyaltuk (4.3.1.) – a redundancia csökkentése is hozzájárul ahhoz, hogy a célnyelvi szöveg feldolgozhatóbbá és érthetőbbé váljon a célnyelvi befogadók (ebben az esetben ráadásul elsősorban gyerekek) számára. A szerkesztő ennek

megfelelően törlésekkel csökkenti a lexikai redundanciát, ahol az ismétlődő információ (nem feltétlenül szóismétlés) felesleges:

(14) *They were sent **away** from London during the war because of the air raids. (2001: 9)*

(14a) *A háború bombázásai elől a szüleik **nyaralni** küldték őket **egy messzi vidékre, távol** Londontól. (1988: 4)*

(14b) *A háború bombázásai elől a szüleik **vidékre** küldték őket **messzi** Londontól. (2006: 13)*

Az információ tömörítésére a szerkesztő az újraserkesztés során helyenként teljes átfogalmazást alkalmaz szószintű törlések helyett, mint azt a következő példa is mutatja:

(15) *[...] leaving the door open, of course, because she knew that it is very foolish to shut oneself into any wardrobe. (2001: 13)*

(15a) *Az ajtót nyitva hagyta, mert még régebben hallotta, milyen meg-gondolatlanság becsukni az embernek maga mögött bármilyen szekrény ajtaját. (1988: 5)*

(15b) *Az ajtót nyitva hagyta, a biztonság kedvéért. (2006: 18)*

Érdekes jelenség az, hogy a szerkesztő egyrészt lexikai betoldásokkal, konkretizációval gazdagítja a szöveget, másrészt jelentős mennyiségű törlést és tömörítést is alkalmaz. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a szerkesztő ezen műveletek segítségével egyensúlyozza, optimalizálja a célnyelvi szöveg információs (és grammatikai) tartalmát.

Végezetül meg kell említenünk a szerkesztő azon módosításait a szövegben, amelyeket sem a kontextus, sem a nyelvi norma, sem a kulturális eltérések nem indokolnak.

(16) *[...] two mothballs dropped out. (2001: 13)*

(16a) *[...] két molyirtó golyócska gurult ki belőle. (1988: 5)*

(16b) *Két molyirtó golyócska gurult ki a szekrény belsejéből, **mintha egész idő alatt arra vártak volna, hogy kiszabaduljanak.** (2006: 18)*

Ezt a jelenséget az újraserkesztésben csak azzal a versengéssel vagy „verseny-szellemmel” magyarázhatjuk, amely arra indítja a szerkesztőt, hogy a szöveg gazdagításával bizonyítsa munkájának létjogosultságát, kidomborítsa a különbséget a korábbi kiadás és az általa szerkesztett célnyelvi szöveg között. Mindamelllett azt is meg kell állapítanunk, hogy a szerkesztő fenti (16) példához hasonló betoldásai nagymértékben elősegítik azt, hogy az addig perifériára szorult mű elfoglalja helyét a magyar irodalmi paletta középpontján. Ehhez – és a hozzákötésekhez – minden kétséget kizáróan hozzájárult a mű szerkesztőjének, Háy Jánosnak írói vénája.

5. Összefoglalás

Kutatásunk célja az volt, hogy az újrarendezésről és általában a lektorálási műveletekről szóló elméletek áttekintésévei, valamint egy esettanulmány eredményeivel fényt derítsünk az újraszervezés jelenségének feltételezhető okaira és jellemzőire, illetve megvizsgáljuk, mitől javul a szöveg minősége az újraszervezés során. Kérdésként merült fel az is, hogy az újraszervezés során a célnyelvi normákhoz közelít-e a szöveg, vagy a forrásszöveg jellemzői erősödnek-e fel benne, ahogyan azt Berman (1990) az újrarendezés kapcsán feltételezte.

A kutatás összefoglalásaként megállapíthatjuk, az újraszervezés oka az újrarendezéshez hasonlóan a korábbi kiadás valamilyen elégtelenségében rejlik, amelyet az új kiadás mindenkor kontextusa határoz meg. Az újraszervezés természetéből adódóan mindig javító céllal történik, és jellemzője az a „versenysszellem”, amely hangsúlyozni kívánja a korábbi kiadástól való különbözőségét – és ez leggyakrabban a szükségtelen módosításokban nyilvánul meg. Az esettanulmány alapján megállapítottuk, hogy a döntést, miszerint a kiadó újrarendezés helyett az újraszervezést választja, a korábbi kiadással való folytonosság megőrzése is motiválhatja, ami csökkentheti egy teljesen új kiadás fogadtatásának kockázatát.

Az elemzések rávilágítottak arra, hogy az újraszervezés során a szerkesztő a kötelező javítások mellett főként olyan műveleteket végzett, amelyek a célnyelvi normák betartását célozták, illetve elősegítették a szöveg feldolgozhatóságát, értelmezhetőségét a célnyelvi olvasó számára. A grammatikai és lexikai módosítások végrehajtása közben a szerkesztő a szöveg szókincsének gazdagítása mellett csökkentette a redundanciát is, és az információtartalom optimalizálására törekedett. A forrásnyelvi szöveghez kapcsolódó ekvivalencia paramétere csak a terminusoknál került előtérbe, valamint az új kiadás külső megjelenésében.

A szerkesztő normakövető, valamint időnként talán szükségtelennek ítéltető műveletei, amelyek lehetővé teszik, hogy az újraszervezített szöveg közelebb kerüljön a nem fordítás útján született célnyelvi művekhez, arról is gondoskodtak, hogy az új magyar kiadás legalább megközelítőleg elfoglalja – vagy esetleg a jövőben elfoglalhassa – a magyar irodalmi kánonban azt a helyet, amelyet az eredeti szöveg a forrásnyelvi kultúrában betölt. Ebben az értelemben az újraszervezített mű valóban közelebb került a forrásnyelvi mű sajátosságaihoz, míg más tekintetben inkább a célnyelvi követelményekhez és elvárásokhoz közelített.

Források

- Lewis, Clive Staples 2001 (1950): *The Lion, the Witch and the Wardrobe*. London: Harper Collins.
- Lewis, Clive Staples 1988: *Az oroszlán, a boszorkány és a különös ruhásszekrény*. Budapest: Szent István Társulat. Fordította: K. Nagy Erzsébet
- Lewis, Clive Staples 2006: *Az oroszlán, a boszorkány és a ruhásszekrény*. Budapest: M&C Kft. Fordította: K. Nagy Erzsébet. Átdolgozta: Háy János.

Szakirodalom

- Berman, Antoine 1990: La retraduction comme espace de la traduction. In: *Palimpsest. Retraduire*, Vol. 4. 1–7.
- Brownlie, Sara 2006: Narrative theory and retranslation theory. In: *Across Languages and Cultures*, Vol. 7. No. 2. 145–170.
- Chesterman, Andrew 2010: Why Study Translation Universals? In: The Digital Depository of the University of Helsinki. <http://hdl.handle.net/I0138/24319> [2011. 10. 20.]
- Gürçağlar, Sehnaz Tahir 2009: Retranslation. In: Baker, Mona; Saldanha, Gabriela (eds.): *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London: Routledge. 233–236.
- Horváth Péter Iván 2011: *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához. 147.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga 1997: *A fordítás elmélete és gyakorlata.* Budapest: Scholastica.
- Koskinen, Kaisa; Paloposki, Outi 2004: A Thousand and One Translations: Revisiting Retranslation. In: Hansen, Gyde; Malmkjaer, Kirsten; Gile, Daniel (eds.): *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies*. Amsterdam: Benjamins. 27–38.
- Kujamäki, Pekka 2001: Finnish Comet in German Skies: Translation, Retranslation and Norms. In: *Target*, Vol. 13. No. 1. 43–71.
- Tirkkonen-Condit, Sonia 2004: Unique items – over- or under-represented in translated language? In: Mauranen, Anna; Kujamäki, Pekka (eds.): *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam: Benjamins. 177–186.
- Venuti, Lawrence 2004: Retranslation: The Creation of Va1ue. In: M. Faull, Katherine. (ed.) *Translation and Culture*. Lewisburg: Bucknell University Press. 25–36.

Lektorálta: Károly Krisztina